

347

Ю 57

Н. ЮНУСОВ

**ПАТЕНТШУНОСЛИК,
ЛИЦЕНЗИЯЛАШ ВА
СЕРТИФИКАТЛАШТИРИШ**

№ 58
ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ АХБОРОТ
ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ ВА КОММУНИКАЦИЯЛАРИНИ
РИВОЖЛАНТИРИШ
ВАЗИРЛИГИ

МУҲАММАД АЛ-ХОРАЗМИЙ НОМИДАГИ
ТОШКЕНТ АХБОРОТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ
УНИВЕРСИТЕТИ

Н.ЮНУСОВ

**ПАТЕНТШУНОСЛИК,
ЛИЦЕНЗИЯЛАШ ВА
СЕРТИФИКАТЛАШТИРИШ**

(Ўқув қўлланма)

ТОШКЕНТ – 2017

УЎК: 339.166.5

КБК 65.428

Ю-57

Ю-57 Н.Юнусов. Патентшунослик, лицензиялаш ва сертификатлаштириш”. –Т.: «Aloqachi», 2017, 136 бет.

ISBN 978–9943–326–92–7

Бозор иқтисодиёти шароитида янги илмий-техник маҳсулот ва технологиялар интеллектуал мулк ҳисобланади. Бундай интеллектуал мулк муайян ихтиролар, фойдали моделлар, саноат намуналари, “ноу-хау”лар, товар белгилари, ЭХМ учун яратилган дастурлар, маълумотлар базаси ва бошқа объектлардан таркиб топади. Бу объектларнинг тижорий баҳоси тўғридан-тўғри уларнинг юридик ва техник жиҳатдан қанчалик саводли химоя қилинганлиги билан белгиланади. Патентшунослик, лицензиялаш ва сертификатлаштириш соҳасидаги билимлар бутун дунёга тааллуқли илгор технологияларга йўл очади. Ўз ихтироларини яратиш, улардан самарали фойдаланиш йўллари, интеллектуал мулк объектларини сотиш ва сотиб олиш – лицензия битимларини тузиш, патент тадқиқотлари олиб бориш ва инновацион фаолият билан шугулланиш, маҳсулот ва хизматларни сертификатлаштиришга онд масалаларни ҳал этишга имкон беради. “Патентшунослик, лицензиялаш ва сертификатлаштириш” фани бўйича мазкур ўқув қўлланма магистратура талабаларида юқорида қайд этилган масалалар бўйича билимлар ва кўникмаларни шакллантиришга қаратилган.

Ўқув қўлланма 2-қисмдан таркиб топган. Унинг 1-қисми ўқув фанига тегишли назарий маълумотларни, 2-қисми эса амалий машғулотлар материалларини баён этишга бағишланган. Назарий қисм ва амалий машғулотларга онд ҳар бир мавзу сўнгида уни ўзлаштиришни енгиллаштиришга қаратилган назорат саволлари ва адабиётлар рўйхати келтирилган.

Ушбу ўқув қўлланмаси университет магистратурасининг барча мутахассисликлари бўйича таълим олувчи магистрантлар учун мўлжалланган.

Тақризчилар:

М.М.Мухитдинов – техника фанлари доктори, профессор;

Қ.П.Абдурахмонов – физика-математика фанлари доктори, профессор.

ISBN 978–9943–326–92–7

© «Aloqachi» нашриёти, 2017.

КИРИШ

Маълумки, магистратура мутахассисликлари талабалари Олий таълимнинг давлат стандартлари талабларига мувофиқ ўқишни тугатганларидан сўнг илмий, илмий-педагогик ва ишлаб чиқариш амалиёти йўналишларида фаолият кўрсатадилар.

Шу сабабдан магистратуранинг барча мутахассисликлари ўқув режасига кўра умумметодологик фанлар блокида бошқа бир қатор фанлар каби бўлажак магистрларнинг амалий фаолияти нуқтаи назаридан катта аҳамиятга эга бўлган “Патентшунослик, лицензиялаш ва сертификатлаш-тириш” фани бўйича 58 соатлик ҳажмда машғулотлар (20 соат - маъруза машғулотлари, 20 соат - амалий машғулотлар, 18 соат - мустақил иш) ўтказилиши кўзда тутилган.

“Патентшунослик, лицензиялаш ва сертификатлаштириш” фанининг айрим бўлимлари бўйича ҳорижий тилларда, жумладан, рус тилида эълон қилинган ўқув адабиётлари, қўлланмалари мавжуд. Бироқ ҳозиргача мазкур фан бўйича яхлит кўринишда ўзбек тилида бундай ўқув адабиётлари деярли яратилмаган.

Ушбу ўқув қўлланма мана шу камчиликни бирмунча бартараф этишга бағишланган.

Ўқув қўлланма ушбу фаннинг Ўзбекистон Республикаси олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги томонидан 2012 йил 14 мартдаги 107 сонли баённомаси билан тасдиқланган намунавий дастур асосида яратилди.

Ўқув қўлланма икки қисмдан иборат.

Унинг 1-қисмида ўқув режасида ушбу фанга ажратилган соатлар ҳажми доирасида интеллектуал мулк объектлари, уларнинг бозор иқтисодиёти шароитида жамият ҳаётидаги ўрни, ихтиро ва унинг турлари, ЭҲМ учун яратилган дастурлар ва маълумотлар базалари, интеграл микросхемалар топологияси, интеллектуал мулк объектларининг савдосига оид лицензия

битимлари ва уларнинг турлари, инновацион лойиҳалар, уларни рўёбга чиқариш босқичлари, мувофиқлик сертификати, маҳсулотлар ва хизматларни сертификатлаштириш масалаларига оид назарий маълумотлар тизимли тарзда баён этилади. Ҳар бир мавзу сўнгида уни ўзлаштиришни енгиллаштиришга қаратилган назорат саволлари ва адабиётлар рўйхати келтирилган.

Қўлланманинг 2-қисмида эса патент тадқиқотларининг турлари, уларни амалга оширишнинг босқичлари, интеллектуал мулк объектлари - ихтиро, саноат намуналари, товар белгиларини муҳофаза қилиш билан боғлиқ ҳужжатларни тузиш кўникмаларини, маҳсулотни сертификатлаш-тириш тартиб ва қоидаларини ўзлаштиришга қаратилган амалий машғулотларнинг мазмуни ва уларга тегишли назорат саволлари келтирилган.

Ўқув қўлланмасида Ўзбекистон Республикасининг интеллектуал мулк объектларининг муҳофазаси ва ҳимояси, маҳсулот ва хизматларни сертификатлаштириш соҳасидаги қонунчилигига оид маълумотларни баён этишга алоҳида эътибор берилган.

1-ҚИСМ

ЎҚУВ ФАНИ БЎЙИЧА НАЗАРИЙ МАЪЛУМОТЛАР

1- БЎЛИМ

1.ИНТЕЛЛЕКТУАЛ МУЛК ОБЪЕКТЛАРИ ВА УНИНГТУРЛАРИ

1.1.Интеллектуал фаолиятнинг жамият тараққиётидаги ўрни

Интеллект (ақл, тафаккур) инсонни ҳайвонот дунёсидан фарқловчи ва инсониятни тараққиётнинг янги сифат босқичларига кўтарувчи асосий омилдир.

“Интеллект” сўзи лотин тилида ақл, тафаккур маъносини беради.

Инсон ўз интеллекти ёрдамида атроф дунёни ўрганади, яхши томонга ўзгартиради ва ўзининг ижодий салоҳиятини максимал рўёбга чиқариш йўллари топади ва шу тариқа муттасил техник, иқтисодий ва маданий тараққиётни таъминлайди.

Қуйидагилар инсоният томонидан кашф этилган буюк ютуқлар саналади: ғилдирак, урчуқ, ёзув ва бошқалар.

Интеллектуал фаолият инсонлар жамияти тараққиётининг асосий омилидир.

Фан, санъат ва техник ижод интеллектуал фаолиятнинг энг муҳим турларидир.

1.2. Интеллектуал мулк объекти ва унинг турлари

Бадиий асарлар ва санъат турлари, ихтиролар, фойдали моделлар, саноат намуналари ,товар белгилари, ЭҲМ учун дастурлар ва бошқалар интеллектуал мулк объектлари деб аталади.

Интеллектуал мулк объект (ИМО)ларининг қуйидаги турлари мавжуд:

1) адабиёт, фан, санъат асарлари, аудовизуал асарлар, ёзилган варақ, тасвир, музикали клип, видеофильм;

2) ихтиро – бу янги техник ечим бўлиб, у техник соҳага оид муайян муаммони ечиш имконини беради. Фойдали моделлар ҳам ихтиро ҳисобланади;

3) саноат намунаси – бу маҳсулотнинг ташқи кўринишини белгиловчи бадий - конструкторлик ечими;

4) товар белгиси ва хизмат белгилари - ишлаб чиқарувчиларнинг бир турдаги товарларини ва хизматларини фарқлаш учун хизмат қиладиган белгилар;

5) товарлар тайёрланган жойнинг номи – товарни белгилаш учун фойдаланиладиган, мамлакат, аҳоли яшайдиган ҳудуд ёки бошқа географик объектнинг номи;

6) фирма номлари – муайян обрўга эга бўлган фирмалар номи.

Товар белгилари, хизмат белгилари ва фирма номлари орқали истеъмолчи ушбу товарни ёки хизматни ишлабчиқарувчи ким эканлигини аниқлаши мумкин;

7) электрон ҳисоблаш машиналари (ЭҲМ) учун яратилган дастурлар – ЭҲМ ва ЭҲМ тармоқларининг ишлаши учун мўлжалланган маълумотлар ва кўрсатмалар мажмуи;

8) маълумотлар базаси – компьютер қидируви ва ахборотга ишлов беришни таъминлаш мақсадида тизимлаштирилган маълумотлар мажмуаси;

ЭҲМ учун дастурлар ва маълумотлар базаси моҳият эътибори билан саноат мулкига нисбатан муаллифлик ҳуқуқи объектларига яқин ва шунинг учун уларнинг ҳимояси муаллифлик ҳуқуқи нормалари бўйича олиб борилади;

9) интеграл микросхемалар топологияси – ИМС лар мажмуи ва улар орасидаги боғланишларнинг фазовий-геометрик жойлашуви таъминланган моддий ташувчи. ИМС топологиясининг моддий ташувчиси вазифасини интеграл микросхеманинг кристали, яъни ҳажмида ва юза сиртида микросхеманинг элементлари, элементлараро боғланишлари ва контакт майдончалари бўлган ярим ўтказгич пластинасининг бўлаги ўтади;.

10) селекция натижасида эришилган ютуқлар – ўсимлик нави ва ҳайвонлар **зоти**нинг янги турини яратиш бўйича масаланинг биологик ечими.

Бу ечимлар мавжуд навлардан ва зотлардан бирмунча фарқ қилади.

11) ошкор этилмаган ахборот, ишлаб чиқариш сирлари (ноу-хау) – хизмат ва тижоат сирларидан иборат ва учинчи шахсларга маълум бўлмаганлиги туфайли аҳамиятга эга бўлган ахборот.

Билимларнинг янги соҳалари ривожлангани сари ИМО ларининг турлари кенгайиб боради. Йиллар ўтгани сари мавжуд мезонларни такомиллашти-ришни талаб этадиган янги объектлар пайдо бўлади.

Инсоният тараққиёти тарихини рақобат тараққиёти тарихи деб қараш мумкин. Ҳаракатлантирувчи кучи рақобат бўлган бозор иқтисодиёти энг самарали иқтисодий тизимдир.

Рақобат инсон фаолиятининг барча соҳаларида юз беради.

Рақобат курашида фақат интеллектуал салоҳиятидан ва интеллектуал фаолият натижаларидан энг самарали фойдаланишга қодир киши ғолиб чиқади.

Барча замонларда иқтисодий укладнинг асосини мулкка эгалик ташкил этган. Инсон фақат маълум нарсага мулкдорлик ҳуқуқига эга бўлса, бу уни мазкур нарсадан самарали фойдаланиш йўлларини қидиришга ундайди. Инсон ўзининг ижодий салоҳиятидан энг самарали тарзда фойдаланиш ва янги ихтироларни, илмий кашфиётларни ва ҳ.к ларни муттасил излашидан максимал манфаатдор бўлиши учун иккита омил – инсоннинг билишга, яратишга бўлган табиий интилиши ва ўз ижодидан оладиган реал натижа бир- бирига мос тушиши керак. Фақат мулкдоргина ўз буюмларидан максимал самарали ва оқилона фойдаланиши мумкин.

1.3. Интеллектуал мулк ҳуқуқи

Инсон ўзининг интеллектуал меҳнати натижаларига мулкдорлик ҳуқуқига эга бўлиши моддий рағбатлантиришнинг энг яхши усули ҳисобланади. Фақат мулкдоргина ўз интеллектуал ижоди натижаларидан монопол фойдаланиши, шунингдек, уларни бошқа шахсларга ўз хоҳишига

кўра сотиши мумкин.

Ақлий меҳнат натижалари интеллектуал мулк бўлиши мумкин. Бу натижалар муайян моддий шаклда ифодаланиши мумкин. Иқтисодий жиҳатдан гуллаб яшнашдан манфаатдор бўлган ҳар қандай давлатнинг бош вазифаси – интеллектуал мулкни яратиш, унга эгалик қилиш ва фойдаланиш ҳуқуқини ҳимоя қилувчи тизимни таъминлашдан иборат. Интеллектуал мулк эгасига фойда келтириши ва жамият учун хизмат қилиши керак.

Дунёда ноинсоф рақобатчилар (пиратлар) мавжуд, улар жазоланмаган ҳолда бошқалар ғояларидан, техник ечимларидан, нисбатан паст баҳоли ўхшаш товарларидан уларни тайёрлаш учун керак бўлган илмий тадқиқотларга оид ҳаражатлар сарфламаган ҳолда нусха оладилар. Агар пиратлик билан кураш олиб борилмаса, инсониятнинг тараққиёти секинлашган ёки тўхтаб қолган бўларди.

Интеллектуал мулк ҳуқуқи – бу интеллектуал мулк объектларини яратиш, ҳуқуқий муҳофаза қилиш ва улардан фойдаланиш билан боғлиқ масалаларни тартибга солувчи ҳуқуқ соҳасидир. Интеллектуал мулкни ҳуқуқий тан олиш давлатнинг индустриал, иқтисодий ва маданий тараққиёти учун ижодий фаолиятни рағбатлантириш воситаси бўлиб хизмат қилади.

Интеллектуал мулк ҳуқуқини ишончли муҳофазалаш ҳуқуқий жамиятнинг иқтисодий ривожланиш кўрсаткичи ҳисобланади. Фақат шундай жамиятда ижодий кишилар, товар ишлаб чиқарувчилар, бизнесменлар ва ҳ.к.лар ўз меҳнатлари натижаларини кўрадилар ва уни давом этдириш учун иқтисодий рағбат оладилар.

Интеллектуал мулк эгаси фақат ўз ҳуқуқларини, уни юридик жиҳатдан тўғри расмийлаштириш, ҳимоя қилиш ва ундан фойдаланишни билса у интеллектуал мулк ҳуқуқи тизими самараларидан фойдаланиши мумкин.

Интеллектуал мулк ҳуқуқи қуйидаги иккита соҳани ўз ичига олади:

- саноат мулкига эгалик ҳуқуқи – бу турдаги ҳуқуқ ихтиролар, фойдали моделлар, саноат намуналари, шунингдек, товар ва хизмат белгилари,

товарлар турадиган жойларнинг номи, фирмалар номларига бўлган ҳуқуқларни ҳимоя қилади;

- муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқлар - уларга кўра илмий, адабий, муסיқий, бадиий, фотографик ва аудиовизуал асарлар учун ҳуқуқлар, шунингдек , фонограммалар ишлаб чиқаришни бажарувчилар, эфир ва кабел эшиттириш ташкилотлари ҳуқуқлари ҳимоя қилинади.

Саноат мулки ва муаллифлик ҳуқуқига эга ИМОлар ўртасида турадиган ноанъанавий интеллектуал мулк объектлари ҳам мавжуд ва улар куйидагиларни ўз ичига олади:

- ЭҲМ учун яратилган дастурлар ва маълумотлар базаси;
- ИМС топологиялари;
- селекция соҳасида эришилган ютуқлар;
- “ноу-хау”лар.

Хулоса

Ушбу параграфда интеллектуал фаолиятнинг жамият тараққиётидаги ўрни қайд этиб ўтилди. Интеллектуал мулк объекти ва унинг турлари кўриб чиқилди. Интеллектуал мулк ҳуқуқи тушунчасига таъриф берилди ҳамда унинг турлари баён этилди.

Назорат саволлари:

1. Интеллектуал фаолиятга таъриф беринг.
2. Интеллектуал фаолият турларини санаб кўрсатинг.
3. Интеллектуал мулк тушунчасига таъриф беринг.
4. Интеллектуал мулк объектларини санаб кўрсатинг.
5. Ихтирога таъриф беринг.
6. Саноат намунасига таъриф беринг.
7. ЭҲМ учун яратилган дастур ва маълумотлар базасига таъриф беринг.
8. ИМС топологиясига таъриф беринг.

9. Селекция натижаларига таъриф беринг.
10. "Ноу-хау" га таъриф беринг.
11. Интеллектуал мулк ҳуқуқи тушунчасига тавсиф беринг.?
12. Интеллектуал мулк ҳуқуқнинг қайси соҳаларини ўз ичига олади?
13. Муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқларга таъриф беринг.
14. Саноат мулкига эгалик ҳуқуқи тушунчасига таъриф беринг.
15. Муаллифлик ҳуқуқига эга ИМО ва саноат мулки ўртасида турадиган ноанъанавий интеллектуал мулк объектларини санаб кўрсатинг.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Патентоведение: Учебное пособие / К. Шакамолдов; Ташкентский государственный технический университет, Ташкент, 2001г., - 175с.

2. Джумаходжаев А.З. Патентоведение, Учебник для вузов, Ташкент, Изд-во "Мехнат", 2001г. -352с.

2.ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИНИНГ ИНТЕЛЛЕКТУАЛ МУЛКНИ МУҲОФАЗАЛАШ СОҲАСИДАГИ ҚОНУНЧИЛИГИ. МУТЛАҚ ҲУҚУҚЛАР. УЛАРНИ ҲИМОЯЛАШ БЎЙИЧА ХУЖЖАТЛАРНИНГ ТУРЛАРИ. ҲИМОЯ МУДДАТИ

2.1. Ўзбекистон Республикасининг интеллектуал мулкни муҳофазалаш соҳасидаги қонунчилиги

Интеллектуал мулк объектларини яратиш, ҳимоя қилиш ва улардан фойдаланиш билан боғлиқ ҳуқуқий муносабатлар фуқаролик ҳуқуқи соҳаси

бўлиб, у Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 42-моддаси,

Фуқаролик кодексининг “4- Интеллектуал мулк” бўлими қоидалари билан муҳофаза қилинади [1-2]. Фуқаролик қонунчилиги актлари “пирамидаси” нинг кейинги босқичи алоҳида интеллектуал мулк объектлари бўйича уларни яратиш, муҳофаза қилиш ва улардан фойдаланишга оид аниқ тартибларни белгиловчи тўғридан-тўғри амал қилувчи қонунлар ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикасининг “Ихтиролар, фойдали моделлар, саноат намуналари тўғрисида”ги Қонуни (06.05.1994й.), “Электрон ҳисоблаш машиналари учун яратилган дастурлар ва маълумот базаларининг ҳуқуқий ҳимояси тўғрисида”ги Қонуни (06.05.1994 й), “Селекция ютуқлари тўғрисида” ги Қонун” (30. 08.1996 й.), “Товар белгилари, хизмат кўрсатиш белгилари ва товар келиб чиққан жой номлари тўғрисида”ги Қонуни (30.08.2001й.), “Муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқлар тўғрисида”ги Қонуни (20.07.2006й.), Ўзбекистон Республикасининг “Фирма номлари тўғрисида”ги Қонуни. (18.09.2006й.), ”Интеграл микросхемалар топологияларини ҳуқуқий муҳофаза қилиш тўғрисида”ги Қонуни (12.05.2011й.), “Интеллектуал мулк тўғрисидаги қонун ҳужжатлари такомиллаштирилиши муносабати билан Ўзбекистон Республикасининг айрим Қонунларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш ҳақида” ги Қонун (26.12.2011й.) шулар жумласидандир.

Қонунчилик “пирамидаси” алоҳида процедура механизмларини тартибга солувчи турли йўриқномалар - норматив ҳужжатлар билан яқунланади.

Конституция, Кодекслар, Қонунлар Ўзбекистон Республикасининг Олий мажлиси томонидан қабул қилинади ва Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан тасдиқланади. Норматив ҳужжатлар тегишли Вазирликларнинг ўзлари томонидан қабул қилинади ва албатта Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги томонидан тасдиқланади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2011 йил 24 майдаги “Ўзбекистон Республикасининг Интеллектуал мулк агентлигини ташкил этиш тўғрисида”ги Қарори билан интеллектуал мулк соҳасида бир-биридан мустақил фаолият юритиб келаётган Давлат патент идораси ҳамда Ўзбекистон муаллифлик ҳуқуқини ҳимоя қилиш республика агентлиги негизида Ўзбекистон Республикаси Интеллектуал мулк агентлиги ташкил этилди.

Ушбу қарорга мувофиқ Ўзбекистон Республикаси Интеллектуал мулк агентлигига интеллектуал мулк объектларини ҳуқуқий муҳофаза қилиш ва уларга бўлган ҳуқуқларни ҳимоя қилиш соҳасида ягона давлат сиёсати амалга оширилишини таъминлаш; ихтиролар, саноат намуналари, фойдали моделлар, товар белгилари ҳамда интеллектуал мулкнинг бошқа объектларини ҳуқуқий муҳофаза қилиш, интеллектуал мулк объектлари ҳуқуқий эгаларининг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш; ихтиролар, фойдали моделлар, саноат намуналари ва бошқа интеллектуал мулк объектлари экспертизасини ўтказиш ҳамда уларни давлат рўйхатига олиш; инновациявий технологиялар ҳамда ихтироларни, илмий-техникавий ва саноат ишланмаларини, бадий-конструкторлик ҳамда ижодий ишларнинг бошқа турларини ишлаб чиқаришга кенг татбиқ этишга ҳар томонлама кўмаклашиш; патент ҳужжатларининг давлат фондиди ҳамда интеллектуал мулкнинг расман рўйхатдан ўтказилган объектлари тўғрисидаги маълумотлар базасини шакллантириш, уларнинг сақланишини таъминлаш ва самарали фойдаланиш учун шарт-шароит яратиш;

интеллектуал мулк объектларини ҳуқуқий муҳофаза қилиш ва уларга бўлган ҳуқуқларни ҳимоя қилишга оид қонун ҳужжатлари талабларига риоя этилишини қатъий назорат қилиш, республика ҳудудига қалбаки товарларнинг ноқонуний олиб кирилиши ва айланишига чек қўйиш чораларини кўришда ваколатли давлат органлари билан ҳамкорлик қилиш; интеллектуал мулкни муҳофаза қилиш соҳасида халқаро ҳамкорликни

ривожлантириш; давлат ва хўжалик бошқаруви органлари, тадбиркорлик субъектлари учун интеллектуал мулк соҳасида кадрларнинг малакасини ошириш ва қайта тайёрлашни амалга ошириш каби асосий вазифалар ва йўналишлар юклатилди [3].

Натижада халқимизнинг илмий-техникавий ижод эркинлигидан самарали фойдаланиши учун янада кенгроқ шароитлар яратилди. Интеллектуал мулк соҳасида ягона давлат сиёсатини юритиш, ягона ёндошувни таъминлаш, мамлакатимизнинг ушбу соҳадаги халқаро шартномаларини тайёрлаш ва ҳаётга татбиқ этиш бўйича яхлит тизим вужудга келди.

Интеллектуал фаолият натижаларининг эгаси шахсий номулкий ва мулкый ҳуқуқларга эга. Шахсий номулкий ҳуқуқ - бу муаллифлик ҳуқуқидир. Муаллиф бўлиб, фақат ижодий меҳнати билан яратилган фуқаро (жисмоний шахс) тан олинishi мумкин. Агар мазкур объект бир неча шахс томонидан яратилган бўлса, улар ҳаммуаллифлар деб тан олинади. Бунда муаллифлик бегоналаштирилмайдиган ҳуқуқ бўлиб, ҳатто муаллиф муаллифлик ҳуқуқини бирор шахсга бермоқчи бўлганида ҳам бошқа шахсларга ўтиши мумкин эмас ва бундай келишув ҳақиқий ҳисобланмайди. Муаллифга муаллифлик номи сир сақланадиган қилиб берилади. Унга кўра муаллиф ўз объектига хусусий ёки махсус ном бериши мумкин.

Қонун муаллифлик презумпциясини - дахлсизлигини белгилайди. Унга кўра муаллиф тескариси исботланмагунича муаллиф ҳисобланади.

Товар белгилари, фирма номлари, товар тайёрланган жойнинг номида фақат мулкый ҳуқуқ бўлиши мумкин.

Демак, товар белгилари ва ҳ.к.ларда муаллиф бўлиши мумкин эмас [6].

2.2. Мутлақ ҳуқуқлар

Мулкый ҳуқуқ мутлақ ҳуқуқ ҳисобланади. Бу ҳуқуқга кўра унинг эгаси ушбу объектдан исталган шаклда ва исталган усулда ўз хоҳишига кўра

шахсий тарзда фойдаланади. Муҳофаза қилинаётган ИМО дан фойдаланган ҳолда яратилган маҳсулотни рухсат этилмаган ҳолда тайёрлаш, қўллаш, олиб келиш, сақлаш, савдога қўйиш, сотиш ва хўжалик муомиласига бошқа ҳолдаги киритиш (жумладан, патентланган усулни қўллаш ёки хўжалик муомиласига киритиш) мутлақ кўринишдаги ҳуқуқни бузиш ҳисобланади.

Мутлақ шаклдаги ҳуқуқ қуйидаги ҳолларда чекланиши мумкин:

- Ўзбекистонда муҳофаза қилинган ихтиролар, фойдали моделлар, саноат намуналари таркибида бўлган қурилмаларни Париж конвенцияси катнашчиси бўлган бошқа давлат транспорт воситаларида қўллаш. Мазкур восита вақтинча ёки тасодифан Ўзбекистон Республикаси ҳудудида турган бўлса ва агар бу қурилмалар фақат ва фақат ушбу восита эҳтиёжлари учун фойдаланилса;

- таркибида патентланган объектлар бўлган воситалар устида илмий тадқиқотлар олиб бориш;

- таркибида патентланган объектлар бўлган воситаларни ҳалокат ва катастрофалар вақтида қўллаш;

- таркибида патентланган объектлар бўлган воситаларни қўллаш, агар бу воситалар хўжалик муомиласига патент эгаси томонидан ёки унинг лицензияси бўйича қонуний йўл билан киритилган бўлса;

- дори воситаларини шахсий мақсадларда даромад олмаган ҳолда қўллаш;

- дориларни врач рецепти бўйича бир марталаб тайёрлаш.

Аввал фойдаланганлик ҳуқуқи шундаки, агар ҳар қандай шахс устуворлик санасигача патентланган объект муаллифларига боғлиқ бўлмаган ҳолда айнан ўхшаш ечимдан фойдаланган бўлса, бу шахс ундан ишлаб чиқариш ҳажмини кенгайтирмаган ҳолда фойдаланиш ҳуқуқини сақлаб қолади.

Аввал фойдаланганлик ҳуқуқи бошқа шахсга фақат ўхшаш ечим фойдаланилган ишлаб чиқариш билан бирга берилиши мумкин.

Хизмат вақтида яратилган ихтиролар учун ҳуқуқ муаллифга иш берувчига тегишли бўлади. Бу ҳуқуқлар муаллиф ва иш берувчи ўртасида ишга қабул қилиш вақтида келишилади.

ИМО учун мутлақ шаклдаги ҳуқуқ маълум муддатгача амалда бўлади. Шахсий номулкӣ ҳуқуқлар муддатсиз амалда бўлади.

ИМО лар эгаларига фақат улардан фойдаланилган ҳолдагина фойда келтириши мумкин. Агар ИМО эгаси ўз мулкидан самарали тарзда фойдалана олмайман деб ҳисобласа, у бу мулкни ўзига фойда келтирадиган ҳолда сотиши ёки вақтинча фойдаланишга бериши мумкин. ИМО учун мутлақ шаклдаги ҳуқуқ унинг эгаси томонидан бошқа шахсларга тўлиқ ёки қисман берилиши мумкин.

Ҳуқуқларни бериш лицензия битими билан расмийлаштирилади. Битимда узатиладиган ҳуқуқлар ҳажми, фойдаланиладиган ҳудуд, муддатлар, шунингдек, лицензиарнинг (ИМО ни сотувчининг) лицензиатга (ИМО ни сотиб олувчига) у берган лицензия учун тўловлари кўрсатилади.

Фуқаролик кодекси билан қуйидаги лицензия турлари белгиланган:

- оддий (мутлақ бўлмаган) лицензия. Бу турдаги лицензия бўйича лицензиар лицензиатга лицензия предметини муайян шартлар билан ва ҳудудда, келишилган муддат давомида фойдаланиш ҳуқуқини беради. Бунда бир вақтнинг ўзида лицензиар учун бу лицензия предметидан фойдаланиш, шунингдек, лицензияни бошқа шахсларга тақдим этиш ҳуқуқи сақланади;

- мутлақ шаклдаги лицензия. Бу турдаги лицензия бўйича лицензиатга

ИМО дан фойдаланиш бўйича мутлақ ҳуқуқ берилади (лицензия битимида келишилган чегараларда, лицензиар учун ИМО нинг лицензиатга берилмаган қисми бўйича фойдаланиш ҳуқуқи сақлангани ҳолда);

- тўлиқ лицензия - асосан, патентланган лицензия. Бу турдаги лицензияга кўра лицензиар (патент эгаси) лицензиатга ИМО дан фойдаланиш бўйича барча ҳуқуқларни муҳофазаловчи ҳужжатни бутун қолган муддатга ҳар қандай чекловларсиз, жумладан, ҳудудий жиҳатдан чекловсиз беради. Бу

турдаги лицензия фақат саноат мулки объектларига берилади.

Қонун лицензиялар Ўзбекистон Республикаси интеллектуал мулк агентлиги томонидан рўйхатга олинishi кераклигини кўзда тутaди, акс ҳолда улар юридик кучга эга бўлмайди.

ИМО патент эгаси вафот этган ҳолда Қонун унинг мулкнинг моддий объектлари каби мерос бўйича ўтишини ёки патент эгаси юридик шахс бўлган бўлса, у қайта ташкил этилганида (масалан, банкротлашганида) унинг меросхўрига ўтишини кўзда тутaди.

ИМО эгаси ўз ҳуқуқларидан фойдаланишга мажбур. ИМО дан патент рўйхатга олинган санадан бошлаб уч йил давомида бутунлай фойдаланилмаган ёки етарли даражада фойдаланилмаган ҳолда ҳар қандай шахс судга унга лицензияни фойдаланиш чегараларини, муддат ўлчамини ва бозор нархи бўйича тўлов тартибини белгилаган ҳолда мажбуран бериш тўғрисида мурожаат қилиши мумкин (агар патент эгаси ИМО дан фойдаланмаслик узрли сабаблар бўйича юз берганини исботламаса).

2.3. Мутлақ ҳуқуқларни ҳимоялаш бўйича

ҳужжатларнинг турлари.

Ҳимоя муддати

Мутлақ ҳуқуқлар қуйидаги усуллар билан ҳимоя қилинади:

- агар бундай ҳуқуқлар у ёки материал объектда бузилса, бу объект хўжалик муомиласидан чиқарилади (бундай чиқаришдан сўнг объект қонуний тартибда йўқотилиши мумкин);

- ҳуқуқ бузилганлиги ҳақида унинг ким томонидан бузилганлиги ҳақида матбуотда албатта эълон қилиниши керак (фаолият обрўсини тиклаш учун).

Патент ҳуқуқининг бузилганлиги учун айбдор шахс зиён учун товон тўлаши (зиённи компенсациялаши), яни зиённи тўлдириши керак. Патент эгаси ҳуқуқ бузувчиси томонидан олинган даромадни талаб қилиш ҳуқуқига

эга.

Товар белгисидан ноқонуний фойдаланилгани ҳолда (товар белгисини ўзгартириш мумкин бўлмаган ҳолда) бундай товарлар йўқотилади.

Ўзгалар ҳуқуқини бузган шахслар маъмурий ва жиноий жавобгарликка тортиладилар.

Муаллифлик ҳуқуқининг қуйидаги муддатлари белгиланган:

- адабиёт, мусиқа асарлари ва бошқа объектлар учун муаллифлик ҳуқуқи муаллифнинг бутун умри давомида ва унинг ўлиmidан сўнг 50 йил давомида, агар муаллифлар бир нечта бўлса, охириги вафот этган муаллифнинг ўлиmidан сўнг 50 йил давомида сақланади;

- турдош ҳуқуқлар бўйича унинг ёзилиши ва амалда бўлиш муддати ёзилиши ва биринчи ижроси (асарнинг эфирга чиққани)дан сўнг 50 йил давомида сақланади.

Ўзбекистонда саноат мулки объектлари учун қуйидаги муҳофазаловчи ҳужжатлар амал қилади:

1) ихтиро учун патент – унинг моҳияти бўйича экспертиза ўтказилган санадан бошлаб 20 йил давомида амалда бўлади;

2) дастлабки патент – устуворлик берилган санадан бошлаб 5 йил давомида амалда бўлади, у моҳияти бўйича экспертиза ўтказилганидан сўнг берилади;

3) саноат намунаси учун патент – устуворлик берилган санадан бошлаб 10 йил давомида амалда бўлади (моҳияти бўйича экспертиза ўтказилганидан сўнг яна 5 йилга узайтириш имконияти билан);

4) саноат намунаси учун дастлабки патент - устуворлик санасидан бошлаб 5 йил давомида амалда бўлади (дастлабки экспертизадан сўнг моҳияти бўйича экспертиза ўтказилиб, патентга ўзгартирилиши мумкин);

5) фойдали модел учун патент – устуворлик санасидан бошлаб 5 йил давомида амалда бўлади (дастлабки экспертиза ўтказилганидан сўнг 3 йилга узайтирилиш имконияти билан).

б) товар белгиси учун гувоҳнома – устуворлик санасидан бошлаб 10 йил давомида амалда бўлади (экспертиза ўтказилганидан сўнг ҳар сафар 10 йилга узайтирилиш имконияти билан).

Муаллифлик ҳуқуқи адабиёт, фан, санъат асарларининг муайян тарзда ифодаланган шаклини ҳимоя қилади. Бундай ифодалашнинг формати сўз, символлар, мусика, тасвирлар, уч ўлчамли предметлар ёки бу шаклларнинг комбинацияси бўлиши мумкин (масалан видеофильм, янги қўйилган спектакл, опера). Муаллифлик ҳуқуқи ҳар қандай турдаги асарни тамошабинларга кўрсатишларни рухсат олинмаган ҳолда нусха олиш, тиражлаштириш ва бошқа усуллардан ҳимоя қилади.

Бироқ муаллифлик ҳуқуқи у ёки бу асарда ифодаланган ғояларнинг ўзини ҳимоя қилмайди. Масалан, сиз янги қурилма ихтиро қилдингиз ва бу ҳақида журналда элон қилдингиз, сизнинг муаллифлик ҳуқуқингиз фақат бу журнални рухсат берилмаган тарзда кўпайтирилган ҳолда бузилган бўлади, ҳар қайси киши журнални ўқиб, ишлаб чиқаришни йўлга қўйиши ва мазкур қурилмани сотиш ҳуқуқига эга.

Деярли барча мамлакатларда муаллифлик ҳуқуқини муҳофазалаш асарнинг яратилиши, унинг эълон қилиниши онидан бошланади ва ҳимоя ҳужжати ва турли хил рўйхатга олишларни талаб этмайди, бахсли масалалар судлашиш тартибида ҳал этилади.

Саноат мулки бевосита ғояни, яъни кўп марталаб ишлатилиши мумкин бўлганган маҳсулотнинг техник, бадий ва бошқа моҳиятини ҳимоя қилади. Яна бир муҳим фарқ шундаки, саноат мулки учун ҳуқуқ объектнинг яратилиши онидан бошлаб автоматик равишда амал қилмайди ва фақат ҳимоя ҳужжати (патент, дастлабки патент ва ҳ.к.лар) мавжуд бўлганидагина ҳимояга олинади.

Бу ҳимояловчи ҳужжатда давлат томонидан қафолатланган ҳуқуқлар ҳажми аниқ тарзда кўрсатилади. Ихтиро ва саноат намуналари учун ҳимоя ҳужжати - патент, товар белгилари, ЭҲМ учун яратилган дастурлар ва

маълумотлар базаси, ИМС топологияларининг ҳимоя хужжатлари гувоҳномалар деб аталади.

Шундай қилиб, ихтирочи патент орқали техника даражасини ошириб, ўз ижод маҳсулини жамият учун беради, давлат эса, унинг ихтирога монополь ҳуқуқини кафолатлайди.

Патент – саноат мулки объекти учун давлат томонидан бериладиган ва муайян ҳудудда, муайян вақт давомида амал қилувчи ҳимоя хужжатиدير.

Бир давлатнинг патентлари бошқа давлат ҳудудида амал қилмайди.

Ҳимоя хужжати берилиши учун талабнома махсус давлат органи – Ўзбекистон Республикаси интеллектуал мулк агентлигига топширилади.

Бу идора ИМО учун топширилган хужжатларни кўриб чиқиш учун талабномаларни қабул қилади ва уларни экспертизадан ва давлат рўйхатидан ўтказди, ҳимоя хужжатлари беради, расмий маълумотларни матбуот орқали нашр қилади ва ҳ.к.

Ҳар бир патент муайян жисмоний ва юридик шахсга – патент мулкининг эгасига берилди.

Хулоса

Ушбу параграфда Ўзбекистон Республикасининг интеллектуал мулкни муҳофазалаш соҳасидаги қонунчилиги асослари ҳақидаги маълумотлар баён этилди. Мутлақ ҳуқуқларга таъриф берилди. Мутлақ ҳуқуқларни ҳимоялаш бўйича хужжатларнинг турлари, ИМО ларни ҳимоялаш муддатлари масалалари кўриб чиқилди.

Назорат саволлари:

1. Ўзбекистон Республикасида интеллектуал мулк объектлари қонунчиликнинг қандай “пирамида” си асосида муҳофазаланади?
2. ИМО ни ҳимоялашда қўлланиладиган мутлақ ҳуқуққа таъриф

беринг.

3. Мутлақ ҳуқуқни ҳимоя қилишнинг қандай турларини биласиз?
4. ИМО объектлари учун муаллифлик ҳуқуқини ҳимоялашнинг қандай муддатлари белгиланган.
5. ИМО лар қандай ҳужжатлар асосида ҳимоя қилинади?

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикасининг конституцияси. Тошкент “Ўзбекистон” нашриёти, 2003 й. -40 бет.

2. Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексининг “4-Интеллектуал мулк” бўлими. 1996 йил 29 август, 256-1 сонли Қонуни (Ўзбекистон Республикасининг 2011 йил 26 декабрда қабул қилинган ЎРҚ-312 сон Қонуни билан охириги ўзгартиришлар киритилган).

3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасининг интеллектуал мулк агентлигини ташкил этиш тўғрисида”ги Қарори. 24.05. 2011й.

4. Ўзбекистон Республикасининг “Ихтиролар, фойдали моделлар ва саноат намуналари тўғрисида” ги Қонуни (06.05.1994й.). Мазкур Қонуннинг янги таҳрири ЎзР 26.12.1997й.№ 549-1 Қонуни билан тасдиқланган.

5. Ўзбекистон Республикасининг “Муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқлар тўғрисида” ги Қонуни. (30.08.1996 й.). Мазкур Қонунга қуйидагиларга мувофиқ ўзгартиришлар киритилган: ЎзР 20.07.2006 й. N ЎРҚ -42 – сон Қонуни, ЎзР 21.12.2011 й. ЎРҚ -311 – сон Қонуни, ЎзР 29.12.2012 й. ЎРҚ -345 – сон Қонуни, ЎзР 07.10.2013 й. ЎРҚ -355 – сон Қонуни.

6. Ўзбекистон Республикасининг “Товар белгилари , хизмат кўрсатиш белгилари ва товар келиб чиққан жой номлари тўғрисида” ги Қонуни (30.08.2001й.). Мазкур Қонунга қуйидагиларга мувофиқ ўзгартиришлар киритилган: ЎзР 30.08.2002 й. 405-11- сон Қонуни, ЎзР 19.09.2007 й. ЎРҚ - 111 – сон Қонуни, ЎзР 26.12.2011 й. ЎРҚ -312 – сон Қонуни,

ЎзР 29.12.2012 й. ЎРҚ -345 – сон Қонуни.

7.Ўзбекистон Республикасининг ”Электрон ҳисоблаш машиналари учун яратилган дастурлар ва маълумотлар базаларининг ҳуқуқий ҳимояси тўғрисида”ги Қонуни. (06.05.1994й.N 1060-X11). Мазкур Қонунга қуйдагиларга мувофиқ ўзгартиришлар киритилган: ЎзР 05.04.2002й. 364 –11- сон Қонуни, ЎзР 30.08.2002 й.405–11- сон Қонуни, ЎзР 26.12.2011 й. ЎРҚ -312 – сон Қонуни.

8.Ўзбекистон Республикасининг ”Интеграл микросхемалар топологиясини ҳуқуқий ҳимоя қилиш тўғрисида”ги Қонуни (12.05.2001й. N 218-11). Мазкур Қонунга қуйдагиларга мувофиқ ўзгартиришлар киритилган: ЎзР 30.08.2002й. 405 –11- сон Қонуни, ЎзР 26.12.2011й. ЎРҚ -312 – сон Қонуни.

9.Ўзбекистон Республикасининг “Фирма номлари тўғрисида”ги Қонуни. (18.09.2006й. ЎРҚ -51 – сон Қонуни).

10.Ўзбекистон Республикасининг “Селекция ютуқлари тўғрисида”ги Қонуни. (30.08.1996й. N 270-1 – сон Қонуни). Мазкур Қонуннинг янги таҳрири ЎзР 29.08.2002й. 395 –11- сон Қонунига мувофиқ тасдиқланган ва унга ЎзР 26.12.2011й. ЎРҚ -312 – сон Қонунига мувофиқ ўзгартиришлар киритилган.

11.Ўзбекистон Республикасининг ”Фаолиятнинг айрим турларини лицензиялаш тўғрисида”ги Қонуни, 25.05.2000й. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 2003 й., 1-сон, 8-модда; ЎР ҚХ 2006 й., 14-сон, 110-модда; 2006 й., 41-сон, 405-модда; 2011 й., 36-сон, 363-модда; 2013й., 18-сон, 233-модда; 2014 й., 50-сон, 588-модда.

12.Патентование: Учебное пособие /К. Шакамолдов; Ташкентский государственный технический университет, Ташкент, 2001г. -175с.

3.ИХТИРО ВА ИХТИРОЛАРНИНГ ПАТЕНТГА ЛАЁҚАТЛИГИ

3.1. Ихтиро тушунчасининг таърифи ва ихтиро турлари

Ихтиролар тарихи инсон ўзининг биринчи меҳнат қуролини яратиш пайтидан бошланган. Ўшандан буён ихтиро техника ривожининг, демак, жамият тараққиётининг мотори – ҳаракатлантирувчи кучи бўлиб келмоқда.

Жамиятнинг муттасил ўсиб боровчи моддий, ижтимоий ва маданий эҳтиёжлари ихтиролар яратилишининг асосий сабабидир. Жамиятнинг ривожланиши билан бу эҳтиёжлар, бир томондан тўлиқ, бошқа томондан кам ҳаражатли бўлиб қаноатлантирилиши керак.

Ихтиро - бу янги ғоя, техниканинг бирор соҳасига оид ва белгиланган мезонларга жавоб берадиган янги техник ечимдир.

Техника соҳаси кўп қиррали тушунча бўлгани учун, ихтиролар деб ҳар бири ўзига хос хусусиятларга эга бўлган турли хил объектлар тан олиниши мумкин.

Ўзбекистон Республикасининг қонунчилигига кўра қуйидаги объектлар ихтиро деб тан олинади:

- конструктив белгиларининг мавжудлиги ва ўзаро боғлиқлиги билан характерланувчи объектлар – қурилма, турли хил конструкциялар, маҳсулотлар;

- моддий объектлар устида бошқа моддий объект ёрдамида турли хил амалларни бажаришга мўлжалланган усуллар, жараёнлар, турли хил технологик жараёнлар;

- ўз сифат таркиби билан характерланувчи моддалар, масалан, қотишмалар, композициялар, турли хил молекуляр бирикмалар ва ҳ.к.лар.

- микроорганизмлар, маданий ўсимликлар турлари ва ҳайвонлар штамм-лари – анъанавий, гибрид ва турли хил маданийлаштирилган штаммлар;

- илгаридан маълум бўлган қурилмалар, усуллар, моддаларнинг

микроорганизмлар штамларининг янги мақсадда қўллаш.

Қонунчиликка мувофиқ қуйидаги объектлар ихтиро сифатида тан олинмайди:

- илмий назариялар ва математика усуллари;
- хўжаликни ташкил этиш ва бошқариш усуллари;
- шартли белгилар, жадваллар, қоидалар;
- ақлий операцияларни бажариш қоидалари ва усуллари;
- электрон ҳис обласи машиналари учун алгоритмлар ва дастурлар;
- бинолар, иншоотлар, ҳудудларни режалаштириш лойиҳалари ва схемалари;
- эстетика талабларини қаноатлантиришга йўналтирилган, маҳсулотларнинг фақат ташқи кўринишига оид ечимлар;
- интеграл схемаларнинг топологиялари;
- ўсимлик навлари ва ҳайвон зотлари;
- жамоат манфаатлари ва инсонпарварлик ва ахлоқ қоидаларига зид ечимлар.

Фойдали модель ихтирога яқин интеллектуал мулк объектидир.

Фойдали модель - ўзига хос “кичик ихтиро” бўлиб, принцип жиҳатидан ихтиродан қуйидаги икки асосий жиҳати билан фарқ қилади:

1) амалиётбоп қилиб тайёрланган ишлаб чиқариш воситалари ва истемол буюмлари, шунингдек уларнинг таркибий қисмлари фойдали моделлар жумласига киради. Тегишли равишда усуллар, моддалар, микроорганизм штамлари, ўсимлик ва ҳайвонлар хужайраларининг турлари, шунингдек, уларнинг янги мақсадда қўлланилиши фойдали модель сифатида муҳофаза қилинмайди;

2) фойдали моделнинг патентга лаёқатлик мезонларининг ихтиро мезонларидан фарқи шундаки, у патент беришнинг нисбатан соддалаштирилган процедураси билан амалга оширилади.

3.2.Ихтирони тавсифловчи жиҳатлар

Қуйидагилар қурилмани ихтиро сифатида характерловчи сабаб бўлиши мумкин:

1) бир-бири билан ўзаро боғлиқ бўлган конструктив элементлар (деталлар, узеллар) мажмуи. Шунини айтиш жоизки, турли хил элементларнинг оддий (шунчаки) йиғиндиси қурилма бўлмайди. Қурилмада ҳар бир элемент (деталь, узел) бошқа элементлар билан жуда бўлмаганида битта элемент орқали ўзаро боғлиқ (масалан, уланган, маҳкамланган) бўлиши керак. Қурилманинг айрим элементлари конструктив – механик жиҳатдан боғланишларга эга бўлмаслиги, бироқ физик муҳит (масалан, электромагнит майдон) ёрдамида ўзаро таъсирлашиши мумкин. Радиоузатгич - радиоқабулқилгич туридаги тизим бунга мисол бўлаолади;

2) элементлар (деталлар, узеллар)нинг ўзаро жойлашуви;

3) элементлар орасидаги боғланишларнинг мавжудлиги, бу боғланишлар конструктив, функционал ёки комбинацияланган кўринишда бўлиши мумкин;

4) боғланишларнинг бажарилиш шакли;

5) ҳар қандай деталь, қурилманинг ҳар қандай узели, жумладан, унинг геометрик кўриниши (агар у масала ечимининг эстетик жиҳатини эмас, унинг техник моҳиятини намоён этса) нинг бажарилиш шакли;

6) деталлар ва қурилма элементлари ва уларнинг характеристикалари ва параметрлари, улар орасидаги боғланишлар;

7) қурилма ёки унинг конструктив элементлари (деталлари, узеллари) тайёрланган материал.

Усул – бошқа турдаги ихтиро объектидир.

Қуйидагилар усулни ихтиро сифатида тавсифловчи белгилардир:

1) амаллар ёки амаллар(операциялар) мажмуининг мавжудлиги;

2) амалларни (операцияларни) вақт давомида (кетма-кет, бир вақтнинг ўзида, турли хил биргаликда) бажарилиш тартиби;

3) амаллар, режимлар, моддалар, қурилмалар ва ҳ.к.ларнинг бажарилиш шартлари.

Моддаларга қуйидагилар киради:

1) кимёвий бўлмаган, яъни грединтларни оддий аралаштириш йўли билан олинган моддалар;

2) физикавий- кимёвий ўзгаришлар йўли билан олинган моддалар;

3) кимёвий йўл билан олинган, жумладан, юқори молекуляр моддалар.

Ихтиро объектларининг охиригиси – бу аввалдан маълум бўлган қурилма, усул, моддалар, штаммларни янгича мақсадда қўллашдир.

Ушбу объектнинг характеристикаси қўлланиладиган объектни етарли даражада идентификацияловчи қисқача характеристикадан таркиб топади. Шундан сўнг объектнинг янгича мақсад бўйича қўлланиши кўрсатилади.

3.3. Ихтироларнинг патентга лаёқатлиги

Ихтирога патент (ёки дастлабки патент) олиш фақат экспертиза бу ихтирони патентга лаёқатли деб тан олганидан сўнг мумкин бўлади.

Ўзбекистон Республикаси қонунчилигига мувофиқ ихтиронинг патентга лаёқатлик мезонлари (шартлари) қуйидагилардан иборат:

- янгилиги;
- ихтиролик даражаси;
- саноатда қўлланишлиги.

Ихтиро, башарти у техника тараққиёти даражасидан маълум бўлмаса, янги деб ҳисобланади.

Ихтиро, башарти у техника тараққиёти даражаси ҳақидаги маълумотлардан яққол аён бўлмаса, ихтиролик даражасига эга бўлади.

Техника тараққиёти даражаси ихтиро устуворлиги санасига қадар жаҳонда оммага ошкор бўлган ҳар қандай маълумотларни ўз ичига олади.

Ихтиронинг янгилигини аниқлаш чоғида бирмунча олдин устуворликка

эга бўлган ҳолда топширилган ва қайтариб олинмаган талабномалар ҳам ҳисобга олинади.

Ихтиро, башарти уни саноат, қишлоқ хўжалиги, соғлиқни сақлаш ва бошқа соҳаларда қўллаш мумкин бўлса. саноатда қўллаш мумкин ҳисобланади.

Бунда жаҳонда ихтиро устуворлиги санасигача барчага маълум бўлган ҳар қандай маълумотни ўз ичига олган техника тараққиёти даражасини шартли равишда икки қисмга ажратиш мумкин:

1) матбуотда эълон қилинганлиги ва ахборот манбаининг очиқ кўри-нишга эга эканлиги;

2) ўхшаш ихтиролар (қурилма, усул ва ҳ.к.лар)дан очиқ фойдаланиш фактлари.

Турли мамлакатлардаги патент ҳуқуқига кўра техника тараққиёти даражасига киритиладиган маълумотларга боғлиқ равишда патент экспертизасини ўтказиш чоғида янгиликнинг қуйидаги турларини фарқлаш қабул қилинган:

1) абсолют янгилик – экспертиза ўтказиш чоғида ихтиро устуворлиги санасигача жаҳонда барчага ошкор бўлган ҳар қандай маълумот эътиборга олинади;

2) нисбий жаҳон янгилиги – экспертиза чоғида жаҳоннинг исталган мамлакатада матбуотда эълон қилинган ахборот манбалари эътиборга олинади, очиқ фойдаланиш фактлари эса, фақат улар патент сўраладиган давлат ҳудудида бевосита бўлган ҳолларда ҳисобга олинади;

3) маҳаллий янгилик – техника даражаси шу мамлакатнинг патентлашга оид ҳужжатлари ёки талабнома берувчи ўз талабномасида келтирган маълумотлар билан чекланади.

Патент бериш учун патент экспертизасини (моҳият бўйича экспертизани) ўтказиш чоғида берилган талабномага тегишли объект (қурилма, усул ва ҳ.к.лар)нинг абсолют жаҳон янгилиги мезонларига мувофиқлиги

текширилади, дастлабки патент ёки фойдали модель учун патент бериш учун экспертиза (дастлабки экспертиза) чоғида – уларнинг маҳаллий янгилиги мезонларига мувофиқлиги текширилади.

Талабнома берилган ихтиро янгилик мезонига мувофиқ эмас деб эътироф этилиши фақат экспертиза томонидан қарши қўйилган ахборот манбаи талабнома берилган ихтиро формуласида кўрсатилган барча белгиларни ўз ичига олган ҳолдагина мумкин.

Ихтиронинг ихтиролик даражасини экспертиза қилиш чоғида аввал техника тараққиёти даражасидан ихтиро аналоги ва унинг прототипи аниқланади.

3.4. Ихтиро аналоги ва прототипи.

Саноатда қўлланишлик мезони

Ихтиро аналоги деб устуворлик санасигача маълум бўлган ва ихтиро белгиларига ўхшаш белгиларга эга бўлган техник ечимга айтилади.

Ихтиро прототипи – белгилар мажмуи бўйича ихтирога энг яқин бўлган ихтиро аналогидир.

Сўнг талабнома берилган ихтиронинг маълум прототипи белгиларидан фарқланувчи белгилари аниқланади ва ечимнинг бу фарқланувчи белги билан мос келувчи белгиларга эга бўлган техника даражаси аниқланади. Шундан сўнг талабнома берилган техник ечим ошкор турли ечимлардан маълум бўлган белгиларнинг йиғиндисими ёки ихтиролик даражасига эгами - шу ҳол баҳоланади.

Патентга лаёқатликнинг кейинги мезони унинг саноатда қўлланишидир. Бу дегани ихтиро қўлланишининг мақсадга мувофиқлиги эмас, фақат ундан фойдаланиш имкониятининг принцип жиҳатидан мавжудлигидир. Бозор иқтисодиёти шароитида фақат бозоргина ҳар қандай ихтиронинг ҳақиқий баҳосини ва ундан фойдаланишнинг мақсадга мувофиқлигини белгилаши мумкин.

Моҳияти бўйича экспертиза ўтказиш чоғида патентга лаёқатликнинг

учта мезонидан, биринчи бўлиб ихтиронинг саноатда қўлланишлиги мезонига мувофиқлиги текширилади. Зеро, ихтиронинг патентга лаёқатлигини тан олиш учун унинг барча мезонларга мувофиқлиги талаб этилади, ижобий бўлмаган қарор учун эса, ихтиронинг бу мезонлардан фақат биттасига номувофиқлиги етарлидир.

Янгилик ва ихтиролик даражаси учун текширишни фақат саноатда қўлланиладиган ихтиролар учун ўтказиш мақсадга мувофиқ.

Хулоса

Ушбу параграфда ихтиро тушунчасига таъриф келтирилди, ихтиронинг турлари, ихтирони тавсифловчи жиҳатлар, ихтиронинг патентга лаёқатлик мезонлари, ихтиронинг аналоги ва прототипи тушунчаларининг моҳияти кўриб чиқилди ва таҳлил этилди.

Назорат саволлари:

1. Ихтиро тушунчасига таъриф беринг.
2. Қандай объектлар ихтиро деб тан олинади?
3. Қандай объектлар ихтиро деб тан олинмайди?
4. Ихтиронинг қандай турлари мавжуд?
5. “Қурилма” туридаги ихтирони тавсифловчи белгиларни санаб кўрсатинг.
6. “Усул” туридаги ихтирони тавсифловчи белгиларни санаб кўрсатинг.
7. “Модда” туридаги ихтирони тавсифланг.
8. “Янги мақсадда қўллаш” туридаги ихтирони тавсифланг.
9. Ихтиронинг патентлашга лаёқатлиги мезонларини санаб кўрсатинг.
10. Ихтиронинг патентлашга лаёқатлигини

аниқлашдаги “янгилик” мезонини тавсифланг.

11. “Ихтиролик даражаси” дейилганида нима тушунилади ?
12. “Саноатда қўлланишлик” мезонини тавсифланг.
13. Ихтиронинг аналоги ва прототипи тушунчаларига таъриф беринг.

Фойдаланиладиган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексининг “4-Интеллектуал мулк” бўлими. 1996 йил 29 август, 256-1 сонли Қонуни (Ўзбекистон Республикасининг 2011 йил 26 декабрда қабул қилинган ЎРҚ-312 сон Қонуни билан охириги ўзгартиришлар киритилган).

2. Ўзбекистон Республикасининг “Ихтиролар, фойдали моделлар ва саноат намуналари тўғрисида” ги Қонуни (06.05.1994й.). Мазкур Қонуннинг янги таҳрири ЎЗР 26.12.1997й.№ 549-1 Қонуни билан тасдиқланган.

3. Патентоведение: Учебное пособие / К. Шакамолов; Ташкентский государственный технический университет, Ташкент, 2001г.- 175с.

4. ЭҲМ УЧУН ДАСТУРЛАР ВА МАЪЛУМОТЛАР БАЗАСИ. ИНТЕГРАЛ МИКРОСХЕМАЛАР ТОПОЛОГИЯСИ

4.1. ЭҲМ учун дастурлар ва маълумотлар базаси

Бугунги кунда Интернет технологиясининг жадал ривожланиши ва кенг жорий этилиши туфайли компьютер ахборот алмашинувининг асосий воситасига айланди. Компьютернинг фақат ўзи ”ўлик” ёрдамчидир, унинг фойдалилиги компьютер ишлайдиган дастурга боғлиқ. Ҳар қандай ЭҲМ ни икки қисмга – аппарат-техник ва дастурий таъминот қисмларига ажратиш мумкин.

ЭҲМ учун яратилган дастур ёки дастурий таъминот - ЭҲМ, ЭҲМ

тармоқлари ва бошқа воситаларнинг муайян натижа олиш мақсадида ишлаши учун мўлжалланган маълумотлар ва командалар мажмуидир.

Ахборотлар ресурсининг ошиши ва уларни тизимлаштириш дастурий таъминотдан интеллектуал мулк – маълумотлар базасининг ажралиб чиқишига олиб келди. Маълумотлар базаси – шу тарзда тизимлаштирилган маълумотлар мажмуики, бу маълумотларнинг топилиши ва уларга ЭХМ ёрдамида ишлов берилиши мумкин.

ЭХМ аппарат қисмининг баҳоси пасаймоқда, унинг дастурий таъминоти баҳоси эса, ортмоқда.

ЭХМ учун яратилган дастур ёки дастурий таъминотнинг ҳуқуқий ҳимояси муаллифлик ҳуқуқи нормалари асосида амалга оширилади, чунки улар:

- у ёки бу объектив шаклда ифодаланилиш;
- фан ёки санъатга тегишли эканлик;
- оригиналлик

каби асосий принципларни қаноатлантиради деб эътироф этиш мумкин.

Муаллифлик ҳуқуқи ижодий фаолият маҳсули бўлган ва объектив шаклда тақдим этилган ЭХМ учун яратилган дастурлар ва маълумотлар базасига тааллуқлидир (уларнинг нима учун мўлжалланганлиги ва афзалликларига боғлиқ бўлмаган ҳолда). Муаллифлик ҳуқуқи, токи унинг тескариси исботланмагунча ўринли бўлади. Муаллифлик ҳуқуқи ЭХМ учун яратилган дастур ва маълумотлар базаси ёки уларнинг бирор элементи асосида ётган ғояларга ва принципларга, жумладан, интерфейс ва алгоритмни ташкиллаштириш, шунингдек, дастурлаш тилларига тааллуқли бўлмайди [1]. Шу сабабдан қуйидаги ҳоллар ҳуқуқни бузиш ҳисобланади:

- ЭХМ учун яратилган дастурлар ва маълумотлар базасини ноқонуний қайта тиклаш ёки тарқатиш, жумладан, уларни бошқа ном остида чиқариш;
- ЭХМ учун дастурлар ва маълумотлар базасининг модификациялаш, шунингдек, дастурлашни бир тилдан бошқа тилга ўтказиш фақат муаллифга

(муаллифларга) ёки ҳуқуқлар эгаси бўлган шахсга (меросхўрга, иш берувчига) тегишли бўлади;

- фақат ЭҲМ учун дастурлар ва маълумотлар базаси нусхасига қонуний равишда эга бўлган шахс ҳуқуқ эгаси бўлган шахсдан қўшимча ҳужжат олмасдан ЭҲМ дастурининг ишлаши, жумладан, ЭҲМ хотирасига ёзиш ва унда сақлаш, яққол хатоларни тузатиш билан боғлиқ ҳар қандай амалларни амалга ошириши мумкин. Ёзиш ва сақлаш битта ЭҲМ ёки битта тармоқ фойдаланувчисига рухсат этилади. Дастурдан нусха олиш (оригиналнинг йўқотилиши, бузилиши ҳолларида) фақат архив мақсадлари учун мумкин.

Муаллифлик ҳуқуқи нормалари ЭҲМ учун дастурлар ва маълумотлар базасининг ҳимоясини тўлиқ кафолатлолмайди, шу сабабдан, бундай объектларнинг Ўзбекистон иқтисоди учун ўзига хослигини ва муҳимлигини ҳисобга олиб, “ЭҲМ учун дастурлар ва маълумотлар базасининг ҳуқуқий ҳимояси тўғрисида”ги Қонун билан Давлат рўйхатига олиш процедураси киритилган.

Ўз дастурини ёки маълумотлар базасини рўйхатга олиш учун муаллиф (ҳуқуқ эгаси бўлган шахс) ЭҲМ учун дастурлар ва маълумотлар базасини ҳуқуқий ҳимоя қилиш бўйича Ўзбекистон Республикаси интеллектуал мулк агентлигига бу ҳақида ариза бериши керак. Ариза ЭҲМ учун битта дастур ёки битта маълумот базасига тегишли бўлиши ва қуйидаги ҳужжатларни ўз ичига олиши керак:

1) ЭҲМ учун дастур ва маълумотлар базасини расмий рўйхатга олишга оид ариза (ҳуқуқ эгаси бўлган шахсни, муаллифни, асарнинг номи ва бошқа маълумотларни кўрсатган ҳолда);

2) Дастурни ва маълумотлар базасини идентификацияловчи депонирланган материаллар ва ИМО нинг вазифаси, қўлланиш соҳаси ва функционал имкониятларини ўз ичига олган реферат, шунингдек, бошланғич матн листинги (босмадан чиқарилган нусхаси)нинг 25 та олдинги ва 25 та охириги

варақлари;

3) Давлат божини тўлаганлик ҳақидаги маълумотнома.

Рўйхатга олиш учун ариза тушганида Агентлик формал экспертиза ўтказди ва ижобий натижа олинганида ЭХМ учун дастур ва маълумотлар базасини дастурий маҳсулотларнинг Давлат рўйхатига ёки маълумотлар базасининг Давлат рўйхатига киритади, аризачига рўйхатга олинганлик ҳақида гувоҳнома беради ва бу ҳақида Агентлик бюллетенида расмий маълумот эълон қилади. Қонун билан ЭХМ учун дастур ва маълумотлар базаси учун мулкӣ ҳуқуқларни бериш тўғрисидаги шартнома Агентлик томонидан томонлар ўртасидаги келишув бўйича рўйхатга олиниши мумкинлиги, рўйхатга олинган дастур учун барча мулкӣ ҳуқуқлар бўйича бутунлай ён бериш ҳақидаги битимлар эса, мажбурий тарзда рўйхатга олиниши кераклиги белгиланган.

4.2. Интеграл микросхемалар топологияси

ЭХМ ларнинг интеграл микросхемалар (ИМС) ларга ўтиши билан ИМС лар топологияси ЭХМ нинг аппарат-техник қисмидан мустақил объект сифатида ажралиб чиқди.

ИМС топологияси моддий ташувчига ўрнатилган элементлар ва улар орасидаги боғланишлар мажмуининг фазовий-геометрик жойлашувидир. Бунда моддий ташувчи сифатида ИМС кристали, яъни ҳажмида ва юза сиртида ярим ўтказгичли микросхема, элементлараро боғланишлар ва контакт майдончалари шакллантирилган ярим ўтказгичли пластинанинг бўлагидан фойдаланилади.

ЭХМ аппарат-техник қисмининг ҳимоясини таъминловчи патент ҳуқуқи институтути ИМС топологиясини ҳуқуқий ҳимоя қилиш масалаларини ҳал қилиш учун самарасизлик қилди. Муаллифлик ҳуқуқи нормаларини қўллаш ҳам қийинчилик туғдирди, чунки Берн конвенциясининг 2(1) моддасида келтирилган муаллифлик ҳуқуқи бўйича

химоялаш объектларини санаб ўтилган турига мувофиқ, ИМС топологиясини муаллифлик ҳуқуқи объектларининг бирортаси билан ҳам идентификациялаб бўлмайди. Бундан ташқари, муаллифлик ҳуқуқи рўйхатга олишни химояга олиш шарти сифатида қарамайди, нусха олишни тақиқлайди, ИМС ни хўжалик муомиласига амалий қўллашга тўсқинлик қилмайди.

Шундай ҳолатлар туфайли ИМС топологиясини химоя қилиш бўйича махсус қонунчиликни қабул қилиш зарурати туғилди.

1986 йили декабрда – Европа иқтисодий ҳамкорлик (ЕИХ) ташкилоти аъзолари бўлган мамлакатлар томонидан ИМС топологиясини ҳуқуқий химоя қилиш бўйича Битим қабул қилинди, унга кўра ИМС га бўлган ҳуқуқий химоя бирорта ҳам ғоя, жараёнлар, тизимларга ёки топологияда қўлланилган техник амалларга тааллуқли бўлмаслиги ва фақат топологиянинг ўзига тегишли бўлиши керак. ИМС топологияси оригинал бўлиши керак.

ИМС топологияси ноанъанавий ИМО бўлиб, махсус қонунчилик билан тартибга солинади.

Қуйидагилар ИМС топологиясини ҳуқуқий химоя қилишнинг ўзига хос фарқли жиҳатлари ҳисобланади:

1) химоя ҳужжатининг эгаси ИМС топологиясига, саноат мулки объектларига бўлган мутлақ ҳуқуқларга ўхшаш мутлақ ҳуқуқларга эга. Химоя объекти сифатида фақат топология схемаси қаралади. Химоя топологияда ишлатилган ғояларга, усулларга, тизимларга, технологияга ёки кодланган ахборотга тааллуқли бўлмайди;

2) топологияни ҳуқуқий химоя қилиш мезони сифатида оригиналликдан фойдаланилади. Муаллифнинг ижодий меҳнати натижасида яратилган ҳар қандай топология оригинал ҳисобланади;

3) ИМС топологиясига химоя ҳужжатини рўйхатга олиш ва бериш интеллектуал мулк агентлиги томонидан формал экспертизадан сўнг

берилади, оригиналлик презумпцияланади (дахлсизланади), яъни топология тескариси исботланмагунича оригинал деб тан олинади;

4) ИМС топологиясига бўлган ҳимоя ҳуқуқининг ўртача муддати турли мамлакатларда 10 йилга яқин;

5) кўпчилик қонунчиликлар “тўлиқ ҳуқуқ” принципига эга, унга кўра ИМС нинг қонуний эгаси бўлган ҳар қандай шахс ундан эркин фойдаланилиши ва бу ҳуқуқни учинчи шахсларга бериши мумкин;

6) қонуний йўл билан эга бўлинган ИМС дан ёки таркибида бундай микросхемалар бўлган маҳсулотлардан фойдаланиш ҳуқуқларни бузиш деб тан олинмайди, агар ИМС дан фойдаланувчи шахс бу ИМС лар мутлақ ҳуқуқни бузиш йўли билан тайёрланганини ва тарқатилаётганини билмаса (билмай туриб бузиш принципи);

7) бошқа муаллиф томонидан мустақил равишда яратилган ўхшаш оригинал топологиядан фойдаланиш бўйича амаллар мутлақ ҳуқуқни бузиш деб тан олинмайди.

2001 йил май ойида Ўзбекистон Республикасида “Интеграл микросхемалар топологиясини ҳуқуқий ҳимоя қилиш тўғрисида” ги Қонун қабул қилинди [2]. Топология эгаси топологияга, шунингдек, таркибида бундай топология бўлган маҳсулотларга у Ўзбекистонда ҳимоя қилинишини кўрсатувчи огоҳлантирувчи марка (Т) ёки Т ни қўйиши мумкин.

Топологиядан фойдаланиш бўйича ҳуқуқ қуйидаги саналардан энг аввалгисидан 10 йил давомида амалда бўлади:

- топологияни хўжалик муомиласига киритиш бўйича энг аввалги ҳужжат бўйича қайд этилган санадан бошлаб белгиланадиган топологиядан биринчи марта фойдаланилган санадан;

- топологияни рўйхатга олиш ҳақида матбуотда расмий эълон қилинган санадан бошлаб.

Топологияни рўйхатга олиш бўйича ариза муаллиф, иш берувчи ёки уларнинг қонуний давомчиси томонидан интеллектуал мулк агентлигига

топологиядан биринчи марта фойдаланилган санадан бошлаб икки йил давомида берилиши мумкин.

Хулоса

Ушбу параграфда ЭҶМ учун дастурлар ва маълумотлар базаси тушунчаларига таъриф берилди, ЭҶМ учун дастурий таъминотнинг ҳуқуқий ҳимояси масалалари кўриб чиқилди. Интеграл микросхемалар топологияси тушунчасига таъриф берилди ва ИМС топологиясини ҳуқуқий ҳимоя қилишнинг ўзига хос жиҳатлари баён этилди.

Назорат саволлари:

1. ЭҶМ учун дастурлар ва маълумотлар базасига таъриф беринг.
2. ЭҶМ учун дастурлар ва маълумотлар базасининг ҳимояси қандай ҳуқуқнинг нормаси асосида таъминланади?
3. Қандай ҳолатлар ЭҶМ учун яратилган дастурлар ва маълумотлар базасига нисбатан муаллифлик ҳуқуқининг бузилиши ҳисобланади?
4. ЭҶМ учун яратилган дастур ёки маълумотлар базасини Давлат рўйхатига олиш қандай амалга оширилади?
5. ИМС нинг топологияси тушунчасига таъриф беринг.
6. ИМС топологияси қандай ҳуқуқ доирасига киради?
7. ИМС топологиясини ҳуқуқий ҳимоя қилишнинг ўзига хос жиҳатларини тавсифланг.
8. ИМС топологиясига бўлган мутлақ ҳуқуқ қайси муддатда амалда бўлади?
9. ИМС топологиясини рўйхатга олиш ҳақидаги ариза ким томонидан берилиши мумкин?

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикасининг ”Электрон ҳисоблаш машиналари учун яратилган дастурлар ва маълумотлар базаларининг ҳуқуқий ҳимояси

тўғрисида”ги Қонуни. (06.05.1994й. N 1060-X11). Мазкур Қонунга қуйидагиларга мувофиқ ўзгартиришлар киритилган: ЎзР 05.04.2002й. 364 –11- сон Қонуни, ЎзР 30.08.2002 й.405–11- сон Қонуни, ЎзР 26.12.2011 й. ЎРҚ -312 – сон Қонуни.

2.Ўзбекистон Республикасининг ”Интеграл микросхемалар топологиясини ҳуқуқий ҳимоя қилиш тўғрисида”ги Қонуни. (12.05.2001й. N 218-11). Мазкур Қонунга қуйидагиларга мувофиқ ўзгартиришлар киритилган: ЎзР 30.08.2002й. 405 –11- сон Қонуни, ЎзР 26.12.2011й. ЎРҚ -312 – сон Қонуни.

3. Патентование: Учебное пособие / К. Шакамолдов; Ташкентский государственный технический университет, Ташкент, 2001г. – 175с.

2 – БЎЛИМ

5.ЛИЦЕНЗИЯ БИТИМЛАРИ ВА УЛАРНИНГ ТАСНИФИ

5.1. Лицензия битимларининг моҳияти

Лицензия бу - савдо бўйича келишув бўлиб, унга кўра лицензиар лицензиатга ўзаро келишган савдо шартлари бўйича ИМО дан фойдаланиш ҳуқуқини беради. Бунда моддий объектларнинг эмас, мутлақ ҳуқуқларнинг савдоси амалга оширилади. Лицензия тузиш учун лицензияларда ҳимоя ҳужжати (патент, дастлабки патент, гувоҳнома)нинг мавжудлиги зарурий шартдир.

Лицензияни ҳужжатлар билан ҳимояланмаган ИМО лар учун, масалан, «ноу-хау» (савдо сир) учун ҳам тузиш мумкин. Бу ҳол ИМО эгасининг мутлақ ҳуқуқи рақобатчилардан сир саклашга асосланади. Сир сакланиши лицензия шартларига мувофиқ лицензиат ўзига оладиган мажбуриятлар билан таъминланади. Одатда «ноу-хау» билан савдо патентланган ихтиро учун кўшимча сифатида намоён бўлади.

5.2.Лицензияларнинг таснифи

Лицензиялар қуйидаги муҳим белгилар бўйича таснифланади:

- лицензия предмети;
- лицензия тури;
- узатиладиган ҳуқуқларнинг ҳажми;
- субъектлар статуси ва улар орасидаги мунособатларнинг характери;
- патентли ва патентсиз лицензиялар.

Лицензия предметиға оид гуруҳға ихтиролар, фойдали моделлар, саноат намуналари, товар белгилари хизмат кўрсатиш белгилари, фирма номлари, ЭҲМ учун яратилган дастурлар ва маълумотлар базалари, ИМС топологиялари, селекция натижалари, «ноу-хау»лар қиради.

Лицензия турларига оид гуруҳга қуйидаги лицензия тоифалари киради:

- тоза, яъни савдо бўйича бошқа битимлар таркибига кирмаган лицензиялар;
- турдош, яъни савдо бўйича асосий битимга илова бўлган лицензиялар;
- қайтма, яъни сотиб олувчи бирламчи лицензия бўйича битимлардан келиб чиққан ҳолда, объектни такомиллаштирадиган ёки янгитдан патентлаши мумкин бўлган лицензиялар;
- бир-бири билан кесишадиган, яъни патент эгалари ўзаро ҳуқуқларни бузмаган ҳолда товарлар ишлаб чиқара олмайдиган лицензиялар;
- мажбуран, яъни ИМО дан уч йил давомида фойдаланилмаган ҳолда тузиладиган лицензиялар;
- очик, яъни исталган манфаатдор шахсга сотиладиган лицензиялар;
- мажбурий (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарори билан миллий хавфсизлик манфаатларига кўра товон тўлангани ҳолда ИМО эгасининг розилигисиз) амалга ошириладиган лицензиялар;
- сублицензиялар, яъни асосий лицензия лицензиати лицензиар розилик берган ҳолда учинчи шахсларга берадиган лицензиялар.

Ҳажм бўйича ҳуқуқлар тоифасидаги лицензияларга қуйидагилар киради:

- оддий (номутлақ) ҳуқуқлар бўйича тузиладиган лицензиялар. Бу турдаги лицензияларда лицензия предмети муайян шартларда ва ҳудудда, муайян вақт давомида, бир вақтнинг ўзида лицензиар учун мазкур лицензия предметидан фойдаланишни, шунингдек, лицензияни бошқа шахсларга бериш ҳуқуқини сақлаб қолган ҳолда берилади;
- мутлақ ҳуқуқ бўйича тузиладиган лицензиялар. Бу турдаги ҳуқуқлар бўйича лицензиатга лицензия предмети учун муайян чегараларда, лицензиар учун унинг лицензиатга узатилмаган қисмидан фойдаланиш ҳуқуқини сақлаб қолган ҳолда берилади.

- тўлик ҳуқуқлар бўйича тузиладиган лицензиялар. Бу турдаги ҳуқуқлар фақат саноат мулки бўлган объектлар учун берилади. Бунда лицензиатга барча ҳуқуқлар худудни чекламаган ҳолда, ҳимоя ҳужжатининг бутун амалда бўлиш муддати учун узатилади.

Субъектлар статусига кўра лицензиялар фирмалараро ва фирма ичи лицензияларга бўлинади.

ИМО ни ҳимоя қилиш усули бўйича лицензиялар патентли ва патентсизларга ажратилади. Патентли лицензиялар ИМО дан фойдаланиш ҳуқуқи ҳимояланган патентлар, дастлабки патентлар, гувоҳномаларни, патентсиз лицензиялар «ноу-хау» лар, ишлабчиқариш сирлари, тижорат ва ишлабчиқариш билимлари ва тажрибани узатиш ҳуқуқларини кўзда тутди.

Лицензия битимлари ягона намунадаги принцип асосида тузилади ва кўйидаги бўлимларни ўз ичига олади:

1) у матн боши (преамбула) дан бошланади. Унда лицензиар (лицензия сотувчиси)нинг ва лицензиат (лицензия сотиб олувчи)нинг тўлик номи берилади. Патентлар, «ноу-хау» ва ҳ.к. лар кимга тегишли эканлиги кўрсатилади;

2) ”Таърифлар” бўлимида асосий атамаларнинг аниқ баён этилган изоҳи берилади;

3) ”Битим предмети” бўлимида лицензия битими, унда сотувчидан сотиб олувчига бериладиган ҳуқуқлар ҳажми ва шартлари, техник ёрдам турлари белгиланади;

4) ”Техник ҳужжатлар” бўлими, унда сотувчидан сотиб олувчига бериладиган зарурий ҳужжатларининг ҳажми ва шартлари белгиланади;

5) ”Мажбуриятлар ва масъуллиқ” бўлими, унда ҳуқуқий ва техник масалаларни ҳал этишга тегишли мунособатлар белгиланади;

6) ”Тўловлар” бўлимида лицензия тўловларининг ўлчами ва тўловнинг бошқа шартлари белгиланади;

7) ”Йиғмалар ва солиқлар” бўлимида ушбу битимнинг бажарилиши билан боғлиқ бўлган ҳаражатларнинг кимга юклатилганлиги белгиланади;

8) ”Ахборот ва ҳисобот” бўлимида лицензиат томонидан ҳисобот даврида лицензиарга лицензиядан фойдаланганлик ҳақидаги ахборотни тақдим этиш мажбурияти ва тартиби белгиланади;

9) ”Ахборотнинг сир тутилиши” бўлими муҳим бўлим бўлиб, унда лицензиатнинг «ноу-хау» ва лицензиарнинг бошқа тижорат сирлари ҳақидаги ахборотни маълум қилмаслик бўйича мажбуриятлари келишилади;

10) ”Реклама” бўлими лицензия бўйича маҳсулот ва бошқа реклама материалларида лицензиат маҳсулот лицензиарнинг лицензияси бўйича ишлаб чиқарилаётганини кўрсатиши кераклиги келишилади;

11) ”Патент ҳуқуқини ҳимоя қилиш” бўлимида патент бојини қайси томон тўлаши белгиланади;

12) Лицензия “Лицензия амал қиладиган муддатлар, баҳс ва арбитражларни ҳал этиш тартиби, лицензияни бекор қилиш шартлари” ни белгиловчи бўлим билан тугалланади.

Ўзбекистон Республикаси интеллектуал мулк агентлигида давлат рўйхатидан ўтказилиши лицензия битими ҳақиқийлигининг мажбурий шarti ҳисобланади. ИМО ни лицензия бўйича сотишни амалга оширишда ҳорижий бозорга чиқишининг мақбул йўллари аниқлаш ўта муҳим масала ҳисобланади. Лицензия савдоларида қуйидаги асосий тоифаларни ажратиш мумкин:

1) ихтиролар, саноат намунаси, ”ноу-хау” лар бўйича бўладиган «тоза» лицензиялар билан савдо қилиш. Бундай лицензиялар одатда технологик жараёнлар, конструкторлик ҳужжатлари ва ҳ.к. лар билан таъминланади. Лицензия савдосининг бу шакли лицензиар учун энг мақбул ҳисобланади, чунки у унчалик катта сарф ҳаражатларни талаб этмайди. Ҳорижий ҳамкорлар билан музокаралар патент олиш учун талабнома берилганидан ва устуворлик белгиланган санаданок бошланиши мумкин.

Шуни эътиборга олиш керакки, сотишга таклиф этилган интеллектуал мулкнинг моҳиятини ортикча деталлаштириб тавсифлаш салбий окибатларга олиб келиши мумкин. Шу сабабдан лицензиатга интеллектуал товарни синовдан ўтказиш учун зарур бўлган ахборот ва бошка материалларнинг такдимотини тегишли “опцион” (дастлабки) лицензия битими билан расмийлаштириш тавсия этилади;

2) янги техникани, масалан, компакт ёки тарқоқ ускуна ва машиналарни сотиш буйича олди - сотдининг таркибий қисми сифатида намоён бўладиган “турдош” лицензиялар. Бу турдаги лицензиялар мамлакатнинг ўз ишлаб-чиқариш салоҳиятини ривожлантиришни рағбатлантиришда муҳим аҳамият касб этади.

3) ИМО учун лицензияни хорижий ҳамкорларга биргаликдаги ишлаб чиқаришга такдим этиш. Бундай савдо яқин ишлабчиқариш алоқаларини йўлга қўйишда кўп жиҳатдан фойдали бўлади.

4) “Инженер-техник хизматлар ва инжиниринг” савдоси. Технологияларни бу шаклдаги алмашинув чоғида таклиф этувчи томон буюртмачига инженер-техник хизматларнинг мажмуини такдим этади. Лицензиянинг патент ҳуқуқи ва «ноу-хау» нинг буюртмачига берилишига оид қисми умумий битимнинг таркибий қисми ёки уни тўлдирувчи қўшимча бўлиши мумкин.

«Франчайзинг» мустакил корхоналарнинг яқин ҳамкорлигига асосланган товарлар, хизматлар ва технологиялар сотишнинг махсус тизимидир. Франчайзер (сотувчи) франчайзантига (сотиб олувчига) франелиз (лицензия)ни такдим этади. У ИМО дан (одатда, товар белгисидан) фойдаланиш учун лицензияни ўз ичига олади ва бир вақтнинг ўзида франчайзанти ўз фаолиятини франчайзер концепциясига мувофиқ амалга оширишини мажбур қилади.

Франчайзинг ўз моҳияти буйича – тизимдан фойдаланиш буйича лицензия бўлиб, у интеллектуал мулкнинг ҳуқуқларини ўз ичига олади.

Ишлабчиқариш бўйича франелизга мувофиқ франелиз эгаси ишлаб чиқарувчига муҳим компонентани беради ёки уни техник ахборот билан таъминлайди, шунингдек, франчайзантига тегишли сирли ахборотни ёки патентланган технологияни беради. Франчайзанти франчайзернинг товар белгиси билан ишлабчиқариш ва савдо учун ваколатлар олади.

Лицензия битимининг асосий вазифаси сотиладиган лицензия баҳосини имкон қадар фойдали қилиб ҳисоблашдир.

Муайян бозор конъюктураси лицензия баҳосининг асосий тартибга солувчиси (регулятори) вазифасини ўтайди. Лицензиянинг реал баҳосига лицензиат ва лицензиар ўртасидаги музукоралар жараёнида эришилади. Амалиётда тўловнинг қуйидаги турларидан фойдаланилади:

-паушал тўловлар, улар битимда белгиланган бир ёки бир неча бўлак билан тўланадиган муайян суммани билдиради;

- даврий тўловлар (роялти), улар битимнинг бутун муддати давомида босқичма- босқич тўланади;

- комбинациялашагн (паушал ва роялти) тўловлар.

5.3.Лицензия баҳосини ҳисоблаш усуллари

Энг кўп тарзда лицензия баҳосини ҳисоблашнинг қуйидаги усулларидан фойдаланилади:

1) сарф харажат усули. Бу усул лицензия баҳосига ИМО ни ишлаб-чиқариш ва патент ҳимоясига, шунингдек, лицензиянинг техник ҳужжатларини, реклама ва ҳ.к.ларни тайёрлаш ва лицензиатга беришга кетган харажатларни ўз ичига олади. Бу усул паушал тўловларни аниқлаш пайтида қўлланилади.

2) лицензия баҳосини лицензиат олган фойда ўлчами асосида аниқлаш. Фойдани ҳисоблаш мураккаб масала бўлиб, шу сабабдан лицензиарга лицензиат эга бўладиган фойдадаги афзалликларни аниқлаш зарур. Бундай афзаллик сифатида солиқ солингунча лицензиат ўхшаш

маҳсулот ёки хизматлар ишлаб чиқарувчи, бироқ ИМО га эгалик қилмайдиган фирмаларга нисбатан оладиган қўшимча фойда тушунилади.

Ҳисоблаш даври t да ИМО дан фойдаланишдан олинishi мумкин бўлган даромад қуйидаги миқдорий мунособат ёрдамида аниқланиши мумкин:

$$\Pi_t = \Sigma P_t - \Sigma Z_t, \quad (5.1)$$

бу ерда:

Π_t - ИМО дан фойдаланишдан олинadиган даромад,

P_t - ҳисобот даври t да фойдаланиш натижаларининг баҳоси,

Z_t - ҳисобот даври t да ИМО ни яратиш, сақлаш ва уни рўёбга чиқаришга кетган сарф харажатнинг баҳоси.

ИМО нинг ҳисобот даври учун ҳисобланган баҳоси қуйидаги мунособат билан аниқланади:

$$C = \Sigma(\Pi_T + a) K_d, \quad (5.2)$$

бу ерда:

Π_T - йил давомида ИМО даги фойдаланишдан олинган тоза фойда;

a – йил давомидаги амортизация харажатлари;

K_d – пулнинг вақт бўйича баҳоси коэффиценти, бу коэффицент (мураккаб фоизлар)ни қуйидаги миқдорий мунособат бўйича аниқланади:

$$K_d = 1 / (1 + a/100), \quad (5.3)$$

бу ерда, a – сотувчи яшайдиган мамлакат етук тижорат банкларининг ўртача фоизли ставкаси.

3) қиёсий сотиш методи. Лицензиянинг муайян предмети аналогини топишнинг алоҳида ҳисоб параметрларини қиёслаш мумкин бўлган ҳол. Масалан, сотув баҳоси Z қиёсланадиган объектларнинг рақобатчилик варақлари ёрдамида аниқланади. Унда баҳоланадиган объект ёки аналогнинг тижорат шартлари ва техник даражаси қиёсланади.

Техник даражасини қиёслаш амалга оширилаётган объектларнинг база коэффициентлари тушунчаси киритилади:

$$Z = Z_{\text{баз}} * K_1 * K_2 * K_3, \quad (5.4)$$

бу ерда:

Z – маҳсулотнинг лицензия бўйича сотув баҳоси;

$Z_{\text{баз}}$ – базавий намуна (маҳсулот аналоги)нинг сотув баҳоси;

K_1 – эришилган натижа коэффициентлари;

K_2 – масала техник ечимининг мураккаблик коэффициентлари;

K_3 – янгилик коэффициентлари;

4) лицензиянинг роялти асосидаги баҳосини аниқлаш. Роялтининг моҳияти қуйидаги миқдорий мунособат орқали ифодаланиши мумкин:

$$R = D * \Pi / z. \quad (5.5)$$

Роялти бу – лицензия бўйича тайёрланган маҳсулот бирлигидан олинган қўшимча фойда (D) нинг лицензиарга тўланадиган қисмининг мазкур маҳсулотнинг сотув баҳоси (z) га нисбати билан аниқланадиган катталиқдир.

Қўпинча роялтини ҳисоблаш йўли билан эмас, тажриба – жаҳон амалиётида саноатнинг турли соҳалари учун белгиланган таъсис этилган стандарт роялти деб аталадиган роялти ўлчамларидан фойдаланиш йўли билан аниқланади.

Роялти берилган қийматларда лицензия бўйича тайёрланган бирлик маҳсулотдан олинган қўшимча фойданинг ўлчами

$$n = R * z / D \quad (5.6)$$

ни ташкил этади.

Бундан келиб чиқиб, лицензиянинг роялти асосидаги ҳисобланган

баҳосини қуйидаги мунособат билан аниқлаш мумкин:

$$C_p = \sum V_t z_t * R_t, \quad (5.7)$$

бу ерда:

V_t – t йилдаги лицензия бўйича кутилган чиқим ҳажми;

z_t – t йилда лицензия бўйича тайёрланган маҳсулотнинг сотув баҳоси;

R_t – t йилда роялти ўлчами (% ларда).

Йиғинди лицензиянинг амалда бўлиш муддати бўйича олиб борилади.

Лицензияни тузиш пайтида саноатнинг турли соҳалари бўйича ўртача жаҳон роялти ставкаларини уларга реал инфляцияни ҳисобга олган ҳолда тўғирлашлар киритиб, ҳисобга олиш керак.

Роялти ставкалари ўртача 2 – 10 % чегараларда, телекоммуникация соҳаларида эса 10 -15 % гача ўзгаради. Стандарт роялти жадваллари лицензиянинг ҳар бир конкрет объекти учун роялтининг намунавий ўлчамларин аниқлаш имконини беради.

Роялти ставкалари одатда ИМО дан фойдаланиш бўйича олинган иқтисодий натижага тўғри пропорционал ва мумкин бўлган таваккалчилик даражасига тескари пропорционал қилиб белгиланади.

Лицензия бўйича маҳсулотнинг айрим муҳим компонентларига патентнинг бўлмаслиги ёки ихтиро формуласи ҳажмининг кичиклиги роялти ўлчамини пасайтирадиган омиллар ҳисобланади.

ИМО дан фойдаланиш бўйича катта молиявий таваккалчилик килинган ҳолларда паушал тўловлар тўғрисидаги битимлар лицензиар учун, роялти тўғрисидаги битим эса лицензиат учун айниқса, фойдали бўлади, чунки бу ҳолда даромаднинг пасайиши ўз-ўзидан лицензиар учун тўловнинг пасайишига олиб келади.

Лицензия тўловлари шаклининг тўғри танланиши тегишли томонга (лицензиарга ёки лицензиатга) лицензиядан молиявий фойда келтиришни таъминлайдиган омилдир.

Хулоса

Ушбу параграфда лицензия битимларининг моҳияти баён этилди. Лицензия битимларининг таснифи ва таркиби кўриб чиқилди. Лицензия баҳосини ҳисоблаш усуллари таҳлил этилди.

Назорат саволлари:

1. Лицензия тушунчасига таъриф беринг.
2. Лицензия битимида қандай масалалар устида келишувга келинади ?
3. “Лицензиар” ва “лицензиат” тушунчаларига таъриф беринг.
4. “Лицензия предмети” тушунчасига таъриф беринг ва унинг турларини санаб кўрсатинг.
5. Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодекси билан лицензияларнинг қандай турлари белгиланган?
6. Мажбурий лицензияга таъриф беринг.
7. Лицензия битими қандай бўлимлардан таркиб топади?
8. Ҳажм бўйича лицензияларга қандай ҳуқуқлар бўйича тузиладиган лицензиялар киради?
9. Субъектлар статусига кўра лицензияларни қандай турларга ажратилади?
10. ИМО ни ҳимоя қилиш усули бўйича лицензияларнинг қандай турлари мавжуд?
11. “Матн боши (преамбула)” ва “Таърифлар” бўлимларида нималар баён этилади?
12. “Битим предмети” ва “Техник хужжатлар” бўлимларида нималар баён этилади?
13. “Мажбуриятлар ва масъуллик” бўлимида нималар баён этилади?

14. “Тўловлар” ва “Йиғмалар ва солиқлар” бўлимларида нималар баён этилади?
15. “Ахборот ва ҳисобот” ва “Ахборотнинг сир тутилиши” бўлимларида нималар баён этилади?
16. “Реклама” ва “Патент ҳуқуқини ҳимоя қилиш” бўлимларида нималар баён этилади?
17. Лицензия битими қандай бўлим билан тугалланади?
18. Лицензия битими ҳақиқийлигининг мажбурий шартини баён этинг.
19. “Франчайзер”, “Франчайзант” ва “Франшизе” тушунчаларига таъриф беринг.
20. “Паушал” ва “роялти” тўлов турларига таъриф беринг.
21. ИМО дан фойдаланишдан олиниши мумкин бўлган даромад қандай миқдорий мунособат билан аниқланади?
22. ИМО нинг ҳисобот даври учун баҳоси қандай миқдорий мунособат билан аниқланади?
23. Техник даражасини қиёслаш амалга оширилаётган объектларнинг база коэффиценти қандай миқдорий мунособат билан аниқланади?

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикасининг ”Фаолиятнинг айрим турларини лицензиялаш тўғрисида”ги Қонуни, 25.05.2000й. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 2003 й., 1-сон, 8-модда; ЎР ҚХ 2006 й., 14-сон, 110-модда; 2006 й., 41-сон, 405-модда; 2011 й., 36-сон, 363-модда; 2013й., 18-сон, 233-модда; 2014 й., 50-сон, 588-модда.

2. Вчерашняя М.Р. Современные тенденции в международной лицензионной торговле. “Вопросы изобретательства” , -М.: 1997г. -181 с.

6. “ИННОВАЦИЯ” ТУШУНЧАСИ ВА ИННОВАЦИЯЛАРНИНГ ТАСНИФИ. ИННОВАЦИОН ЛОЙИХАНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ВА УНИНГ БАЖАРИЛИШ БОСҚИЧЛАРИ

6.1. “Инновация” тушунчаси

Агар маҳсулот ёки технология ўз истеъмолчиси (сотиб олувчиси)ни топмаса, ушбу ихтиро талаб этилмагани, демак, уни яратиш учун кетган ҳаракатлар ва сарф-харажатлар зое кетгани демакдир. Ихтиронинг саноатда қўлланиши кўп босқичли жараён бўлиб, у ишланмани яратишни, маҳсулотнинг тажриба – саноат синовини ўтказишни, маҳсулотни стандартлаштириш ва сертификатлаштиришни, ишлаб чиқариш ускуналарини сотиб олиш ёки яратишни, реклама ва сотувни, техник хизмат кўрсатишни ва бошқа кўп жиҳатларни ўз ичига олади.

Юқорида санаб ўтилган тадбирларни рўёбга чиқариш кўпчилик мутахассисларнинг мувофиқлаштирилган ҳолдаги ҳаракатларини, куч-ғайрат сарфлашларини, маҳсулотни муваффақиятли сотиш натижасида олинadиган ва фойда келтирган маблағларни жалб этишни талаб этади. Яна шуни қайд этиш жоизки, ихтирода юксак техник кўрсаткичларнинг мавжудлиги, у бозорда албатта муваффақият қозонади дегани эмас.

Инновацион фаолият дейилганида олимлар, муҳандислар, патентшунослар, менеджерлар, иқтисодчилар, молиячиларнинг ИМО тижоратини рўёбга чиқаришга қаратилган билимлари ва куч-ғайратларини бирлаштирувчи жараён тушунилади. Бундай фаолиятнинг охириги натижаси инновация - янгилик бўлади. Бошқача қилиб айтганда, инновация фундаменталь ва тадбиқий илмий тадқиқот ишларини реал ишлаб чиқариш ва бозор билан боғлайди [2].

6.2. Инновацион лойиҳаларнинг таснифи

Инновацияларнинг тизимли таснифи методологияси 1992 йили Осло шаҳрида қабул қилинган ва “Осло қўлланмаси” деб ном олган тавсияларга кўра қабул қилинган Халқаро стандартларга асосланади. Мазкур стандартларга кўра инновацияларнинг қуйидаги турлари мавжуд:

- маҳсулотли инновациялар, улар янги ёки такомиллаштирилган маҳсулотларни яратишни ва рўёбга чиқаришни кўзда тутди;
- жараёнли инновациялар, улар янги ёки такомиллаштирилган технологик жараёнларни яратишни кўзда тутди;
- принцип жиҳатидан янги техникани яратишга қаратилган базисли инновациялар;
- мавжуд маҳсулот ва технологияларни яхшилашга қаратилган инновациялар.

Инновацион лойиҳа деб берилган вақт давомида янги ёки такомиллаштирилган маҳсулот турларини ёки технологик жараёнларни ишлаб чиқишни яратиш, жорий этиш ва кенг қўллашга қаратилган ўзаро боғлиқ муайян тадбирлар мажмуига айтилади.

Инновацион лойиҳалар қуйидаги иш турларини ўз ичига олади:

- лицензияларни ўзлаштириш, ишлаб чиқаришни техник жиҳатдан тайёрлаш, маҳсулотларни ишлаб чиқаришга қаратилган янги ёки такомиллаш-тирилган технологик жараёнларни яратиш;
- илмий ишланмалар ва технологияларни тўла қонли ишлаб чиқариш даражасига олиб бориш, тажрибавий намуналарни яратиш, маҳсулотларни стандартлаштириш ва сертификатлаштириш ва ҳ.к.лар;
- патент-ахборот ва маркетинг тадқиқотларини ўтказиш, ИМО объектларини ҳуқуқий ҳимоялаш ва тижорий рўёбга чиқариш;
- дизайн ишларини олиб бориш;
- аппарат ва дастурий воситаларни, ахборот технологияларини ва ҳ.к.ларни яратиш ва тиражлаш;

- ИМО ларини рўёбга чиқаришга қаратилган кўргазмали ва нашр ишларини ташкил этиш;

- янги технологиялар, маҳсулотлар, дорилар, истеъмол молларини ўзлаштириш ва мослаштириш;

- қишлоқ хўжалиги ва хом ашё ресурсларини қайта ишлаш бўйича технологияларни ишлаб чиқиш, саноат ва маиший чиқиндиларни утилизациялаш, иккиламчи ресурсларни ўзлаштириш.

Инновацион фаолиятнинг муваффақиятли бўлиши учун менежмент, маркетинг, молия, патент ҳуқуқи каби турли соҳаларга оид билимлар зарур.

6.3. “Инновацион инфратузилма”, “технопарк”, “технополис” тушунчалари

Корхоналарга инновацион лойиҳаларни мустақил равишда рўёбга чиқариш қийин бўлади, шу сабабдан саноати ривожланган индустриал мамлакатларда кичик ва ўрта инновациявий фирмалардан таркиб топган “инновацион инфратузилма” лардан фойдаланилади. Бу фирмалар илмий тадқиқот институтлари ва ишлаб чиқариш корхоналари ўртасида воситачилар сифатида хизмат қиладилар ва турли-туман инновацион лойиҳаларни амалга оширадилар. Худди шу кичик ва ўрта инновацион фирмалар бу соҳадаги пионерлар ҳисобланадилар. Бу фирмалар йирик компаниялардан фарқли равишда конъюктура ўзгаришларига нисбатан сезгирроқ ва ҳаракатчанроқ бўладилар, улар янги ғояларни генерациялашга қодир бўладилар ва базисли инновацияларни рўёбга чиқаришни ва улар билан боғлиқ таваккалчиликни ўз зиммаларига оладилар. Кўпинча инновацион фирмалар илмий - тадқиқот институтлари ва ишлаб чиқариш корхоналари билан энг янги маҳсулотлар ва технологияларни ишлаб чиқиш ва жорий этиш марказларига бирлашадилар. Бундай бирлашмалар технопарк ёки инновация инкубаторлари деб юритилади.

Юқори сифатли саноат мажмуалари, университетлар ва илмий –

тадқиқот институтлари, ривожланган ижтимоий инфратузилма (яшаш ҳудудлари) ни ўз ичига олган бирлашмалар технополис (“полис”-шаҳар) деб аталади.

Бундай технопарк ва технополисларда янги ғояларнинг уларни яратган кишилардан бу ғояларни ҳаётда рўёбга чиқараоладиган кишиларга эркин ўтиши имконияти юқори бўлади.

6.4. Инновацион лойиҳаларнинг ўзига хос жиҳатлари

Ўз маҳсулотларини қўллаб қувватлаш ва уларнинг рақобатбардошлигини ошириш, шунингдек, юзага келадиган муаммоларнинг оқилона ечимларини топиш учун инновациявий лойиҳалардан муваффақиятли фойдаланаётган ташкилотлар бошқа компанияларга нисбатан катта муваффақиятларга эришмоқдалар.

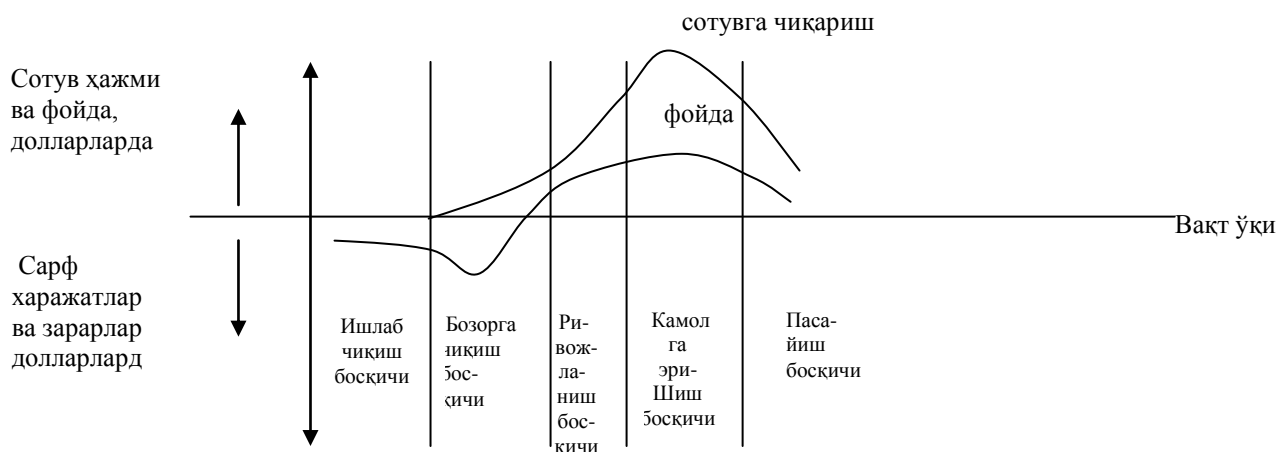
Инновацияларнинг муваффақияти қуйидаги асосий омилларга боғлиқ:

- 1) инновациянинг рақобатбардошлиги;
- 2) тижорат ишларининг пухта ишлаб чиқилган стратегияси ва тактикаси;
- 3) рўёбга чиқаришга мўлжалланган лойиҳани амалга ошириш учун маблағларнинг мавжудлиги;

Бозор шароитида рўёбга чиқарилган инновацион товарлар ўз ривожидида қуйидаги ҳаётгий босқичлардан ўтадилар:

- ишланмани ишлаб чиқиш босқичи;
- уни бозорга киритиш босқичи;
- ривожланиш босқичи;
- камолга эришиш босқичи;
- пасайиш босқичи.

Қуйидаги жадвалдан кўринадик, молиявий сарф-ҳаражатлар инновацияларнинг ривожланиш босқичида тўлиқ қопланади.

6.1-расм. Инновацион лойиҳанинг ҳаётий босқичлари

Амалиёт кўрсатадики, бу лойиҳанинг бошланиш санасидан 3-5 йил ўтганидан сўнг рўй беради.

Инновацион лойиҳаларни рўёбга чиқаришнинг ўзига хос хусусияти шундаки, технологияларни фойда келтирадиган қилиб тижоратлаш ва рақобатбардош товарларни ишлаб чиқиш учун биринчи навбатда уларни патентлаш, жумладан, ҳорижий мамлакатларда патентлаш, шунингдек маҳсулотларни ва технологияларни сертификатлаштиришни ўтказиш учун бошланғич сарф-ҳаражатлар талаб этилади.

Ҳар қандай инновацион лойиҳа юқори таваккалчилик билан амалга ошириладиган тадбирдир. Кўпинча инновацион лойиҳалар инновациявий инвестицияларни жалб қилиш ҳисобига молиялаштирилади, чунки банк кредитлари маблағларни ва кредит учун фоизларни қайтаришнинг аниқ графикларини кўзда тутди. Бироқ инновацион лойиҳаларнинг муваффақиятли амалга оширилиши бошланғич сарф -ҳаражатлардан кўп марталаб ортиқ фойда келтириши мумкин.

Инновацион инвестициялар деб техника ва технологияларнинг янги авлодини ишлаб чиқиш ва ўзлаштиришга қаратилган инвестицияларга айтилади. Ўзбекистон Республикасида инвестицияларни тақдим этиш тартиби 1998 йил 24 декабрда қабул қилинган “Инвестиция фаолияти тўғрисида”ги

Қонун билан белгиланади [1].

Агар глобал, устувор лойиҳалар - масалан космик тадқиқотлар, янги қурулларни ишлаб чиқиш, экологияни ҳимоя қилиш каби инновацион лойиҳалар рўёбга чиқарилаётган бўлса, одатда давлат инвесторлик қилади. Бироқ давлат одатда истеъмол молларини ишлаб чиқиш билан боғлиқ технологияларни тижоратлаштиришни - бозоргача олиб боришни молиялаштирмайди.

Корпорация ва компаниялар ҳам инвестицион фаолиятга катта эътибор берадилар. Улар одатда хусусий инновациявий бўлимларга эга бўлиб, ўз ташкилотларининг рақобатбардошлигини яхшилашга қаратилган лойиҳаларни молиялаштирадилар. Инновациявий фаолият субъектларининг кўпчилиги давлатнинг ва катта компанияларнинг инвестициясига кўз тута олмайдилар.

6.5. Венчур фондлари

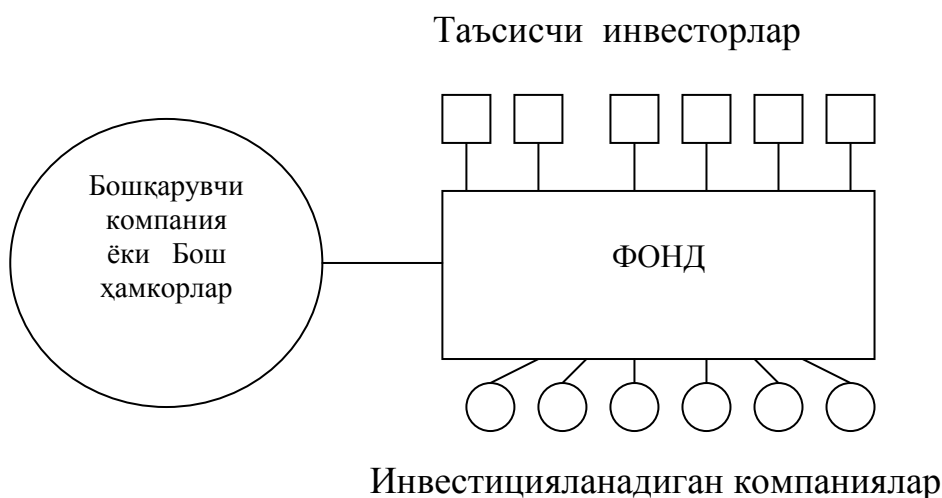
Бундай ташкилотлар инвестиция манбаи сифатида Венчур фондларидан фойдаланадилар. Венчур капитали ўтган асрнинг 50- йилларида АҚШ нинг силикон воҳасида – замонавий информатика ва телекоммуникациялар бешигида пайдо бўлди. Биринчи лойиҳа 1,5 млн. доллар баҳоли янги кремнийли транзисторни ишлаб чиқишга бағишланган. Венчур инвестициялар механизмининг одатдаги банк кредитларидан асосий фарқи шундаки, инвестиция капитали инвесторга кредит бўйича фоизлар сифатида тўғридан - тўғри қайтмайди. Инвестор, ўзи киритган маблағларга мувофиқ равишда инвестицияланадиган компаниянинг акциялар пакетини фондда белгиланган улусда сотиб олади ва ишлаб чиқаришни ривожлантиришга эътибор қаратади, ушбу компания акциялари баҳосининг ортишидан келадиган фойданинг кўпайишига, янги акцияларни чиқаришга, уларни бошқа шахсларга сотишга ва шу йўл билан оладиган фойдасини оширишга ҳаракат қилади.

Венчур туридаги инвестициянинг яна бир фарқи шундаки, у одатда кичик ва ўрта корхоналардан гаров талаб қилмасдан киритилади.

Бу турдаги инвестициялашнинг энг муҳим хусусияти шундаки, Венчур фондининг тепасида турган Венчур капиталисти акцияларни сотиб оладиган компанияларга ўз маблағларини киритмайди. Венчур капиталисти жамоавий инвесторлар гуруҳи ва тадбиркорлар ўртасида воситачилик қилади, Венчур фонди томонидан олинadиган фойда инвесторларга уларнинг қўшган ҳиссасига пропорционал тарзда бўлиб берилади.

Фонд мустақил компаниялар ёки ҳамкорлар уюшмаси сифатида ташкил этилиши мумкин. Директорлар ва бошқарув персонали фонднинг ўзи томонидан, шунингдек, бошқарувчи компания томонидан алоҳида тарзда жалб этилади.

6.2-расмда Венчур фондининг таркибий тузилиши келтирилган.

6.2-расм. Венчур фондининг таркибий тузилиши

Одатда Венчур фондининг инвесторлари бўлиб, хусусий мижозлар, пенсия фондлари, суғурта компаниялари, халқаро компаниялар шуғулланадилар. Шундай қилиб, Венчур фондлари инвесторларнинг маблағларини лойиҳаларни молиялаштиришга йўналтириб, инвесторлар, илмий ташкилотлар ва ишлабчиқаришни ягона мақсад атрофида бирлаштирадилар.

6.6. Инновацион лойиҳани шакллантириш ва рўёбга чиқариш босқичлари

Инновацион лойиҳани шакллантириш босқичларини кўриб чиқамиз:

1. Лойиҳани амалга ошириш имкониятларини, жумладан, лойиҳа иштирокчиларининг рўйхатини, мумкин бўлган ихтиро объектларини аниқлаш, ишлаб чиқарилиши кўзланган маҳсулот характеристикаларини дастлабки тадқиқ этиш.

2. Тайёргарлик кўринишидаги тадқиқотлар. Лойиҳа иштирокчиларини танлаш ва улар билан музокалар олиб бориш, молиялаштириш манбаларини аниқлаш, лойиҳани техник – иқтисодий жиҳатдан асослаш.

3. Батафсил тадқиқотлар, улар қуйидагиларни ўз ичига олади:

- патент - конъюктура тадқиқотларини ўтказиш. Бунда яратиладиган ИМО ларни тўғри аниқлаш ва уларнинг патентга лаёқатлиги истиқболини баҳолаш;

- маҳсулотнинг тажриба партиясини яратиш, саноат регламентини ишлаб чиқиш, сертификатлаштиришни ўтказиш;

- лойиҳанинг календар режаси ва рўёбга чиқариш графигини тузиш;

- молиявий сарф-ҳаражатларни баҳолаш;

- молиялаштириш схемаси (молиявий режа ва баҳолаш сиёсати)ни аниқлаш;

- ишлаб чиқариш режаси (маҳсулотни чиқаришнинг тўлиқ цикли)ни ишлаб чиқиш;

- лойиҳа самарадорлиги (таваккалчилик)ни баҳолашга оид ишлар;

- бизнес-режани ва техник-иқтисодий асослашнинг охириги ишлан-маси.

4. Ташкилий босқич қуйидагиларни ўз ичига олади:

- лойиҳани юридик жиҳатдан расмийлаштириш, лойиҳа иштирокчилари ўртасида битимлар тузиш, ИМО дан фойдаланиш бўйича лицензияни расмийлаштириш ва рўйхатга киритиш;

- инвестор билан битим тузиш, инвесторларга акцияларни сотиш.

Инновацион лойиҳани рўёбга чиқариш босқичлари:

1. Саноат мулки объектлари (ихтиролар, саноат намуналари, товар белгилари)ни патентлаштириш. Алоҳида ҳуқуқларнинг максимал мумкин бўлган ҳажмини аниқлаш (сотув бозорида эркин сегментни яратиш);

2. Ихтиро бўйича маҳсулотни батафсил ишлаб чиқиш;

3. Маҳсулотни стандартлаштириш ва сертификатлаштириш, уни ишлаб чиқаришга рухсат бериш;

4. Ишлаб чиқариш қувватларини ташкиллаштириш ва текшириш, маҳсулот “пилот” партиясини чиқариш, сифатнинг рухсат этилган оғишларини аниқлаш;

5. Маҳсулотнинг ялпи сотувини ташкил этувчилар билан битимлар тузиш ёки ўз сотув тармоқларини яратиш, синов тарзида бозорга чиқиш;

6. Реклама ишларини амалга ошириш, буюртмачилар билан тўғридан- тўғри битимлар тузиш;

7. Маҳсулотнинг серияли ишлаб чиқарилишини рўёбга чиқариш.

Маҳсулот бозорга киритилганидан сўнг инновацион лойиҳанинг мақсадлари бажарилган, инновация эса рўёбга чиқарилган ҳисобланади.

Хулоса

“Инновация” ва “инновацион фаолият” тушунчаларига таъриф берилди. Инновацияларнинг турлари кўриб чиқилди. Инновацион лойиҳаларнинг таркибий ишлари таҳлил этилди. “Инновацион инфратузилма”, “технопарк”, “технополис” тушунчаларига таъриф берилди. Инновацион лойиҳаларнинг ўзига хос жиҳатлари таҳлил этилди.

Венчур фонди ҳақида маълумот берилди. Инновацион лойиҳаларни ташкиллаштириш ва рўёбга чиқариш босқичлари баён этилди.

Назорат саволлари:

1. Инновацион фаолиятга таъриф беринг.
2. Технологик инновациялар турларини санаб кўрсатинг.
3. Инновацион лойиҳалар қайси турдаги ишларни ўз ичига олади?
4. Инновацион инфратузилмага таъриф беринг.
5. “Технопарк”, “технополис” тушунчаларига таъриф беринг.
6. Инновацион лойиҳаларнинг муваффақияти қайси омилларга боғлиқ?
7. “Венчур фонди” нима? Уни тавсифланг.
8. Инновацион лойиҳани шакллантириш босқичларини тавсифланг.
9. Инновацион лойиҳани рўёбга чиқариш босқичларини тавсифланг.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикасининг “Инвестиция фаолияти тўғрисида”ги Қонуни, 24.12. 1998й. Мазкур Қонунга қуйидагиларга мувофиқ ўзгартиришлар киритилган: ЎзР 12.12.2003 й. 568-II-сон Қонуни, ЎзР 10.10.2006 й. ЎРҚ-59-сон Қонуни, ЎзР 31.12.2008 й. ЎРҚ-197-сон Қонуни, ЎзР 29.12.2012 й. ЎРҚ-345-сон Қонуни
2. Бейки П., Киндхэм Д.Р. Методы управления инновациями: факторы успеха новых фирм». -М.:Акад.нар.хоз-ва, 1996г.- 35с.

3 – БЎЛИМ

7. МУВОФИҚЛИКНИ БАҲОЛАШГА ОИД АСОСИЙ ТУШУНЧАЛАР.

СЕРТИФИКАТЛАШТИРИШ ТИЗИМИ

7.1. Мувофиқликни баҳолашга оид асосий тушунчалар

Халқ истеъмоли моллари (товарлари) учун сертификатлаштиришнинг мажбурийлиги истеъмолчилар ҳуқуқини ҳимоя қилиш зарурияти билан белгиланади. Сертификатлаштириш лотин тилидан таржима қилинганда “тўғри қилинган” деган маънони билдиради [1].

Маҳсулот “тўғри қилинган”га ишонч ҳосил қилиш учун у қандай талабларга мувофиқ бўлиши ва бу мувофиқликнинг ишончли исботини қандай йўл билан олиш мумкинлигини билиш керак.

Сертификатлаштириш – бу муайян процедура бўлиб, унинг ёрдамида учинчи тараф ёзма равишда маҳсулот, жараён ёки хизмат берилган талабларга мувофиқ эканлигига гувоҳлик беради.

Бундай гувоҳликнинг умум тан олинган усули бўлиб мувофиқлик сертификати хизмат қилади. Умумий ҳолда “мувофиқлик” атамаси “маҳсулот (жараён, хизмат) га қўйилган талабларга риоя қилинган” ини билдиради.

Сертификатлаштириш орқали мувофиқликни тасдиқлаш қабул қилинган процедура қоидаларига кўра учинчи томоннинг мажбурий тарзда иштирокини назарда тутаяди. Учинчи томон - бу маҳсулот етказувчи (биринчи томон)га ҳам, уни сотиб олувчи истеъмолчи (иккинчи томон)га ҳам боғлиқ бўлмаган шахс ёки ташкилотдир.

Сертификатлаштириш маҳсулот (жараён, хизмат)нинг берилган талабларга мувофиқлигини исботловчи энг ишончли усул ҳисобланади.

Ҳозирги вақтда “маҳсулот” атамаси “ фаолият ва жараёнлар натижаси”

сифатида таърифланади. Бунда маҳсулотнинг тўрт ҳили белгиланган:

- ускуна;
- қайта ишланадиган материаллар;
- хизматлар;
- дастурий таъминот.

Мувофиқликнинг исботи муайян қоидалардан, процедурадан ва бошқарувдан иборат у ёки бу тизим бўйича ўтказилади.

7.2. Сертификатлаштириш тизими

Сертификатлаштириш тизими умумий ҳолда қуйидагилардан ташкил топади:

- марказий орган, у тизимни бошқаради ва унинг фаолияти устидан назорат олиб боради;
- тизимнинг иштирокчилари ва аъзолари (сертификатлаштириш органлари, синов лабораториялари, назорат органлари);
- мувофиқликни сертификатлаштиришга оид норматив ҳужжатлар;
- сертификатлаш процедуралари;
- инспекция назорати тартиби.

Сертификатлаштириш тизимлари миллий, минтақавий ва халқаро даражаларда амал қилишлари мумкин.

Мувофиқлик сертификати – бу сертификатлаштириш тизими қоидалари бўйича берилган ҳужжат бўлиб, у керакли тарзда идентификацияланган маҳсулот (жараён, хизмат) муайян стандартга ёки бошқа норматив ҳужжатга мувофиқлиги бўйича зарур бўлган ишонч таъминланишини тасдиқлайди [1].

Мувофиқлик белгиси – бу сертификатлаштириш тизими қоидаларига кўра маҳсулотнинг мувофиқлигини оператив тасдиқлаш учун қўлланиладиган белгидир. Мувофиқлик белгиси бевосита маҳсулотнинг ўзига ёки унинг ўрамига қўйилади.

Сертификатлаш бўйича орган – бу сертификатлаштириш бўйича

ишларни бажариш учун белгиланган тартибда аккредитланган юридик шахсдир.

Мувофиқлик тўғрисидаги декларация – бу муомилага чиқарилган маҳсулотнинг техник регламентлар талабларига мувофиқлигини тасдиқловчи ҳужжатдир.

Маҳсулотни идентификациялаш – маҳсулот характеристикаларининг унинг муҳим белгиларига айнан ўхшашлигини аниқлашдир.

Миллий стандарт – Ўзбекистон Республикасининг стандартлаштириш бўйича миллий органи томонидан тасдиқланган стандарт.

Халқаро стандарт – халқаро ташкилот томонидан тасдиқланган стандарт.

Маҳсулот – материал-моддий шаклда хўжалик ва бошқа мақсадларда фойдаланиш учун тақдим этилган фаолият натижаси.

Мувофиқликни тасдиқлаш - маҳсулот ёки бошқа объектлар, ишлаб чиқариш, эксплуатация, сақлаш, ташиш, рўёбга чиқариш ва утиллаштириш, ишларни бажариш ёки хизмат кўрсатиш жараёнларининг техник регламентлар талабларига, стандартлар қоидаларига ёки битимлар шартларига мувофиқ-лигини ҳужжат бўйича тасдиқлаш.

Мувофиқликни баҳолаш – объектларга қўйиладиган талабларга риоя қилинишини тўғридан-тўғри ёки билвосита аниқлаш.

Аккредитлаш – жисмоний ва юридик шахснинг муайян соҳада мувофиқликни баҳолаш ишларини бажариш бўйича малакага эга эканлиги (компетентлиги)ни аккредитлаш органи томонидан расмий тан олинishi.

Сертификатлаштириш тизими – сертификатлаштириш бўйича ишларнинг бажарилиши қоидалари, унинг иштрокчилари ва сертификатлаштириш тизими ишлари қоидаларининг мажмуи.

Ҳар қандай сертификатлаштириш тизими мувофиқликни баҳолаш учун қўлланиладиган норматив ҳужжат (НХ)лардан фойдаланади.

Мувофиқлик тўғрисидаги ахборот товарларнинг бозордаги ҳаракати-

нинг турли ҳолларида тайёрловчининг ўзига, истеъмолчиларга, назоратловчи органларга, ҳукумат ташкилотларига керак.

Маҳсулотнинг мувофиқлик сертификати - бугунги куннинг зарурий шарти. Сифат тизимининг сертификати – бу корхона рақобатбардошлигининг асосий мезони ва халқаро бозорга йўлдир.

Хулоса

Ушбу параграфда мувофиқликни баҳолашга оид асосий тушунчаларга таъриф берилди. Сертификатлаштириш тизимига оид маълумотлар кўриб чиқилди.

Назорат саволлари:

1. Сертификатлаштириш тадбирига таъриф беринг.
2. Халқ истеъмоли моллари (товарлари)ни сертификатлаштиришнинг мажбурийлиги қандай зарурият билан белгиланади?
3. ”Маҳсулот” атамасига таъриф беринг. Маҳсулотнинг қандай турларини биласиз?
4. Сертификатлаштириш тизими нималарни ўз ичига олади ?
5. Мувофиқликни баҳолаш, мувофиқликни тасдиқлаш, мувофиқлик тўғрисидаги декларация тушунчаларига таъриф беринг.
6. Мувофиқлик сертификати, мувофиқлик белгиси тушунчаларига таъриф беринг.
7. Миллий стандарт, халқаро стандарт тушунчаларига таъриф беринг.
8. Маҳсулотни идентификациялаш тадбирини тушунтиринг.
9. Аккредитлаш тушунчасига таъриф беринг.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Сергеев А.Г., Латышев М.В., Терегеря В.В. “ Метрология, стандартизация, сертификация. Учебное пособие. –М.: Логос, 2003г. -536с.

8. МИЛЛИЙ СЕРТИФИКАТЛАШТИРИШНИНГ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ

8.1. Ўзбекистон Республикасининг сертификатлаштиришнинг ҳуқуқий асосларига оид қонунчилиги

Сертификатлаштиришнинг мамлакатимиз ҳаётидаги ўрни Ўзбекистон Республикасининг “Маҳсулотларни ва хизматларни сертификатлаштириш тўғрисида”ги Қонуни билан белгиланади [1]. Қонунда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Ўзбек стандартлаштириш, метрология ва сертификатлаштириш давлат маркази (Ўзстандарт) сертификатлаштириш бўйича ва сертификатлаштириш тизими иштирокчиларини аккредитлаш бўйича миллий орган эканлиги белгиланган.

Қонунга кўра, сертификатлаштириш Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан тасдиқланган мажбурий сертификатлаштиришдан ўтказилиши керак бўлган маҳсулотлар ва хизматлар Рўйхати бўйича, шунингдек, бошқа қонунчилик актлари билан кўзда тутилган ҳолларда амалга оширилади.

Мажбурий сертификатлаштиришдан ўтказиш бўйича ишларни ташкиллаштириш “Ўзстандарт” га юклатилган. Сертификатлаштиришни турдош маҳсулотларни сертификатлаштириш бўйича мажбурий аккредитланган органлар амалга оширадилар.

Қуйидагилар мажбурий сертификатлаштиришнинг субъектлари ҳисобланади:

- “Ўзстандарт”;
- сертификатлаштириш бўйича органлар;
- синов лабораториялари (марказлари);
- текширув ва назорат органлари, маҳсулотни тайёрловчилар (сотувчилар).

Сертификатлаштириш бўйича органларга:

- турдош маҳсулотларни сертификатлаштириш тизимини яратиш;
- сертификатлаштириш схемаларини танлаш;
- талабнома берувчиларга сертификатланган маҳсулот учун товар белгисини қўллаш ҳуқуқлари берилган.

Қонунда импорт ва экспорт қилинадиган маҳсулотлар учун сертификатлаштириш шартлари белгиланган.

Мажбурий сертификатлаштирилиши керак бўлган маҳсулот унинг белгиланган талабларга мувофиқлигини тасдиқловчи сертификат билан таъминланган бўлиши керак. Мувофиқлик сертификати бўлмаган ҳолларда, божхона органлари бир жойдан бошқа жойга олиб борилаётган маҳсулотни миллий сертификатлаштириш тизими қоидалари бўйича сертификатлаштиришдан ўтказилганлиги тўғрисидаги масала ҳал этилмагунича, ушлаб қоладилар.

Қонун юридик ва жисмоний шахсларнинг ташаббуси билан ҳар қандай маҳсулотнинг норматив ҳужжатлар талабларига мувофиқлигини тасдиқлашга қаратилган ихтиёрий сертификатлаштиришни ҳам кўзда тутди.

Қонун текширув ва назорат масалаларини тартибга солади. Маҳсулот тайёрловчилар томонидан мажбурий сертификатлаштириш қоидаларига риоя қилиниши устидан Давлат назоратини давлат инспекторлари амалга оширадилар.

Сифат тизимлари ва ишлаб чиқаришнинг сертификатлаштирилган маҳсулотлари устидан инспекция назоратини сертификатлаштириш органлари амалга оширадилар, аккредитланган синов лабораториялари (марказлари), сертификатлаштириш соҳасидаги сертификатлаштириш органларининг фаолияти аккредитловчи орган – “Ўзстандарт” томонидан назорат қилинади.

Сертификатлаштириш натижаси билан рози бўлинмаган ҳолда манфаатдор томон “Ўзстандарт” нинг Апелляция кенгашига мурожаат қилиш ҳуқуқига эга. Апелляция кенгаши, шунингдек сертификатлаштириш

органлари ва синов лабораторияларининг қарорлари бўйича шикоятларни ҳам кўриб чиқади.

Қонун маҳсулот тайёрловчилар (тадбиркорлар, сотувчилар, ижрочилар) нинг мажбурий сертификатлаштириш қоидаларини бузганликлари учун жавобгарлигини, шунингдек сертификатлаштириш органларининг сертифи-катни асоссиз берганликлари ва талабнома берувчининг тижорий сирига оид маълумотларни ошкор этганликлари учун жавобгарлигини кўзда тутди. Мажбурий сертификатлаштирилиши керак бўлган сертификатланмаган маҳсулотни сотувга чиқарилганлиги учун сотилган маҳсулот ҳажмида жарима солинади. Жарима “Ўзстандарт” давлат инспектори қарори бўйича ундири-лади. Жарима сертификатлаштиришни ўтказишдан озод этмайди.

Ўзбекистон Республикасининг 1996 йил 24 апрелда қабул қилинган “Истеъмолчилар ҳуқуқининг ҳимояси тўғрисида”ги Қонуни сертификатлаш-тириш бўйича қўшимча ҳуқуқий асос берди [2]. Унда мажбурий сертификатлаштирилиши керак бўлган маҳсулот сотувга чиқарилганида истеъмолчига унинг сертификатланганлиги ҳақида ахборот тақдим этилиши кераклиги кўрсатилган. Зарурий ахборотнинг бўлмаслиги тегишли давлат органининг кўрсатмасига кўра маҳсулот сотувининг тўхтатилишига олиб келади. Барча турдаги маҳсулотлар учун уни тайёрловчи томонидан кафолат муддати белгиланиши керак.

“Озиқ-овқат маҳсулотларининг сифати ва хавфсизлиги тўғрисида” ги Қонун ҳам [3], сертификатлаштиришнинг қонунчилик асосларидан бири ҳисобланади. Ушбу қонун гигиеник сертификатларини расмийлаштириш зарурлигини белгилади. Бундай сертификатлар асосида озиқ-овқат маҳсулотларининг мувофиқлигини сертификатлаштириш ва давлат рўйха-тига киритиш амалга оширилади.

1997 йил 31августда қабул қилинган “Ўсимликларнинг карантини тўғрисида” ги Қонуни билан ўсимлик маҳсулотларининг Ўзбекистонга олиб

кирилиши ва у орқали транзит қилиниши қоидалари белгиланган [4].

Карантин остида бўлган ҳар бир маҳсулот ўсимликлар карантини бўйича давлат инспекцияси органлари томонидан берилган фитосанитар сертификатига эга бўлиши керак. Маҳсулотларни мамлакатга киритиш чоғида фитосанитар текширувига қадар, қўшимча тарзда, импорт қилиш учун рухсатнома расмийлаштирилади.

Экологик сертификатлаштиришдан мақсад – ишлаб чиқарувчиларнинг табиатни минимал даражада ифлослантирадиган технологик жараёнларни жорий этишларини ва истеъмолчига маҳсулотнинг унинг ҳаёти, соғлиғи, мол-мулки ва ҳаёт муҳити хавфсизлигини кафолатлайдиган товарларни ишлаб чиқишларини рағбатлантиришдан иборат.

14000 серияли ИСО халқаро стандартлари атроф муҳитни бошқариш ва экологик аудит бўйича раҳбарий маълумотларни ўз ичига олади ва уларнинг қабул қилиниши экологик сертификатлаштириш ишларини ташкил этиш ва ўтказиш учун асос яратади.

8.2. Ўзбекистон Республикасида аккредитлаш тизими

Ўзбекистон Республикасида аккредитлаш тизимини ишлаб чиқишдан мақсад мамлакатимизда яратилган маҳсулот, хизмат ва жараёнларнинг мувофиқлигини тасдиқловчи сертификатлар ва бошқа ҳужжатларнинг халқаро эътироф этилиши учун замин яратишдан иборат. Бундай эътироф Миллий аккредитлаш тизимининг халқаро аккредитлаш тизимларига уйғунлигига ишонч ҳосил қилишга асосланган. Сифат кўрсаткичларининг барқарорлиги синов, қиёслаш (калибрлаш) лабораториялари, сертификатлаштириш ва текширув органларининг малакали (компетентли) фаолияти билан кафолатланади. Ўзбекистон Республикасида миллий аккредитлаш тизими мустақил тизим сифатида 1998 йили яратилди.

Аккредитлаш тизими – аккредитлашни амалга ошириш учун ўз

коида, процедуралари ва бошқарувига эга бўлган тизимдир.

Бунда тизимга норматив асос сифатида халқаро (европа) стандартларидан фойдаланилади.

Турдош маҳсулотларни, синов (ўлчов) лабораториялари (марказлари)ни, Адлия вазирлигида 17.07.2006 йилда рўйхатга олинган сертификатлаштириш соҳасидаги сертификатлаштириш бўйича органларни аккредитлаш Қоидалари мазкур тизимнинг ҳуқуқий ҳужжати ҳисобланади.

Аккредитловчи орган – бу “маҳсулот ва хизматларнинг, персонал ва сифат тизимининг белгиланган талабларга мувофиқлигини баҳолаш ва тасдиқлаш бўйича фаолиятни амалга ошириш учун расмий ваколат берувчи давлат бошқарув органидир”. Ўзбекистон Республикасида аккредитловчи орган сифатида “Ўзстандарт” агентлиги ваколатланган.

Аккредитлаш бўйича Кенгаш – бу “миллий аккредитлаш тизимининг ўтказилган аккредитлаш натижалари бўйича қарор қабул қиладиган раҳбарий органидир”.

Аккредитлаш соҳаси – бу талабнома берувчи томонидан аккредитлашга тақдим этилган мувофиқликни тасдиқлаш бўйича фаолият соҳасида бажарилган муайян ишлардир.

Аккредитлашнинг мақсади қуйидагилардан иборат:

- мамлакатимизда ишлаб чиқилган маҳсулотларнинг хавфсизлигини, сифат ва рақобатбардошлигини ошириш;
- халқаро битимлардаги техник тўсиқларни бартараф этиш;
- техник компетентликни ошириш, синов лабораториялари, калибровка ва қиёслаш бўйича лабораториялар фаолияти натижаларини халқаро эътироф этилишини таъминлаш.

Аккредитлаш тизими қуйидаги белгиларга асосланади:

- тизимнинг миллий даражада эътироф этилиши;
- хусусий коида ва процедураларнинг мавжудлиги;
- аккредитлаш объектлари ишини такомиллаштириш ва ва халқаро

аккредитлаш тизимлари билан муносабатларни ривожлантириш;

- тизимнинг ҳар қандай юридик ва жисмоний шахслар учун очиклиги;
- тизим аъзоларининг компетентлиги;
- тизимнинг ҳар қандай манфаатдор ёки белгиланган иштирокчиларга нисбатан объективлиги;
- аккредитлаш натижалари у ёки бу юридик ва жисмоний шахсларнинг таъсирига боғлиқ эмаслиги;
- раҳбарларнинг ушбу принципларга риоя қилишлари ва уларнинг қарор қабул қилиш бўйича масъулияти;
- тизимнинг рационаллиги ва аккредитлаш процедуралари учун сарф-харажатларни имкон қадар камайтириш.

Аккредитлашнинг вазифаси ташкилот ва жисмоний шахсларнинг фаолияти норматив ҳужжатлар талабларига мувофиқлигини расмий жиҳатдан тасдиқлашдир.

Қуйидагилар тизимнинг аккредитлаш объектлари ҳисобланади:

- синов лабораториялари;
- қиёслаш ва калибрлаш лабораториялари;
- хизмат ва маҳсулотларни сертификатлаш бўйича органлар;
- менежмент тизимини сертификатлаш бўйича органлар;
- текширув (назорат) органлари;
- транспорт воситасидан туширишдан олдинги инспекция бўйича консалтинг фирмалари;
- сифат бўйича инспектор-аудиторлар.

Қонунчилик билан тартибга солинадиган соҳаларда фаолият амалга оширувчи объектлар мажбурий аккредитланувчи объектлар ҳисобланади.

Сертификатлаштириш, стандартлаштириш, метрология, синов, текширув, калибрлаш (қиёслаш) соҳасида ўз натижаларининг тан олиншига эришувчи объектларда уларнинг фаолиятлари тизим қоидалари даражасида амалга оширилади.

Аккредитлашнинг икки ва кўпроқ соҳаларида ўриндошлик бўйича фаолият кўрсатувчи объектлар барча бу соҳалар бўйича аккредитланишлари керак. Бунда аккредитлаш бир вақтнинг ўзида барча талабнома берилган соҳалар бўйича ёки қўшимча соҳада аккредитлаш тартибида босқичма-босқич ўтказилиши мумкин.

Ўзбекистон Республикаси аккредитлаш тизимининг халқаро эътироф этилиши Ўзбекистоннинг халқаро аккредитлаш тизимлари (ILAC, IAF) га қўшилишига замин сифатида хизмат қилади.

Хулоса

Ушбу параграфда Ўзбекистон Республикасининг сертификатлаштиришнинг ҳуқуқий асосларига оид қонунчилигининг асосий жиҳатлари баён этилди. Ўзбекистон Республикасида аккредитлаш тизимига оид маълумотлар келтирилди.

Назорат саволлари:

1. Ўзбекистон Республикасининг сертификатлаштиришнинг ҳуқуқий асосларига оид қандай Қонунларини биласиз?
2. Мажбурий сертификатлаштиришдан ўтказиш бўйича ишларни ташкиллаштириш қайси ташкилотга юклатилган. Турдош маҳсулотларни сертификатлаштириш қайси орган томонидан амалга оширилади ?
3. Мажбурий сертификатлаштириш субъектларини санаб кўрсатинг.
4. Сертификатлаштириш бўйича органларга қандай ҳуқуқлар берилади ?
5. Мажбурий сертификатлаштириш коидаларига риоя қилиниши устидан давлат назоратини ким амалга оширади ?
6. Ўзбекистон Республикасининг қонунчилигида сертификатлаштириш ишларининг текшируви ва назорати қандай тартибга солинади?

7. “Ўзстандарт” нинг Апелляция кенгаши қандай вазифаларни бажаради?
8. Аккредитлаш тизими, Аккредитловчи орган, Аккредитлаш бўйича Кенгаш, Аккредитлаш соҳаси атамаларига таъриф беринг.
9. Аккредитлашнинг мақсад ва вазифалари нималардан иборат?
10. Аккредитлаш органининг вазифалари нималардан иборат?
11. Аккредитлаш тизими қандай белгиларга асосланади?
12. Аккредитлаш тизимининг объектлари ҳақида маълумот беринг.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикасининг “Стандартлаштириш тўғрисида”ги Қонуни. 28.12.1993й. (Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 2000 й., 5-6-сон, 153-модда; 2003 й., 5-сон, 67-модда; ЎР ҚХТ 2006 й., 41-сон, 405-модда; 2009 й., 15-сон, 172-модда; 2013 й., 18-сон, 233-модда, 41-сон, 543-модда).

2. Ўзбекистон Республикасининг ”Маҳсулотлар ва хизматларни сертификатлаштириш тўғрисида”ги Қонуни, 28.12.1993й. (Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 2000 й., 7-8-сон, 217-модда; 2003 й., 5-сон, 67-модда; ЎР ҚХТ 2006 й., 14-сон, 113-модда; 2006 й., 41-сон, 405-модда; 2013 й., 41-сон, 543-модда).

3. Ўзбекистон Республикасининг ”Истеъмолчилар ҳуқуқини ҳимоя қилиш тўғрисида”ги Қонуни, 26.04.1996й. (Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 2002 й., 4-5-сон, 74-модда; 2003 й., 5-сон, 67-модда; ЎР ҚХТ 2005й., 51-сон, 374-модда; 2006 й., 41-сон, 405-модда; 2008 й., 14-15-сон, 90-модда; 2010й., 40-41-сон, 343-модда; 2013 й., 41-сон, 543-модда, 2014 й.4-сон, 45 модда).

4. Ўзбекистон Республикасининг ”Озиқ-овқат маҳсулотларининг сифати ва хавфсизлиги тўғрисида”ги Қонуни, 30.08.1997й. Мазкур Қонунга

Қуйидагиларга мувофиқ ўзгартиришлар киритилган: ЎзР 25.04.2003 й. 482-11 сон Қонуни; ЎзР 06.04.2006 й. ЎРҚ-31 сон Қонуни;

5. Ўзбекистон Республикасининг “Ўсимликларнинг карантини тўғрисида” ги Қонуни, 31.08.1995й. (Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси,1995й.,9-сон,188-модда; 1996й.,9-сон,144-модда;1997й.,4-5 сон, 126-модда; ЎР ҚХТ 2009й., 52-сон, 555-модда).

9. СЕРТИФИКАТЛАНГАН МАҲСУЛОТНИНГ ИНСПЕКЦИЯ ТЕКШИРУВИ

9.1. Сертификатланган маҳсулотнинг инспекция текшируви

Серия бўйича ишлаб чиқарилган маҳсулот учун сертификат берадиган орган бир йилда бир мартадан кам бўлмаган тарзда унинг талабларга мувофиқлигини тасдиқлаш мақсадида инспекция текшируви ўтказилади.

Инспекция текширувига умумий талаблар Адлия вазирлиги томонидан 2005 йили 6 майда 1464 рақами билан рўйхатга олинган “Сертификатланадиган маҳсулот ва хизматларнинг инспекция назоратини ўтказиш қоидалари” бўйича белгиланади.

Инспекция текширувини ўтказишнинг батафсил тартиби турдош маҳсулотларни сертификатлаштириш бўйича органнинг процедуралар ҳужжати билан белгиланади.

Режали текширув маҳсулотни сертификатлаш органи раҳбари томонидан тасдиқланган режа жадвалига мувофиқ ўтказилади. Режадан ташқари текширув истеъмолчилардан шикоят тушган ва муайян тарзда далилланган ва аниқланган номувофиқлик фактлари ҳужжат билан тасдиқланган ҳолда ўтказилади.

Инспекция текшируви сертификатлаштириш соҳасида касбий тайёр-гарликка эга, қонунчилик актлари ва норматив ҳужжатларни биладиган мутахассислар (сифат бўйича эксперт –аудиторлар) томонидан ўтказилади.

Инспекция текширувнинг вазифаси сертификатланадиган маҳсулотнинг норматив ҳужжатлар талабларига мувофиқлигини тасдиқлашдан иборатдир. Сертификатлаш бўйича орган раҳбари буйруғининг бир нусхаси ва инспекция текширувини ўтказиш дастури маҳсулот ишлаб чиқарувчи ташкилот (корхона) раҳбарига уларни олганлик ҳақидаги тилхат бўйича топширилади.

Инспекция текшируви ишлаб чиқарувчидан тайёрловчининг вакили иштирокида намуна олишдан ва (ёки) савдо соҳасида (истеъмолчи иштирокида) 2- ва 4- сертификатлаштириш схемалари бўйича бошланади.

Намуналар олиш акт билан расмийлаштирилади. Тайёрловчи ўз маҳсулотидан намуна олиш ва уни синаш чоғида иштирок этиш ҳуқуқига эга. Намуналарнинг синови мустақил аккредитланган синов лабораториясида ўтказилади, натижалар баённома билан расмийлаштирилади.

Қуйидагилар текширувнинг асосий объектлари ҳисобланади:

- маҳсулот учун норматив ҳужжат, синов методлари ва ишлабчиқариш технологияси;
- сертификатланган маҳсулот;
- ишлаб чиқариш ва сифат тизими;
- технологик усканалар, ўлчов ва синов воситалари;
- сертификатланган маҳсулотни сақлаш шароитлари ва муддатлари;
- қадоклаш, транспорт воситалари билан ташиш шароитлари;
- йўлланадиган ҳужжатлар;
- мувофиқлик белгиси билан маркировкалаш.

Маҳсулотни сертификатлаштириш сифат тизимига мувофиқлик сертификати мавжудлигини кўзда тутадиган 5- ва 6- схемалар бўйича ўтказилиши чоғида сертификатлаштириш бўйича органга сифат тизими сифат менежменти тизимини сертификатлаштириш бўйича амалга оширган текшируви ҳақидаги ҳисоботнинг битта нусхаси топширилади.

Текширув натижасида салбий натижалар аниқланганида комиссия

аниқланган номувофиқликни бартараф этишни таклиф этади. Инспекция текшируви маҳсулотнинг ва (ёки) ишлабчиқаришнинг белгиланган талабларга мувофиқлиги ёки номувофиқлиги объектив исботланганлиги аниқланган ҳолда тугалланган ҳисобланиши мумкин.

Текширув натижалари бўйича комиссия томонидан ихтиёрий шаклдаги ва икки нусхадаги акт тузилади. Актнинг битта нусхаси тайёрловчига, топширилади, иккинчиси эса сертификатлаштириш органига жўнатилади.

Инспекция текшируви бўйича акт барча комиссия аъзолари ва тайёрловчи томонидан тасдиқланади. Бунда тайёрловчи текуширув натижалари билан рози бўлмаган ҳолда ўз фикрини баён этиши мумкин.

Текширув натижалари бўйича акт тузилган санадан кейин ўтган уч кун давомида мувофиқлик сертификатининг амалда бўлишини тасдиқлаш, тўхтатиш ёки бекор қилиш ҳақида қарор қабул қилинади.

Мувофиқлик сертификати бекор қилинганлиги ҳақидаги қарор қабул қилинган ҳолда сертификатлаштириш органи бу ҳақида уч кундан кўп бўлмаган муддатда “Ўзстандарт” агентлигига, солиқ ва бож тўлаш органларига ва зарурат туғилганида оммавий ахборот воситаларига ахборот йўллайди.

Мувофиқлик сертификатининг бекор қилиниши уни Ўзбекистон Республикаси Миллий сертификатлаштириш тизими Давлат рўйхатидан чиқарилган санадан амалга киради. Бу ҳақида тегишли журналга ёзиб қўйилади .

Маҳсулот учун мувофиқлик сертификати бекор қилинганидан сўнг мажбурий сертификатлаштирилиши керак бўлган бу маҳсулотнинг савдо соҳасида реализация қилиниши бекор қилинган сертификат нусхасини олиб қўйилган ҳолда тўхтатилади.

Қабул қилинган қарор билан рози бўлинмаган ҳолда манфаатдор томон “Ўзстандарт” агентлигининг Апелляция кенгашига ёки бевосита судга мурожаат қилиш ҳуқуқига эга. Апелляция кенгашининг қарори устидан

шунингдек, қонунчилик бўйича белгиланган тартибда судга шикоят қилиниши мумкин.

Хулоса

Сертификатланган маҳсулотнинг инспекция текширувига оид маълумотлар кўриб чиқилди.

Назорат саволлари:

1. Сертификатланган маҳсулотнинг режали ва режадан ташқари текшируви қандай амалга оширилади?
2. Сертификатланган маҳсулотнинг инспекция текшируви қандай мақсадда ўтказилади?
3. Сертификатланган маҳсулотнинг инспекция текшируви қандай амалга оширилади?
4. Сертификатланган маҳсулотнинг инспекция текширувининг асосий объектларини санаб кўрсатинг.
5. Сертификатни бекор қилиш қарори қабул қилинганида сертификатлаштириш бўйича орган нималар қилади ?

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикасининг ”Маҳсулотлар ва хизматларни сертификатлаштириш тўғрисида”ги Қонуни, 28.12.1993й. (Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 2000 й., 7-8-сон, 217-модда; 2003 й., 5-сон, 67-модда; ЎР ҚХТ 2006 й., 14-сон, 113-модда; 2006 й., 41-сон, 405-модда; 2013 й., 41-сон, 543-модда).

2. Ўзбекистон Республикасининг ”Истеъмолчилар ҳуқуқини ҳимоя қилиш тўғрисида”ги Қонуни, 26.04.1996й. (Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 2002 й., 4-5-сон, 74-модда; 2003 й., 5-сон, 67-модда; ЎР ҚХТ 2005й., 51-сон, 374-модда; 2006 й., 41-сон, 405-модда;

2008 й., 14-15-сон, 90-модда; 2010й., 40-41-сон, 343-модда; 2013 й., 41-сон, 543-модда, 2014 й.4-сон, 45 модда).

3. Ўзбекистон Республикасининг ”Озиқ-овқат маҳсулотларининг сифати ва хавфсизлиги тўғрисида”ги Қонуни, 30.08.1997й. Мазкур Қонунга Қуйидагиларга мувофиқ ўзгартиришлар киритилган: ЎзР 25.04.2003 й. 482-11 сон Қонуни; ЎзР 06.04.2006 й. ЎРҚ-31 сон Қонуни;

4. “Сертификатланадиган маҳсулот ва хизматларнинг инспекция назоратини ўтказиш қоидалари”, Адлия вазирлиги томонидан 06.05.2005 й.да 1464 рақами билан рўйхатга олинган.

10.СЕРТИФИКАТЛАНГАН МАҲСУЛОТНИ ДАВЛАТ РЎЙХАТИДАН ЎТКАЗИШ. СЕРТИФИКАТЛАШТИРИШ БЎЙИЧА ОРГАНЛАРНИНГ ФАОЛИЯТИНИ ТАШКИЛЛАШТИРИШ

10.1. Сертификатланган маҳсулотни давлат рўйхатидан ўтказиш

Муайян маҳсулотнинг уни реализация қилиш чоғида сертификатланганлиги ҳақида истеъмолчиларни хабардор қилиш сертификат ёки унинг нусхаси, шунингдек, мувофиқлик белгиси орқали амалга оширилади.

Мувофиқлик сертификати – бу миллий сертификатлаштириш қоидалари бўйича нашр этилган ва керакли тарзда идентификацияланган маҳсулот ёки хизмат муайян стандартга ёки бошқа норматив ҳужжатга мувофиқ эканлигига зарур бўлган ишонч таъминланганлиги ҳақида маълум қилувчи ҳужжатдир.

Сертификат стандартнинг, шунингдек, унинг бўлимларига ёки маҳсулотнинг муайян характеристикаларига тааллуқли барча талабларга тегишли бўлиши мумкин, бу ҳақида ҳужжатнинг ўзида аниқ кўрсатилади.

У сертификатда тақдим этилган ахборотни сертификат бериш учун асос бўлган синаш, ишлаб чиқаришни баҳолаш ва бошқа текширув

натижалари билан солиштириш имкониятини таъминлайди [1,2].

Ҳар бир сертификат давлат рўйхатида расмий қайд этилиши керак.

Дастлабки рўйхатга олишни сертификатлаштириш органи жиддий хужжат бўлган ва ўзининг индивидуал идентификация рақами бўлган сертификат бланкасини тўлдириш чоғида ўтказади.

Якуний рўйхатга олишни сертификатлаштириш бўйича миллий орган унга сертификатлаштириш бўйича органлар томонидан ҳар куни тақдим этиладиган ҳисоботлар асосида ўтказади.

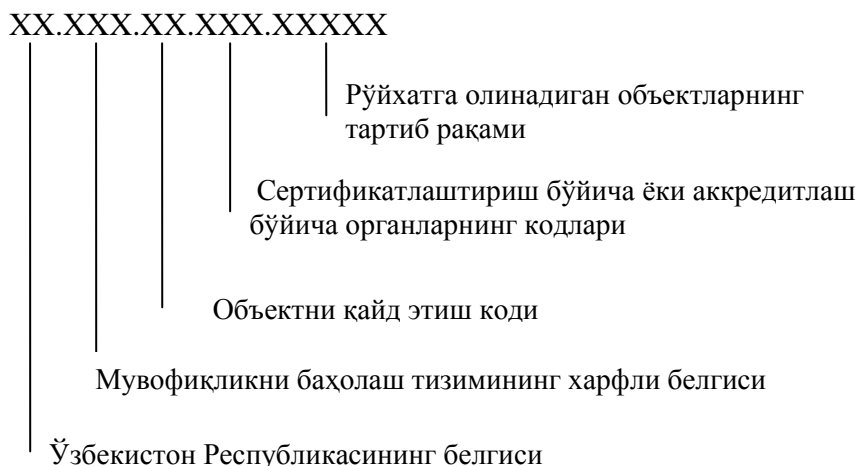
Сертификатдаги давлат рўйхати бўйича қайд этилган рақам ариза берувчи ва сертификатлаштириш бўйича орган ҳақида қўшимча ахборот беради.

Баҳолаш объектларини рўйхатга олишнинг ва мувофиқликни тасдиқлашнинг умумий тартиби 51-021: 2004 Ўз.РХ билан аниқланади. Давлат рўйхати бўйича баҳоланган объектларнинг таркиби 10.1-расмда келтирилган.

Мувофиқлик сертификатининг қайд қилиш рақамида сертификатлаштириш бўйича органнинг коди сифатида сертификатлашни ўтказган сертификатлаштириш бўйича органнинг аккредитланганлиги ҳақидаги гувоҳ-номанинг тартиб рақами қўлланилади. Аккредитлаш бўйича органнинг коди Миллий аккредитловчи органнинг давлат тилидаги номининг бошланғич харфлари (MAI) дан иборат белгига эга. Сертификатлаштириш бўйича Миллий орган ўхшаш тарзда SMI, Миллий сертификация тизими SMT, Миллий аккредитация тизими АМТ кўринишида белгиланади.

Қуйида сертификатланган маҳсулот, сифат тизими ва хизмат учун сертификатларнинг қайд қилиш рақамларига мисоллар ва аккредитлаш гувоҳномасининг қайд қилиш рақами келтирилган.

Қайд қилиш объектлари кодларининг рўйхати, шунингдек, 51-021: 2004 Ўз.РХ да ҳам белгиланган, бу рўйхат 10.1-жадвалда келтирилган.

10.1-расм. Давлат рўйхатини қайд қилиш рақамининг умумий таркибий тузилиши

10.1-жадвал
Рўйхатга олинадиган объектларнинг кодлар рўйхати

№	Рўйхатга олинадиган объектнинг номи	Код
1	Маҳсулот учун сертификат	01
2	Хизматлар учун сертификат	02
3	Чет эл сертификатлари	03
4	Менеджмент тизими учун сертификат	04
5	Менеджмент тизимини сертификатлаш бўйича органнинг аккредитланганлиги ҳақида гувоҳнома	05
6	Маҳсулотни сертификатлаш бўйича органнинг аккредитланганлиги ҳақида гувоҳнома	06
7	Лаборатория (марказ)нинг аккредитланганлиги ҳақида гувоҳнома	07
8	Сифат бўйича эксперт-аудиторнинг аттестати	08
9	Транспорт воситалари турини маъқуллаш	09
10	Чет элларда аттестатланган сифат бўйича эксперт-аудиторнинг аттестати	10

11	Назорат (инспекция) органининг аккредитланганлиги ҳақидаги гувоҳнома	11
12	Турдош маҳсулотни сертификатлаштириш тизимининг гувоҳномаси	12
13	Персоналнинг малакага эгаллиги (компенентлиги) сертификати	13
14	Мувофиқлик тўғрисидаги декларация	14
15	Метролог- эксперт аттестати	15
16	Бузмайдиган назорат соҳасидаги персоналнинг малакага эгаллиги (компетентлиги) сертификати	16

UZ.SMT.01.129.00022 (Сертификатлаштириш бўйича Миллий органнинг маҳсулот учун берган мувофиқлик сертификатининг қайд қилинган рақами).

UZ.SMT.04.001.00011 (Сертификатлаштириш бўйича Миллий органнинг менежмент тизими учун берган мувофиқлик сертификатининг қайд қилинган рақами).

UZ.SMT.02.SMI.00011 (Сертификатлаштириш бўйича Миллий органнинг хизмат учун берган мувофиқлик сертификатининг қайд қилинган рақами).

UZ.AMT.07.MAI.043 (Аккредитлаш бўйича Миллий орган томонидан берилган лабораторияни аккредитлаш ҳақидаги гувоҳноманинг қайд қилинган рақами).

Сертификатлаштириш бўйича органлар улар томонидан берилган, бекор қилинган сертификатларни ҳисобга олиб борадилар ва уларнинг сертификатлаштириш бўйича фаолияти ҳақида сертификатлаштириш бўйича Миллий органга ахборот йўллайдилар. Улар манфаатдор ташкилотларни ўз фаолиятлари ва берилган сертификатлар ҳақида хабардор қилишлари

мумкин.

Рўйхатда қайд қилинган ҳар бир объект бўйича 10.2- жадвалда келтирилган ахборот харитасини (карточкасини) тўлдириш тавсия этилади.

10.2- жадвал

Рўйхатда қайд қилинган объект ҳақидаги ахборотни ёзиб бориш ва ҳисобини олиб бориш карточкасининг намунаси

№	Ёзувнинг номи	Мисол
1	Давлат реестри бўйича рўйхатга олиш рақами	UZ.AMT. 06.MAI. 055
2	Бланкни ҳисобга олиш рақами	513
3	Рўйхатга олиш санаси	21.11.2007й.
4	Амал қилиш муддати	3 йил
5	Ташкилотнинг тўлиқ номи	Ўзбек-турк корхонаси «Uzbek- turk test markazi»
6	Ташкилотнинг қисқартирилган номи	ОС «Ўзбек-Турк тест маркази»
7	Идоравий тааллуқлиги (агар мавжуд бўлса)	
8	Манзил	Тошкент, Чўпонота кўча, 98
9	Телефон	50-01-01
10	Электрон манзили	uzttm@yandex.ru
11	Раҳбар (талабнома берувчи)нинг Ф. И. Ш.	Шукурлаев Ш.М
12	Объектнинг номи (СО, ИЛ, менеджмент тизими, персонал, маҳсулот, ...)	Сертификатлаштириш бўйича орган
13	Аккредитлашга тааллуқли соҳа	Тўқимачилик, пойафзал ва мебель маҳсулоти
14	Сертификатлаштириш/аккредитлаш ўтказилаётган мувофиқлик бўйича норматив ҳужжатларнинг мавжудлиги	Oz DSt 5.

15	Инспекция текширувини ўтказиш даврийлиги	12 ойда 1 марта
16	Аккредитлаш (сертификатлаштириш) бўйича орган қарорининг санаси	Аккредитланганлик ҳақидаги қарор, 17.07.2000 й.
17	Аккредитлаш, сертификатлаштириш бўйича гувоҳноманинг тўхтатилганлиги ёки бекор қилинганлигини тасдиқловчи ахборот	Аккредитлаш Кенгашининг 20.07.2006 й.даги 35- сонли текширув акти асосидаги қарори билан тасдиқланган
18	Давлат реестридан чиқариш санаси	

“Ўзстандарт” агентлиги сертификатланган маҳсулотларнинг, қайд қилинадиган бошқа объектларнинг йиғма рўйхатини тузиб боради ва бекор қилинган сертификатлар ҳақида хабардор қилиш бўйича ишларни олиб боради. Масалан, сертификатлаштириш бўйича аккредитланган органларнинг, лабораторияларнинг, аттестланган сифат бўйича эксперт-аудиторларнинг рўйхати “Ўзстандарт” агентлигининг расмий сайтида нашр этилади.

Аризачи мувофиқлик сертификати ва мувофиқликнинг маркировкаланган белгисига эга маҳсулотни реклама қилиш, шунингдек сифат менежменти ёки ишлабчиқаришнинг сертификатлаштирилган тизимини реклама қилиш ҳуқуқига эга. Мажбурий сертификатлаштирилиши керак бўлган, бироқ мувофиқлик сертификати эга бўлмаган маҳсулотни реклама қилиш тақиқланади.

10.2. Сертификатлаштириш бўйича органларнинг фаолиятини ташкиллаштириш

Сертификатлаштириш сифати сертификатлаштириш бўйича органнинг малакаси (компетентлиги) ва мустақиллиги, шунингдек, аризачилар ва

бошқа манфаатдор томонларнинг эҳтиёжларини қондириш қобилияти билан белгиланади.

Сертификатлаштириш сифати сертификатлаштириш бўйича орган-нинг малакаси (компетентлиги) ва мустақиллиги, шунингдек, аризачилар ва бошқа манфаатдор томонларнинг эҳтиёжларини қондириш қобилияти билан белгиланади.

Сертификатлаштириш бўйича орган аризаچига орган хизматлари ҳақидаги ахборотга тўқинсиз эга бўлишини таъминлаши керак. Унга қабул қилиниши мумкин бўлмаган молиявий ва бошқа шартларни қўймаслик лозим. Орган ўз фаолиятида амалга оширадиган процедуралар дискриминацияловчи хусусиятга эга бўлмаслиги керак. Маҳсулот (хизмат, сифат тизими, персонал)ни сертификатлаштириш бўйича аккредитловчи орган сифатида фаолият юритишга давогар орган қуйидагиларга эга бўлиши керак:

- амалдаги қонунчиликка мувофиқ юридик статусга;
- синов, сифатни баҳолаш, норматив ҳужжатлар билан ишлаш тажрибасига ва ариза берилган соҳада обрўга;
- зарурий маблағга, ҳужжатлаштирилган процедураларга эга бўлиши керак.

Сертификатлаштириш бўйича орган қуйидаги вазифаларни бажаради:

- органнинг барча вазифаларини рўёбга чиқаришда вазифалар (функциялар)нинг тақсимотини, жавобгарлигини, персоналнинг ўзаро алоқасини таъминлайди;
- органнинг фаолияти бўйича сертификатлаштиришнинг асосланган процедурали ва схемали ташкилий методик ҳужжатларни ишлаб чиқади;
- аккредитлаш соҳасига мувофиқ сертификатлаштиришда фойдаланладиган норматив ҳужжатлар фондини шакллантиради ;
- маҳсулотларни сертификатлайди, мувофиқлик сертификати ва серти-фикатланадиган маҳсулотга нисбатан мувофиқлик белгисини қўллаш

бўйича лицензиялар беради;

- мувофиқлик сертификатини рўйхатга олади;

- ҳорижий сертификатлар, синов протоколлари ва маҳсулотнинг мувофиқлигига оид гувоҳномаларнинг таҳлилини ва ҳисобга олишни амалга оширади;

- сертификатлаштирилган маҳсулотнинг сертификатлаштириш схемаси бўйича инспекция назоратини олиб боради;

- берилган сертификатларнинг амалда бўлишини бекор қилади ёки тўхтатиб туради, тўғриловчи (коррекцияловчи) тадбирларни ишлаб чиқишда иштирок этади, уларнинг бажарилиши бўйича назорат олиб боради;

- персонални мақсадга мувофиқ тайинлаш ва малакасини оширишни таъминлайди;

- синов лабораториялари, сертификатлаштириш бўйича бошқа органлар билан ўзаро алоқа ўрнатади;

- истеъмолчилар ва жамоат ташкилотлари билан биргаликда маҳсулот устидан давлат текшируви ва назоратини амалга оширувчи маҳсулот тайёрловчилар ва сотувчилар билан алоқа ўрнатади;

- ички текширувни ва ўзининг сертификатлаштириш тизимида белгиланган талабларга мувофиқлигини таъминлашни амалга оширади;

- ўз фаолиятининг барча масалалари бўйича хужжатлаштиришни олиб боради;

- хужжатларнинг унинг фаолиятини инспекция текширувини ўтказадиган органлар учун очиқлигини таъминлайди;

- сертификатлаштириш натижалари, жумладан, сертификатлашдан ўтмаган маҳсулотлар ҳақидаги ёки аниқланган бузилишлар ва маҳсулотнинг белгиланган талабларга номувофиқлиги ҳақидаги ахборот билан таъминлайди.

- сертификатлаштириш органи тегишли маъмурий ва ташкилий тузилишга, малакали персоналга, хужжатларни бошқариш тизимига ва

сертификатлаштириш бўйича ишларнинг сифатини таъминлаш тизимига эга бўлиши керак;

- сертификатлаштириш бўйича орган раҳбар бошчилик қиладиган доимий (штатли) персоналга эга бўлиши керак.

Бунда персоналга ўтказиладиган сертификат натижаларига ташқаридан бевосита тижорий манфаатдор бўлган шахсларнинг ёки ташкилотларнинг таъсири бартараф этилган бўлиши керак. Сертификатлаштириш бўйича орган унинг барча ёки қисман аккредитлаш соҳасига тааллуқли қуйидаги вазифалар (функциялар)ни бажарадиган ўз синов лабораториясига эга бўлиши мумкин:

- сертификатлаштириш соҳасидаги фаолиятни белгиловчи сиёсатни шакллантириш;

- бу сиёсатнинг рўёбга чиқарилишини текшириш;

- сертификатлаштириш бўйича ишлар нархини аниқлаш устидан текширув;

- зарурият тақазо қилган ҳолларда сертификатлаштириш бўйича ишларни бажариш топшириладиган сертификатлаштириш бўйича ноштатли мутахассислар таркибини аниқлаш.

Апелляция кенгаши ариза берувчи ва истеъмолчи ўртасида сертификатлаштириш бўйича амаллар ва қарорлар устидан шикоятларни кўриб чиқиш учун керак. Унинг таркибига мустақил юристлар ва сертификатлаштириш бўйича орган фаолияти соҳасидаги мутахассислар киради.

Сертификатлаштиришни ўтказиш чоғида синов лабораторияси аризачи билан ишлашда бетарафликни, қарор қабул қилишдаги мустақилликни таъминлаши, шунингдек, техник малакага (компетентликка) эга бўлиши керак.

Хулоса

Сертификатланган маҳсулотни давлат рўйхатидан ўтказиш тартиби ва коидалари, сертификатлаштириш бўйича органларнинг фаолиятини ташкил

этиш масалалари кўриб чиқилди.

Назорат саволлари:

1. Мувофиқлик сертификатига таъриф беринг.
2. Сертификатни дастлабки рўйхатга олиш ва якуний Давлат рўйхатига олиш қайси органлар томонидан амалга оширилади ?
3. Баҳолаш объектларини рўйхатга олишнинг ва мувофиқликни тасдиқлашнинг умумий тартиби қайси хужжат билан аниқланади?
4. Сертификатланган маҳсулотни қайд қилиш рақамининг таркибини ёзиб кўрсатинг.
5. Берилган ёки бекор қилинган сертификатларни ҳисобга олиш ким томонидан амалга оширилади ?
6. Мажбурий сертификатлаштирилиши зарур бўлган қандай маҳсулот реклама қилиниш ҳуқуқига эга бўлади ?
7. Аккредитловчи орган сифатида фаолият юритишга давогар орган қандай талабларга жавоб бериши керак ?
8. Сертификатлаштириш бўйича орган қандай функцияларни бажаради ?
9. Сертификатлаштириш бўйича органга қандай талаблар қўйилади?
10. Апелляция кенгашининг функцияларини санаб кўрсатинг.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикасининг “Стандартлаштириш тўғрисида”ги Қонуни. 28.12.1993й. (Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 2000 й., 5-6-сон, 153-модда; 2003 й., 5-сон, 67-модда; ЎР ҚХТ 2006 й., 41-сон, 405-модда; 2009 й., 15-сон, 172-модда; 2013 й., 18-сон, 233-модда, 41-сон, 543-модда).

2. Ўзбекистон Республикасининг ”Маҳсулотлар ва хизматларни сертификатлаштириш тўғрисида”ги Қонуни, 28.12.1993й. (Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 2000 й., 7-8-сон, 217-модда; 2003 й., 5-сон, 67-модда; ЎР ҚХТ 2006 й., 14-сон, 113-модда; 2006 й., 41-сон, 405-модда; 2013 й., 41-сон, 543-модда).

3. Сергеев А.Г., Латышев М.В., Терегеря В.В. “Метрология, стандартизация, сертификация. Учебное пособие. –М.: Логос, 2003г. -536 с.

2-ҚИСМ

**ЎҚУВ ФАНИ БЎЙИЧА АМАЛИЙ МАШҒУЛОТЛАР
МАТЕРИАЛЛАРИ**

1-амалий машғулот

ПАТЕНТ ТАДҚИҚОТЛАРИНИНГ ТУРЛАРИ

1.1. Машғулотнинг мақсади

Патент тадқиқотларининг асосий турларини ўрганиш ва ўзлаштириш

1.2. Топшириқ

Машғулотларга тайёрланиш чоғида:

- ушбу амалий машғулотга тегишли назарий маълумотларни (1.3 банд материалларини) ўрганинг;
- 1.5 бандда келтирилган адабиётларнинг тегишли бўлимларини ўрганинг.
- 1.4 бандда келтирилган назорат саволларига ёзма кўринишда жавоб беринг.
- амалий машғулот натижалари бўйича хулоса чиқаринг.

1.3. Назарий маълумотлар

Патент тадқиқотлари дейилганида техника даражасини патентлашга оид хужжатлар ва адабиётлар, шунингдек, техник объектларнинг ривожланиш тамойиллари, уларнинг патентга лаёқатлиги ва патент софлиги асосида тадқиқ этиш тушунилади.

Ҳал этиладиган масалаларга боғлиқ равишда патент тадқиқотларининг куйидаги турлари мавжуд:

1. Яратилаётган ихтиронинг техник даражасини тадқиқ этиш. Бу

турдаги тадқиқотлар янги илмий-техник ишланмалар ва технологиялар яратиш, патент олиш учун талабномаларни расмийлаштириш ва х.к. ларда ёки сотиб олиш учун таклиф этилган технологияларни объектив баҳолаш, лицензия битимларини тузиш ва бошқа масалаларни хал этиш чоғида ўтказилади. Ихтиронинг техник даражасини тадқиқ этиш одатда охириги

йиллар хужжатлари асосида, бироқ ушбу соҳадаги техник ечимларнинг ўртача янгиланиш муддатидан кам бўлмаган ҳолда ўтказилади.

2.Яратилаётган ихтиронинг патентга лаёқатлигини баҳолаш. Бундай тадқиқотлар ихтироларни патентлашга оид ҳар қандай тадбир олдида ўтказилади. Мақсад – ихтиро деб қаралаётган интеллектуал мулкни патентга *лаёқатлик* мезонларига мувофиқлигини текшириш, асосан, унинг янгилигини ва ихтиролик даражасини баҳолашдир. Қидирувнинг тавсия этилган мудати 15 йил. Бунда аввалдан ожиз ечимлардан, масалан, чет элда патентлашдан воз кечиш мумкин. Бу маблағларни, вақтни тежаш ва кучларни нотўғри йўналишда сарфлашнинг олдини олиш имконини беради. Талабнома берувчининг патентлаш бўйича қидирувлари миллий патент идораларининг қидирувлари ўрнини босаолмайди, шунинг учун унинг натижаси баҳолаш тусига эга бўлади ва патент олишга кафолат бермайди. Олинган натижаларнинг ишончлилиги кўп жиҳатдан патентлаш бўйича қидирувни синчковлик билан ўтказилишига боғлиқ бўлади.

3.Патент софлигини тадқиқ этиш. Бу экспорт қилинаётган маҳсулот ёки технология бегона патентларнинг амал қилиш доирасига тушадими ёки йўқми - шу фактни текширишдир. Патент софлиги техника объектининг юридик хоссаси бўлиб, унга кўра мазкур объектдан ушбу мамлакатда унинг худудида амалда бўлган патентларни бузмаган ҳолда эркин фойдаланиш мумкин. Ихтиронинг патентга лаёқатлиги хамиша ҳам унинг патент софлигини билдирмайди. Масалан, патентланган объект - икки электродли лампа бўлса, ундан кейинги ихтиро – уч электродли лампа патент олиш учун бўлган талабларга тўлиқ жавоб берадиган ечимдир. Бироқ уч электродли лампадан фойдаланиш сўзсиз икки электродли лампага бўлган аввалги патентнинг амалда бўлишини бузади, чунки, уч электродли лампанинг ихтиро формуласи икки электродли лампанинг барча конструктив элементларини ўз ичига олади.

4.Патентланган ихтиронинг ҳуқуқий ҳолатини аниқлаш бўйича

қидирувлар. Патентнинг амал қилиши унинг амал қилиш муддати тугаганлиги, бож тўланмаганлиги, патент эгасининг воз кечиши ёки патентнинг суд томонидан бекор қилиниши туфайли тўхтатилиши мумкин. Бу ҳақида ўз вақтида олинган ахборот патентнинг тижорат баҳосини объектив баҳолаш имконини беради, бу ҳол экспорт бўйича тўғри ечимларни қабул қилишга ёки лицензия битими тузишга оид музокораларни олиб боришга кўмаклашади.

5.Номли ёки фирма тадқиқотлари. Бу турдаги тадқиқотлар муайян бозордаги рақобат шароитларини ўрганади, рақобатчиларнинг етакчи фирмаларини ёки потенциал ҳамкорларни, лицензия сотувчилар ва сотиб олувчиларни аниқлайди. Патент тадқиқотларини олиб бориш техниканинг турли соҳаларида ва маҳсулотни сотиш бозорида ички ва ташқи (хорижий) рақобат мониторингининг самарали воситасидир.

6.Ихтиро аналогларини аниқлаш. Аналог хужжат деб турли мамлакатларда матбуотда эълон қилинган ва у ёки бу битта ихтиро тўғрисидаги ахборотларни ўз ичига олган хужжатларга айтилади. Ихтиро аналогларини қидирувдан ушбу патент учун талабнома берилган ёки матбуотда эълон қилинган мамлакатларни топиш, ихтиронинг техник даражаси ҳақидаги маълумотларни олиш, унинг тижорат аҳамиятини баҳолаш учун фойдаланилади.

7.Технологик фаолликни тадқиқ этиш. Техниканинг муайян соҳасидаги талабномалар ва патентлар сонининг ўсишини таҳлил этиб, ушбу маҳсулот бозорининг ривожланиш тамойилларини баҳолаш, ўрганилаётган мамлакатнинг иқтисодий ривожланиш даражасини башорат қилиш мумкин. Муайян интеллектуал мулк объектлари (ИМО лар) бўйича талабномалар сонининг ўсиши бу соҳадаги бозорнинг ривожланиши, муайян турдаги маҳсулотларга талабнинг ошиши ҳақида гувоҳлик беради, талабномалар сонининг камайиши эса, бу соҳада бозорнинг тўйинганлиги ёки тадбиркорликнинг ривожланиши учун шароитларнинг етарли эмаслиги, ёмонлаш-

ганлиги ёки йўқлигини кўрсатади. Талабномалар ва патент-лар динамикаси инновация сектори ривожининг яққол индикаторидир. Бу ҳол инвесторларга ўз маблағларини ишлабчиқаришнинг ушбу тармоғига (ёки муайян мамлакатга) сарфлашга арзийдими ёки йўқми - шу ҳақида объектив ахборот олиш имконини беради. Тадқиқотлар натижалари, муайян бозор ҳолатидан келиб чиқиб, ИМО ни ҳимоялаш стратегиясини, корхонанинг технологик ва стратегик ривожланиш йўналишларини тўғри аниқлаш, маҳсулот маркетинги режасини оқилона ишлаб чиқиш имконини беради.

1.4. Назорат саволлари:

1. Патент тадқиқотларининг қандай турлари мавжуд ?
2. Патент тадқиқотларининг ихтиронинг техник даражасини тадқиқ этиш турини тавсифланг.
3. Патент тадқиқотларининг ихтиронинг патентга лаёқатлигини баҳолаш турини тавсифланг.
4. Патент тадқиқотларининг патент софлигини тадқиқ этиш турини тавсифланг.
5. Патент тадқиқотларининг яратилаётган ихтиронинг ҳуқуқий ҳолатини аниқлаш бўйича қидирувлар турини тавсифланг.
6. Патент тадқиқотларининг номли ёки фирма тадқиқотлари турини тавсифланг.
7. Патент тадқиқотларининг ихтиро аналогларини аниқлаш турини тавсифланг.
8. Патент тадқиқотларининг технологик фаолликни тадқиқ этиш турини тавсифланг.

1.5. Амалий машғулот натижалари бўйича хулоса

1.6. Фойдаланиладиган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикасининг “Ихтиролар, фойдали моделлар ва

саноат намуналари тўғрисида” ги Қонуни (06.05.1994й,) Ушбу Қонуннинг янги таҳрири ЎзР 29.08 2007 й. 397-11 сон Қонунига мувофиқ тасдиқланган ва унга 26.12.2011 й. сўнгги ўзгартиришлар киритилган.

2.Джумаходжаев А.З.Патентоведение. Учебник для вузов. Ташкент, Изд-во «Мехнат», 2001г.- 352 с.

3.Патентоведение: Учебное пособие / К. Шакамолов; Ташкентский государственный технический университет, Ташкент, 2001г.- 175с.

2-амалий машғулот

ПАТЕНТ ТАДҚИҚОТЛАРИНИ ЎТКАЗИШ БОСҚИЧЛАРИ

2.1.Машғулотнинг мақсади

Патент тадқиқотлари босқичларининг хусусиятларини ўрганиш ва ўзлаштириш.

2.2.Топширик

Машғулотларга тайёрланиш чоғида:

- ушбу амалий машғулотга тегишли назарий маълумотларни (2.3 банд материалларини) ўрганинг;
- 2.6 бандда келтирилган адабиётларнинг тегишли бўлимларини ўрганинг.
- 2.4 бандда келтирилган назорат саволларига ёзма кўринишда жавоб беринг.
- амалий машғулот натижалари бўйича хулоса чиқаринг.

2.3. Назарий маълумотлар

Патент тадқиқотлари улардан кўзланган мақсадларнинг турли-туманлигига қарамай, уларни ўтказиш қуйидаги босқичларни ўз ичига олади:

- 1) патент тадқиқотлари ўтказиш учун топширикни ишлаб чиқиш;
- 2) ахборотни кидирув регламенти (дастури)ни ишлаб чиқиш;

- 3) патентга оид ахборотни қидириш ва танлаш;
- 4) ажратиб олинган ахборотни тизимлаштириш ва таҳлил этиш;
- 5) натижаларни умумлаштириш ва тадқиқотлар ҳақида ҳисобот тузиш.

Патент тадқиқотлари босқичларининг ўзига хос хусусиятлари қуйидагилардан иборат:

1) топшириқни ишлаб чиқиш босқичида ишларнинг мазмуни (патентга лаёқатликни, патент софлигини ва ҳ.к.ларни баҳолаш), масъул ижрочилар ва бажариш муддатлари аниқланади;

2) қидирув регламенти – бу патент ва патент деб қабул қилинадиган ҳужжатлар фонди бўйича қидирув соҳасини аниқлаш учун ҳаракат дастуридир (1-расмга қаранг).

Регламентни ишлаб чиқиш қуйидаги процедураларни ўз ичига олади:

- қидирув предметини аниқлаш, патент тадқиқотларининг конкрет вазифаларидан, объект тоифалари (қурилма, усул, модда)дан, шунингдек, унинг қайси элементлари, параметрлари, хоссалари ва ҳ.к.лар)ни тадқиқ этиш мўлжалланишидан келиб чиққан ҳолда аниқланади. Агар тадқиқотлар мавзуси қурилма бўлса, қидирув объекти қурилма (унинг умумий таркиби, принципиал схемаси), қурилманинг иш принципи (усули), унинг узеллари ва деталлари, тайёрлаш материали, қўлланиш соҳаси ва ҳ.к.лар бўлиши мумкин.

- калит сўзлар ва сўз бирикмаларини ХПТ рукнларининг номига яқинлаштириш лозим, бу қидирувни анча осонлаштиради;

- қидирув мамлакатларини аниқлаш, патент софлигини тадқиқ этиш чоғида қидирувни патент эгасининг ҳуқуқи экспорт географияси бўйича ёки

лицензия шартлари ва ҳ.к.лар бўйича бузилиши уларга нисбатан мумкин бўлмаган мамлакатлар бўйича олиб борилади. Қидирув учун берилган соҳада етакчи ҳолатни эгаллаган мамлакатларни танлаш лозим, бироқ барча ҳолларда Ўзбекистон албатта қидирув мамлақати бўлиши керак. Техник даражанинг потенциал имкониятларини тадқиқ этиш чоғида мам-

лакатларни танлаш танланган мамлакат қонунчилигининг хусусиятларидан келиб чиққан бўлиши керак;

- қидирув чуқурлигини аниқлаш патент тадқиқотларининг вазифаларига боғлиқ бўлади, патент қидируви одатда 15 яилдан кам бўлмаган чуқурликда, техниканингянги соҳалари учун эса, матбуотда биринчи марта эълон қилинган нашрлар вақтидан бошлаб ўтказилади;

- таснифловчи индексларни (классификация индексларини) аниқлаш ҳар бир қидирув предмети бўйича таснифлагич рукнларини аниқлашни кўзда тутди. Асосан, ХПТ индексидан, саноат намуналари учун эса саноат намуналари бўйича халқаро таснифлагич (СНХТ) дан фойдаланилади. Агар мамлакатларда патентга оид ахборотнинг кўп қисми АҚШ нинг миллий таснифлагичи тизими бўйича таснифланса, қидирувнинг самарали бўлиши учун қидирув предмети ХПТ га қўшимча тарзда ихтироларнинг Миллий таснифлагичи (ИМТ) га мувофиқ таснифлаш керак.

- ахборот манбаларини танлаш мамлакатдаги ахборот манбаларининг мавжудлиги, ахборотлар манбаи эълон қилинишининг зудлик даражаси, ахборотлаштириш даражаси, ахборот тури ва ҳ.к.ларни ҳисобга олган ҳолда амалга оширилади.

3. Ахборотни қидириш ва танлаш қидирув регламентини амалга оширишдир. Ахборотни танлаш мезони бўлиб, унинг предмети ва қидирув вазифаларига белгилар мажмуи бўйича ўхшашлиги хизмат қилади.

Техника даражасини қидирув чоғида бундай мезонлар сифатида қуйидагилардан фойдаланиш мумкин:

- объектларнинг иш принципини характерловчи техник ечимлар;
- техник-иқтисодий кўрсаткичларга таъсир этувчи ечимлар.

Янгилик бўйича қидирув чоғида мезон бўлиб, техник моҳиятнинг ва бунда эришиладиган натижанинг ўхшашлиги хизмат қилади.

Патент софлигини қидирув чоғида аввалига тегишли муҳим белгиларга мувофиқ ечимлар танлаб олинади, шундан сўнг танлаб олинган

хуқуқий мақом аниқланади. Танлаб олинган материаллардан нусха олинади.

4. Ажратиб олинган ахборотни тизимлаштириш ва таҳлил этишни ахборотни таҳлил этишни енгиллаштириш учун уч босқичда олиб борилади:

- ахборотни муҳим бўлмаган белгиларни чиқариб ташлаш ҳисобига зичлаштирилади;

- ҳар бир танлаб олинган ҳужжат бўйича реферат (у бўйича ахборот мажмуи) тузилади;

- ахборотлар вазифаларига боғлиқ равишда тизимлаштирилади, уларнинг қиёсий таҳлили ўтказилади.

5. Натижаларни умумлаштириш ва ҳисобатларни тузиш. Таҳлил бўйича олинган ахборот умумлаштирилади ва ҳисобат кўринишида расмийлаш-тирилади ва у қуйидаги ахборотларни ўз ичига олади:

- тадқиқот предметининг номи;

- қидирув олиб борилаётган мамлакатлар рўйхати;

- қидирув олиб борилаётган йўналишдаги ахборот манбаларининг рўйхати, қидирувнинг чуқурлиги, аниқланган ҳужжатларнинг сони;

- танлаб олинган ҳужжатларнинг рўйхати;

-тадқиқ этилаётган объектларнинг муҳим белгилари ва техник характеристикалари ва ҳ.к.лар;

- конкрет хулосалар, аниқланган тамойиллар, амалий тавсиялар ва ҳ.к.лар.

Асосий хулосаларни тушунтириш учун ҳисоботга графиклар, диаграммалар ва жадваллар илова қилинади.

Қидирув регламенти

Мавзунинг номи:

Топшириқнинг рақами ва олинган санаси:

Ахборот қидирувининг мақсади:

Қидирув бошланди:

Қидирув тугади:

Қидирув	мамлақати	Қидирув олиб бориладиган йўналишдаги ахборотлар манбаи				Қидирувнинг ўтмишига эғалиги	Ахборот базасининг номи
		Патентга оид маълумотлар		Патент сифатида қабул қилинадиган			
		номи	тасниф-лагич рукни	Номи	таснифлагич рукни		
		3	4	5	6		

2.1-расм. Қидирув регламентининг намунавий кўриниши

2.4. Назорат саволлари:

1. Патент тадқиқотларининг қандай босқичларини биласиз?
2. Патент тадқиқотлари ўтказиш учун топшириқни ишлаб чиқиш босқичини тавсифланг.
3. Ахборотни қидирув регламенти (дастури)ни ишлаб чиқиш босқичини тавсифланг.
4. Патентга оид ахборотни қидириш ва танлаш босқичини тавсифланг.
5. Ажратиб олинган ахборотни тизимлаштириш ва таҳлил этиш босқичини тавсифланг.
6. Патент тадқиқотларининг натижаларини умумлаштириш ва тадқиқотлар ҳақида ҳисобот тузиш босқичини тавсифланг.

2.5. Амалий машғулот натижалари бўйича хулоса чиқаринг.

2.5. Фойдаланиладиган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикасининг “Ихтиролар, фойдали моделлар ва саноат намуналари тўғрисида” ги Қонуни (06.05.1994й,) Ушбу Қонуннинг янги таҳрири ЎзР 29.08 2007 й. 397-11 сон Қонунига мувофиқ тасдиқланган ва унга 26.12.2011 й. сўнгги ўзгартиришлар киритилган.

2. Джумаходжаев А.З. Патентоведение. Учебник для вузов. Ташкент, Изд-во «Мехнат», 2001г.- 352 с.

3. Патентоведение: Учебное пособие / К. Шакамолдов; Ташкентский государственный технический университет, Ташкент, 2001г.- 175с.

3-амалий машғулот

ИХТИРОГА ПАТЕНТ ОЛИШ УЧУН ТАЛАБНОМА БЕРИШ ТАРТИБИ.

ИХТИРОГА ПАТЕНТ ОЛИШ УЧУН БЕРИЛАДИГАН ХУЖЖАТЛАР ТАРКИБИ

3.1. Машғулотнинг мақсади

Ихтирога патент олиш учун талабнома хужжати бериш тартиби ва унинг таркибини ўрганиш ва ўзлаштириш.

3.2. Топширик

Машғулотларга тайёрланиш чоғида:

- ушбу амалий машғулотга тегишли назарий маълумотларни (3.3 банд материалларини) ўрганинг;
- 3.6 бандда келтирилган адабиётларнинг тегишли бўлимларини ўрганинг;
- 3.4 бандда келтирилган назорат саволларига ёзма кўринишда жавоб беринг;
- амалий машғулот натижалари бўйича хулоса чиқаринг.

3.3. Назарий маълумотлар

Ўзбекистон Республикасининг “Ихтиролар, фойдали моделлар ва

саноат намуналари тўғрисида”ги Қонунига мувофиқ патент, дастлабки патент олиш учун берилган ҳар бир талабнома қуйидаги ҳужжатларни ўз ичига олади:

1.Патент ёки дастлабки патент олиш учун талабнома. Талабнома ким томонидан берилмоқда, патент кимнинг номига сўралади, муаллиф (муаллифлар) ҳақидаги тўлиқ маълумотлар, химоя ҳужжати сўраган буюртмачининг номи ва уларнинг манзиллари кўрсатилади. Талабнома барча муаллифлар томонидан имзоланади. Агар талабнома берувчи юридик шахс бўлса, имзо(имзолар) муҳр билан тасдиқланади.

2.Ихтиронинг тавсифи. У белгиланган тартибда тузилади ва ихтиронинг моҳиятини амалга ошириш учун уни етарли даражада тўлиқ очиб бериши керак.

3.Ихтиро формуласи. У ихтирони ҳуқуқий химоялаш ҳажмини белгилайди, ихтиронинг моҳиятини ифодаловчи ва ихтиронинг тавсифига тўлиқ мос келувчи сўзли тавсиф кўринишида тузилади.

4.Ихтиронинг моҳиятини тушуниш учун керакли чизмалар ва бошқа материаллар.

5.Ихтиронинг тавсифи қисқача баён этилган реферат, у фақат техник ахборот олиш мақсадларига хизмат қилади ва ҳуқуқий аҳамиятга эга эмас.

Талабнома, ихтиро тавсифи, ихтиро формуласи Ўзбекистон Республикаси интеллектуал мулк агентлигига уч нусхада берилади.

Давлат божи тўланганлиги ҳақидаги маълумотнома ва патент олиш учун талабнома берувчи томонидан ишонч билдирилган кишига бир нусхадаги ишончнома талаб этилади. Ишончнома оддий ёзма шаклда, нота-риал тасдиғисиз расмийлаштирилади.

Талабнома матни варақнинг фақат бир томонига ёзилади, ҳар бир ҳужжат (тавсиф, ихтиро формуласи, ва ҳ.к.лар) А4 форматли оқ қоғозда алоҳида варақдан бошланади, матн машина ёзувида икки интервал оралиғида ёзилади.

Талабнома берилганидан сўнг талабнома берувчи унга икки ой давомида ихтиро моҳиятини ўзгартмаган ҳолда аниқликлар киритиши мумкин.

Аниқ расмийлаштирилмаган талабнома бўйича талабнома берувчига икки ойлик муддатда тўғриланган материалларни тақдим этиш таклифи билан сўровнома юборилади.

Талабнома ўзбек ва рус тилларида берилиши мумкин. Ҳар бир талабнома битта ихтирога ёки бир-бири билан ўзаро ягона ихтиро мазмунини ҳосил қилган даражада боғлиқ ихтиролар гуруҳига тегишли бўлади.

Интеллектуал мулк агентлиги талабнома бўйича экспертиза ўтказди.

Хужжатлардан бири мавжуд бўлмаса, устуворлик охириги хужжат келиб тушган санадан белгиланади. Устуворлик баъзи ҳолларда ушбу ихтиро учун бошқа давлатда – Париж Конвенцияси қатнашчиси томонидан берилган биринчи талабномага қараганда аввал берилган талабнома бўйича белгиланиши мумкин. Бундай устуворлик конвенцион устуворлик деб аталади. Конвенцион патент учун талабнома Ўзбекистон интеллектуал мулк агентлигига биринчи талабнома берилган санадан бошлаб 12 ой давомида берилиши керак, акс ҳолда бу талабномага бўлган конвенцион ҳуқуқ ўз кучини йўқотади.

Патент идораси томонидан кўриб чиқиш учун қабул қилинган талабнома талабнома берувчига қайтарилмайди.

Талабнома куйидаги тартибда расмийлаштирилади:

1.Яратилаётган ихтиронинг техник даражаси ўрганилади ва аналогларни қидирув амалга оширилади. Аналоглар ўхшаш муҳим белгиларнинг мавжудлиги ёки функционал вазифаси бўйича олинади.

2.Аналоглар ва ихтиронинг муҳим белгилари қиёсий таҳлил этилади. Аналоглардан ихтиронинг муҳим белгилари билан энг кўп жиҳати бўйича ўхшаши - прототип танланади. Прототипни нотўғри танлаш ихтиро объекти ҳажмининг нотўғри аниқланишига олиб келиши мумкин.

3.Ихтиро белгиларини прототип белгилари билан қиёсланади, устуворлик ва ихтиронинг умумий ҳамда фарқли белгилари аниқланади.

4.Фарқли белгилардан ихтиронинг бажарилиши ва ундан фойдаланишнинг хусусий ҳолларини характерловчи хусусий белгилар ажратиблинади.

5.Ихтиро формуласи (ИФ) тузилади. ИФ нинг мустақил бандига хусусий муҳим бандларни киритиш керак эмас. ИФ нинг белгилари ва мустақил бандларини умумлаштирилган кўринишда шакллантириш лозим, чунки бу ҳол ихтиро хажмини оширади. Ихтиронинг патентга лойиқлиги мезонларига мувофиқлиги учун эса, бунинг тескариси талаб этилади. Шу сабабдан умумлаштириш ва конкретлаштириш орасидаги мувофиқликни топиш патентшуноснинг санъати билан боғлиқ бўлади.

6.Яқунловчи босқичда ихтиронинг тавсифи ва бошқа ҳужжатлар тузилади. Аналог ва ихтиро белгиларини қиёсий таҳлил этишни ўтказиш учун 3.1- жадвални тузиш зарур.

3.1-жадвал

Белгиларнинг қиёсий таҳлили

Муҳим белгилар			Умумий белгилар	Фарқли белгилар
1 -аналог	2-аналог	Ихтиро		
1.	1.	1.	1.	1.
2.	2.	2.	2.	2.
3.	3.	3.	3.	3.
4.	4.	4.	4.	4.
5.	5.	5.	5.	5.

Ихтирога патент бериш тартибига оид қўшимча маълумотлар

Агар давлат экспертизаси жараёнида патент бериш ҳақидаги ўхшаш талабномалар айна битта устуворлик санасига эга эканлиги аниқланса, у ҳолда патент Ўзбекистон Республикаси Интеллектуал мулк агентлигига

олдинроқ сана билан жўнатилганлиги исботланган талабнома бўйича, башарти жўнатилган саналари ҳам бир хил бўлиб чиқса, қайси бири Ўзбекистон Республикаси Интеллектуал мулк агентлигининг қайд рўйхатида олдинги кириш рақами билан қайд этилган бўлса, шу талабнома бўйича берилади.

Талабнома берувчи патент бериш ҳақидаги қарор қабул қилингунга қадар ихтиро ҳақидаги талабномани фойдали модель ҳақидаги талабнома, фойдали модель ҳақидаги талабномани эса, ихтиро ҳақидаги талабнома қилиб ўзгартиришга ҳақлидир. Бундай ўзгартиришлар чоғида биринчи талабноманинг устуворлиги сақланиб қолади.

Талабномаларни ўзгартириш тегишли патент божи тўлангандан сўнг амалга оширилади.

Ўзбекистон Республикаси Интеллектуал мулк агентлиги патент бериш ҳақидаги талабнома бўйича расмий экспертиза - фойдали модель ҳақидаги талабнома экспертизаси ҳамда ихтиро ҳақидаги талабноманинг ёки саноат намунаси ҳақидаги талабноманинг моҳияти бўйича илмий-техника экспертизасидан иборат бўлган давлат экспертизасини ўтказди.

Талабнома берувчи патент бериш ҳақидаги талабнома топширилган санадан эътиборан икки ой мобайнида талабномада кўрсатилган саноат мулки объектининг моҳиятини ўзгартирмаган ҳолда унга тузатишлар, аниқликлар ёки қўшимча материаллар киритиш ҳуқуқига эга. Патент бериш ҳақидаги талабнома бўйича тузатишлар, аниқликлар ёки қўшимча материаллар патент божи тўланган тақдирда, кўрсатилган муддат ўтганидан кейин, лекин Ўзбекистон Республикаси Интеллектуал мулк агентлиги патент бериш ҳақида қарор қабул қилгунга қадар тақдим этилиши мумкин.

Белгиланган талаблар бажарилмаган ҳолда расмийлаштирилган патент бериш ҳақидаги талабнома юзасидан талабнома берувчига сўров юборилиб, унда шу сўров йўлланган санадан эътиборан уч ой ичида тузатишлар киритилган ёки етишмаётган материалларни тақдим этиш таклиф қилинади.

Агар талабнома берувчи сўралган материалларни ёки белгиланган муддатни узайтириш тўғрисидаги илтимосномани кўрсатилган муддатда тақдим этмаса, патент бериш ҳақидаги талабнома чақириб олинган ҳисобланади. Белгиланган муддат талабнома берувчининг илтимосномасига кўра, шу муддат ўтган санадан кейин кўпи билан ўн икки ойга узайтирилиши мумкин.

Давлат экспертизаси сўрови бўйича материалларни тақдим этишнинг талабнома берувчи томонидан ўтказиб юборилган муддатлари, белгиланган муддатларни узайтириш муқаррарлигини тақозо этган сабаблар тасдиқланган ва патент божи тўланган тақдирда, Ўзбекистон Республикаси Интеллектуал мулк агентлиги томонидан тикланиши мумкин. Ўтказиб юборилган муддатларни тиклаш тўғрисидаги илтимоснома талабнома берувчи томонидан ўтказиб юборилган муддат тугаган кундан бошлаб кўпи билан ўн икки ой ичида топширилиши мумкин.

Ихтиро ҳақидаги талабнома тўғрисидаги маълумотлар кўриб чиқиш учун қабул қилинган талабнома топширилган санадан эътиборан ўн саккиз ой ўтганидан кейин расмий ахборотномада эълон қилинади. Эълон қилинадиган маълумотлар таркиби Ўзбекистон Республикаси Интеллектуал мулк агентлиги томонидан белгиланади.

Ихтиро ҳақидаги талабнома тўғрисидаги маълумотлар эълон қилинганидан кейин ҳар қандай шахс ушбу талабномага доир ҳужжатлар билан танишиб чиқишга ҳақли. Ихтиро ҳақидаги талабномага доир ҳужжатлар билан танишиб чиқиш тартиби Ўзбекистон Республикаси Интеллектуал мулк агентлиги томонидан белгиланади.

Ихтиро ҳақидаги талабноманинг моҳияти бўйича илмий-техника экспертизаси ўтказиш тўғрисидаги илтимосномани топшириш муддати бундай илтимоснома билан биргаликда патент божи тўланганлигини тасдиқловчи ҳужжат тақдим этилган тақдирда, талабнома берувчининг талабнома топширган санасидан эътиборан уч йил ўтгунига қадар талабно-

ма топширган санасидан эътиборан уч йил ўтгунига қадар топширилган илтимосномасига кўра Ўзбекистон Республикаси Интеллектуал мулк агентлиги томонидан кўпи билан икки ойга узайтири-лиши мумкин.

Ихтиро ҳақидаги талабноманинг моҳияти бўйича илмий-техника экспертизаси ўтказиш тўғрисидаги илтимоснома уч йиллик муддатда келиб тушмаган тақдирда, ихтиро ҳақидаги талабнома чақириб олинган ҳисобланади.

Агар ихтиро ҳақидаги талабноманинг ёки саноат намунаси ҳақидаги талабноманинг моҳияти бўйича илмий-техник экспертизаси натижасида талабнома берувчи таклиф қилган формула билан ифодаланган ихтиро сифатида талабномада кўрсатилган объектнинг ёки муҳим белгилари мажмуи билан ифодаланган саноат намунаси сифатида талабномада кўрсатилган объектнинг белгиланган талабларга мослиги аниқланса, Ўзбекистон Республикаси Интеллектуал мулк агентлиги патент бериш ҳақида қарор қабул қилади.

3.4. Назорат саволлари:

1. Ўзбекистон Республикасининг “Ихтиролар, фойдали моделлари ва саноат намуналари тўғрисида”ги Қонунига мувофиқ патент, дастлабки патент олиш учун берилган ҳар бир талабнома қайси ҳужжатларни ўз ичига олади?
2. Талабнома ихтиро тавсифи, ихтиро формуласи Ўзбекистон интеллектуал мулк агентлигига неча нусхада берилади ?
3. Талабнома берилганидан сўнг талабнома берувчи унга қандай муддат давомида ихтиро моҳиятини ўзгартмаган ҳолда аниқликлар киритиши мумкин ?
4. Аниқ расмийлаштирилмаган талабнома бўйича талабнома берувчига қандай муддатда тўғриланган материалларни тақдим этиш таклифи билан сўровнома юборилади ?

5. Талабнома қайси тилларда берилиши мумкин ?
6. Ҳар бир талабнома нечта ихтирога тегишли бўлади?
7. Ихтиро учун талабнома қандай тартибда расмийлаштирилади ?
8. Ихтиронинг аналоги ва прототипи атамаларига таъриф беринг.

3.5. Амалий машғулот натижалари бўйича хулоса чиқаринг.

3.6. Фойдаланиладиган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексининг “4-Интеллектуал мулк” бўлими.

2. Ўзбекистон Республикасининг “Ихтиролар, фойдали моделлар ва саноат намуналари тўғрисида” ги Қонуни (06.05.1994й.) Ушбу Қонуннинг янги таҳрири ЎЗР 29.08 2007 й. 397-11 сон Қонунига мувофиқ тасдиқланган ва унга 26.12.2011 й. сўнги ўзгартиришлар киритилган.

3. Джумаходжаев А.З. Патентоведение. Учебник для вузов. Ташкент, Изд-во «Мехнат», 2001г.- 352 с.

4. Патентоведение: Учебное пособие / К. Шакамолдов; Ташкентский государственный технический университет, Ташкент, 2001г.- 175с.

4-амалий машғулот

ПАТЕНТ ОЛИШ УЧУН ТАЛАБНОМАНИНГ “ИХТИРО ТАВСИФИ” ВА “ИХТИРО ФОРМУЛАСИ” ХУЖЖАТЛАРИНИ ТУЗИШ

4.1. Машғулотнинг мақсади

Ихтирога патент олиш учун бериладиган талабнома хужжатларининг “ихтиро тавсифи” ва “ихтиро формуласи” бандларини тузиш методикасини ўрганиш ва ўзлаштириш.

4.2. Топшириқ

Машғулотларга тайёрланиш чоғида:

- ихтирога патент олиш учун бериладиган талабнома ҳужжатларининг “ихтиро тавсифи” ва “ихтиро формуласи” бандларига оид наза-рий материалларни (4.3- банд материалларини) ўрганинг;

- 4.6-бандда келтирилган адабиётларнинг тегишли бўлимларини ўрганинг.

- 4.3- бандда келтирилган назорат саволларига ёзма кўринишда жавоб беринг.

- амалий машғулот натижалари бўйича хулоса чиқаринг.

4.3. Назарий маълумотлар

4.6.1. Патент олиш учун “Ихтиро тавсифи “ ҳужжатини тузиш

“Ихтиронинг моҳияти” бўлими ихтиро ҳал қилиши керак бўлган вазифани қўйиш билан бошланади. Ихтиронинг вазифаси имкон қадар батафсил очилиши ва прототипнинг камчиликларидан келиб чиқиши ва уларни бартараф этишга қаратилиши керак. Асосий вазифадан ташқари ихтиронинг айрим (хусусий) вариантларини ечишга қаратилган вазифачаларни таърифлаш мумкин. Шундан сўнг ихтиронинг моҳияти очилади, чунончи, ихтиронинг барча муҳим белгилари кўрсатилади.

Ихтиронинг муҳим белгилари деб, ҳар бири алоҳида олинганда ва барчаси биргаликда олинганида қўйилган вазифани ҳал қилиш учун керак бўлган белгиларга айтилади. Ихтиронинг муҳим белгиларини очишда уни прототипдан фарқлайдиган белгиларни ажратиш зарур. Вазифачаларни ҳал этишга қаратилган белгилар *хусусий муҳим белгилар* деб аталади. Белги характеристикасини, ҳатто прототип белгиси билан мос тушувчисини ҳам бу белги ёритилган ахборот манбаига ҳавола қилинган ҳолда алмаштиришга рухсат берилмайди. Шундан сўнг ихтиро амалга оширилганида олинадиган техник самарани ифодаловчи техник натижа кўрсатилади. Техник натижа, масалан, ишқаланиш коэффициентини камайтириш (ошириш), сигнал кўриниши бузилишларининг камайтириши ва ҳ.к.лар

орқали ифодаланиши мумкин. Техник натижани кўрсатиш чоғида ушбу техник натижа ва муҳим белгилар мажмуи орасидаги сабаб-оқибат боғланишнинг мавжудлиги исботланиши лозим.

Ихтиролар гуруҳи учун барча кўрсатилган маълумотлар, жумладан, техник натижа ҳар бир ихтиро учун алоҳида ҳолда кўрсатилади.

“Фигуралар, чизмалар рўйхати” бўлимида талабномага илова қилинган барча фигуралар ва чизмалар келтирилади, шунингдек, нима тасвирлангани қисқача кўрсатилади. Масалан, “1- фигурада қурилма, унинг юқоридан кўриниши, 2- фигурада қурилманинг А-А кесими кўрсатилган” кўринишида. Чизмалар ҳар бир варағининг юқори ўнг бурчагида ихтиронинг номи кўрсатилади.

“Ихтирони амалга ошириш мумкинлигини тасдиқловчи маълумотлар” бўлимида ихтиродан фойдаланишнинг конкрет бажарилишига батафсил мисол келтирилади. Мисолдан “ихтиронинг моҳияти” бўлимида кўрсатилган техник натижа қандай олиниши маълум бўлиши керак:

- “қурилма”га тегишли ихтирони амалга ошириш имкониятини тасдиқловчи маълумотлар. Дастлаб қурилма конструкциясининг статик ҳолатдаги тавсифи чизмалар фигураларига ҳавола қилинган ҳолда келтирилади. Барча конструктив элементлар улар орасидаги боғлиқлик аниқ кўринадиган даражада баён этилиши керак. Қурилманинг конструкцияси тавсифлангандан сўнг чизмалар фигураларига ҳавола қилинган ҳолда унинг иши ёки ундан фойдаланиш усули баён этилади;

- “усул”га тегишли ихтирони амалга ошириш имкониятини тасдиқловчи маълумотлар. Бунинг учун моддий объект устида бажариладиган амаллар, амалларни ўтказиш шароитлари, иш режими, бунда қўлланиладиган қурилмалар кўрсатилади. Номмаълум воситалардан фойдаланилганида уларнинг характеристикалари келтирилиши ва график тасвири илова қилиниши керак;

- ”модда”га тегишли ихтирони амалга ошириш имкониятини тасдиқ-

ловчи маълумотлар. Аниқланган таркибдаги янги индивидуал кимёвий бирикмага тегишли ихтиро учун таркиб формуласи келтирилади ва янги бирикма олинган усул баён этилади;

-“янгича мақсадда қўлланиш” га тегишли ихтирони амалга ошириш имкониятини тасдиқловчи маълумотлар. Бу турдаги объектга тегишли ихтиро учун янгича мақсадни рўёбга чиқариш имкониятини тасдиқловчи маълумотлар келтирилади.

Тавсиф талабнома берувчининг имзоси билан тугалланади. Тавсиф, шунингдек, талабнома берувчининг бунга тегишли ишончномаси бўлган патент бўйича ишончли вакили томонидан ҳам имзоланиши мумкин. Ихтиро муаллифлари тавсифни имзоламайдилар.

4.6.2. Патент олиш учун “Ихтиро формуласи “ хужжатини тузиш

“Ихтиро формуласи (ИФ)” ҳуқуқий аҳамиятга эга бўлган хужжатдир. ИФ бўйича реал интеллектуал мулк объекти (технологик жараён, машина, ускана ва ҳ.к.лар) патент олинадиган ихтирога лаёқатлиги аниқланади. ИФ – патент олинадиган ихтиро учун муайян қоидалар ва шакл бўйича тузилган, унинг моҳиятини ифодаловчи ва ҳуқуқий ҳимоя ҳажмини аниқлаш учун мўлжалланган сўзли характеристикадир.

ИФ хужжати қуйидаги талабларга жавоб бериши керак:

1) у техник натижани амалга ошириш учун етарли муҳим белгилар мажмуини ўз ичига олиши керак; ихтиро тавсифида ёритилмаган белгиларни ИФ га киритишга рухсат берилмайди;

2) ихтиро белгилари шундай ифодаланиши керакки, токи улар ихтиро-нинг моҳиятини бир хил тушунишни таъминласинлар, бунда “махсус”, “алоҳида”, “тахминан”, “яқин” ва ҳ.к. сўзлар қўлланмаслиги керак;

3) ИФ қисқа бўлиши, унда ортиқча сўзлар бўлмаслиги керак. ИФ нинг ҳар бир банди битта гап кўринишида баён этилиши керак;

4) белги тавсифи манбага, масалан, ихтиро тавсифига ҳавола билан

алмаштирилиши мумкин эмас;

5) ихтиро белгилари ихтиро функцияси, хоссаси ва бошқаларни умумий кўринишда баён этиши лозим. ИФ ихтирони на фақат хусусий кўринишда, балки барча мумкин бўлган кўринишларда ўз ичига олиши керак;

Ҳар қандай муқобил тавсифда, белги (ихтиронинг бошқа белгилари мажмуи билан) битта техник натижани таъминлаши керак. ИФ бир звеноли ва кўп звеноли бўлиши керак.

Бир звеноли ИФ битта банддан иборат бўлади ва битта ихтирони унинг хусусий ҳоллардаги бажарилишини ёки фойдаланилишини ёритмаган тарзда тавсифлаш учун қўлланилади;

Кўп звеноли ИФ бир неча банддан иборат бўлади ва талабнома берувчи кўшимча тарзда ихтирони хусусий ҳоллардаги бажарилишини ёритишни хоҳлаганида қўлланилади, натижада кўшимча техник натижа олиш таъминланади;

Кўп звеноли ИФ ихтиролар гуруҳи учун қўлланилади. Кўп звеноли битта ихтирони тавсифловчи ИФ битта мустақил банддан ва унга тегишли битта ёки бир неча мустақил бўлмаган бандлардан иборат бўлади.

Талабнома берувчи (агар бу керак бўлса) ИФ га исталган сондаги мустақил бўлмаган бандларни киритиши мумкин. Ҳар бир мустақил бўлмаган ИФ битта ихтирони (масалан, битта банд –усулни, бошқаси – уни амалга оширишни) тавсифлаши керак ва ИФ нинг бошқа бандларига ҳаволаларни ўз ичига олиши керак.

Кўп звеноли ИФ да фақат мустақил банд ҳуқуқий аҳамиятга эга, яъни бу бандга киритилган белгилар мажмуаси патент берадиган ҳуқуқий ҳимоя ҳажмини белгилайди. ИФ га киритилган белгилар сони қанчалик кўп бўлса, ихтиро ҳажми шунчалик кичик бўлади ва аксинча.

ИФ нинг белгилари қанчалик кичик бўлса, ихтиродан фойдаланиш фактини исботлаш шунчалик осон бўлади. Ўз –ўзидан равшанки, ИФ ни

(демак, патент эгасининг ҳуқуқларини) четлаб ўтиш учун рақобатчига маҳсулотни тайёрлашда ёки усулни қўллашда ихтиронинг бирор белгисини чиқариб ташлаш ёки уни ИФ сидан фарқли, бироқ маҳсулотни тайёрлаш учун қўллаш мумкин бўлган бошқаси билан алмаштириш етарлидир.

Мустақил бўлмаган бандлар ҳуқуқий аҳамиятга эга бўлмайди, бироқ улар ИФ га қуйидаги сабабларга кўра киритилиши керак:

- бу ҳол ИФ нинг ахборий аҳамиятини, демак, ихтиронинг тижорий аҳамиятини оширади;

- ихтирочининг техника даражасига қўшган ҳиссасини аниқ белгилайди ва бу рақоботчилар учун кейинги ихтироларни ишлаб чиқишни қийинлаштиради;

- агар мустақил банд (бандлар)ни суд (қандайдир сабабларга кўра) ҳақиқий эмас деб топса ва бекор қилса, ИФ нинг мустақил бўлмаган банди (бандлари) ўз кучида қолади.

Бундай ҳолда мустақил банддан кейин келадиган мустақил бўлмаган банд янги мустақил банд бўлиб қолиши мумкин ва мос равишда ҳуқуқий мақом олиши мумкин. Натижада худди мана шу мустақил банднинг мавжудлиги патентни сақлаб қолади, чунки мустақил банднинг бекор қилиниши патентнинг бутунлай бекор қилинишига эмас, ихтиро ҳажмининг қисқаришига олиб келади.

Ихтиро формуласининг таркиби

Бир звеноли ИФ ёки кўп звеноли ИФ нинг мустақил банди икки қисмдан иборат бўлиши керак:

1. Чекловчи қисм, у ихтиронинг вазифасини ифодаловчи тушунчадан бошланади (у одатда ихтиро номи билан мос тушади) ва ихтиро прототипи белгиларни ўз ичига олади.

2. Фарқловчи қисм, у ихтирони прототипдан фарқловчи белгиларни ўз ичига олади. Биринчи қисм иккинчи қисмдан “*шу билан фарқ қиладики.....*”

сўз бирикмаси билан ажратилади, сўнг фарқловчи қисм баён этилади.

Агар ихтиро аналогга эга бўлмаса ёки илгари маълум бўлган қурилма, усул, моддани янгичасига қўлланилганида ИФ да чекловчи қисм бўлмайди.

ИФ нинг мустақил бўлмаган банди мустақил банд сингари чекловчи ва фарқловчи қисмлардан иборат бўлади.

Мустақил бўлмаган банднинг чекловчи қисми мустақил бўлган бандда келтирилганига нисбатан қисқартирилган турдош тушунчадан бошланади. Шундан сўнг унга тегишли мустақил бандга ҳавола келтирилади, *“шу билан фарқ қиладики,”* сўзлардан сўнг эса, ушбу хусусий бажарилиш ёки фойдаланиш ҳолини тавсифловчи белгилар ёритилади. Мустақил банднинг тегишли бандига ҳавола мустақил банднинг чекловчи қисмига мустақил бандда ёритилган барча муҳим белгилар киришини билдиради.

Мустақил бўлмаган (боғлиқ бўлган) банд ИФ нинг бир неча бандларига бўйсинган ҳолда уларга ҳаволалар муқобиллардан фойдаланилган тарзда кўрсатилади. Боғлиқ бўлган бандлар улар бўйсинган мустақил банд билан бирга гуруҳланади. Бундай бўйсинганлик бевосита ёки билвосита, яъни бир ёки бир неча боғлиқ бандлар орқали бўлиши мумкин, масалан, ихтиро характеристикаси хусусий ҳолда боғлиқ банд белгилари билан бир қаторда, бир ёки бирнеча бошқа боғлиқ бандларнинг белгилари зарур.

ИФ нинг мустақил бўлмаган бандини ИФ нинг у бўйсинган бандида тавсифланган ихтиронинг белгилари билан алмашиши ёки уларни олиб ташлаш юз берадиган қилиб баён этиш керак эмас. Агар мустақил бўлмаган бандда мустақил бандга тегишли қайсидир белгиларининг алмашинуви ёки уларнинг олиб ташланиши юз берадиган бўлса, экспертиза томонидан ушбу мустақил бўлмаган банд у бўйсинган мустақил банд билан биргаликда битта ихтирони характерламаслиги аниқланиши мумкин.

Турли хил объектлар учун ИФ ни тузишнинг ўзига хос хусусиятлари қуйидагилардан иборат:

1. *“Қурилмага”* тегишли ИФ нинг ўзига хос хусусиятлари. ИФ да

қурилма статик ҳолатда тавсифланади. Элементни ҳаракатчан қилиб, у томонидан муайян функцияни рўёбга чиқарилиш имконияти билан, масалан кучайтириш, созлаш ва ҳ.к.лар имконияти билан бажарилишини кўрсатишга рухсат этилади.

2. “Усулга” тегишли ИФ нинг ўзига хос хусусиятлари. Усулга тегишли амалларни (операцияларни) тавсифлаш учун феълларни учинчи шахсда кўплик кўринишида баён этилади. Масалан: улайдилар, қизитадилар, намлайдилар ва ҳ.к.

3. “Моддага” тегишли ИФ нинг ўзига хос хусусиятлари. Ҳар қандай йўл билан пайдо бўлган кимёвий бирикмани тавсифлашда ИФ га ушбу бирикманинг номини ёки белгиланишини киритадилар.

4. “Янги мақсадда қўллаш” га тегишли ИФ нинг ўзига хос хусусиятлари. ИФ нинг қуйидаги тузилишидан фойдаланилади: “маълум бўлган қурилма, усул, модданинг номи ёки характеристикаси келтирилади (кўрсатилган қурилма, усул, модданинг янги вазифаси келтирилади) сифатида фойдаланиш”.

ИФ талабнома берувчининг имзоси билан тугалланади. ИФ, шунингдек, талабнома берувчининг патентлаш бўйича ишончли кишиси томонидан имзоланиши мумкин (агар бунга тегишли ишончнома бўлса). Ихтиро муаллифлари формулани имзоламайдилар.

4.4. Назорат саволлари:

1. Патент олиш учун “Ихтиро тавсифи “ хужжатини тузиш қайси бўлим билан бошланади ?
2. “Ихтиро тавсифи “ хужжатининг “фигуралар, чизмалар рўйхати бўлимини тавсифланг.
3. “Ихтиро тавсифи “ хужжатида “қурилма”га тегишли ихтирони амалга ошириш имкониятини тасдиқловчи маълумотларни тавсифланг.

4. “Ихтиро тавсифи “ хужжатида “усул”га тегишли ихтирони амалга ошириш имкониятини тасдиқловчи маълумотларни тавсифланг.
5. “Ихтиро тавсифи “ хужжатида ”модда”га тегишли ихтирони амалга ошириш имкониятини тасдиқловчи маълумотларни тавсифланг.
6. “Ихтиро тавсифи “ хужжатида “янги мақсадда қўлланиш” га тегишли ихтирони амалга ошириш имкониятини тасдиқловчи маълумотларни тавсифланг.
7. “Ихтиро формуласи (ИФ)” хужжатида таъриф беринг.
8. “Ихтиро формуласи (ИФ)” хужжати қандай талабларга жавоб бериши керак ?
9. “Ихтиро формуласи (ИФ)” хужжатининг қандай турлари мавжуд ?
10. Бир звеноли “Ихтиро формуласи (ИФ)” ни тавсифланг.
11. Кўп звеноли “Ихтиро формуласи (ИФ)” ни тавсифланг.
12. “Ихтиро формуласи (ИФ)” нинг мустақил ва мустақил бўлмаган бандларини тавсифланг.
13. “Ихтиро формуласи (ИФ)”даги мустақил бўлмаган бандларнинг аҳамиятини тавсифланг.
14. “Ихтиро формуласи (ИФ)”нинг мустақил банди қайси қисмлардан таркиб топади ?
15. “Ихтиро формуласи (ИФ)”нинг чекловчи қисмини тавсифланг
16. “Ихтиро формуласи (ИФ)”нинг фарқловчи қисмини тавсифланг.
17. ”Қурилмага” тегишли ИФ нинг ўзига хос хусусиятларини тавсифланг.
18. “Усулга” тегишли ИФ нинг ўзига хос хусусиятларини

тавсифланг.

19. “*Моддага*” тегишли ИФ нинг ўзига хос хусусиятларини тавсифланг.

20. “*Янгича мақсадда қўллаш*” га тегишли ИФ нинг ўзига хос хусусиятларини тавсифланг.

21. “Ихтиро формуласи (ИФ)” хужжати ким томонидан имзоланади ?

4.5. Амалий машғулот натижалари бўйича хулоса чиқаринг.

4.6. Фойдаланиладиган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикасининг “Ихтиролар, фойдали моделлар ва саноат намуналари тўғрисида” ги Қонуни (06.05.1994й.) Ушбу Қонуннинг янги таҳрири ЎЗР 29.08 2007 й. 397-11 сон Қонунига мувофиқ тасдиқланган ва унга 26.12.2011 й. сўнгги ўзгартиришлар киритилган.

2.Джумаходжаев А.З.Патентоведение. Учебник для вузов. Ташкент, Изд-во «Мехнат», 2001г.- 352 с.

3.Патентоведение: Учебное пособие / К. Шакамолов; Ташкентский государственный технический университет, Ташкент, 2001г.-175с.

5-амалий машғулот

САНОАТ НАМУНАСИНИНГ ПАТЕНТГА ЛАЁҚАТЛИК ШАРТЛАРИ

5.1.Машғулотнинг мақсади

Саноат намунасининг патентга лаёқатлик шартлари, унга бериладиган талабноманинг таркиби ва патентлаш процедураларини ўрганиш ва ўзлаштириш.

5.2.Топшириқ

Машғулотларга тайёрланиш чоғида:

- саноат намунасининг патентга лаёқатлик шартлари, унга бериллади-

ган талабноманинг таркиби ва патентлаш процедураларига оид назарий маълумотларни (5.3 банд материалларини) ўрганинг;

- 5.6 бандда келтирилган адабиётларнинг тегишли бўлимларини ўрганинг.

- 5.4 бандда келтирилган назорат саволларига ёзма кўринишда жавоб беринг.

- бирор буюмнинг саноат намунасини келтиринг.

- амалий машғулот натижалари бўйича хулоса чиқаринг.

5.6. Назарий маълумотлар

Саноат намунаси муайян йўналиш бўйича инсон ижодий фаолиятининг маҳсули бўлиб, у муайян қўлланишга мўлжалланади ва истеъмолчилар доирасига эга бўлади.

Саноат намунаси у ёки бу объект ташқи кўринишининг бадий-конструкторлик (дизайнли) ечимидир.

Саноат намунаси *ҳажмий (моделлар), ясси (расмлар) ёки уларнинг бирикмаси* кўринишида бўлиши мумкин.

Ҳажмий саноат намунаси - асосида ҳажмий-фазовий тузилма композиция, масалан, автомобил, осиллограф, телевизор ва ҳ.к.ларнинг ташқи кўринишини белгиловчи бадий-конструкторлик ечимидир.

Ҳажмий саноат намунаси - асосида ҳажмий-фазовий тузилма ётган композиция, масалан, автомобил, осиллограф, телевизор ва ҳ.к.ларнинг ташқи кўринишини белгиловчи бадий-конструкторлик ечимидир.

Ясси саноат намуналари элементларни чизиқли-график муносабатлар билан характерловчи ва деярли ҳажмга эга бўлмаган, масалан, гилам, рўмол, этикеткалар ва ҳ.к.ларнинг ташқи кўринишини белгиловчи бадий-конструкторлик ечимлардир.

Кўриниши жиҳатидан турли шаклда қабул қилиниши мумкин бўлган ихтиродан фарқли равишда, саноат намунаси ўзининг асосий кўриниши ва

элементларига кўра кўплаб ўхшаш маҳсулотлар яратиш имконини беради.

Юқоридаги таърифдан кўринадик, саноат намунаси ташқи кўриниши жиҳатидан товар белгисига, айниқса, ҳажмий товар белгисига ўхшаш бўлади. Бироқ белги тасвиридан визуал жиҳатдан фарқ қилиши мумкин бўлган товарлар учун амалда бўлган товар белгисидан фарқли равишда, саноат намунаси фақат ташқи кўриниши жиҳатидан ўхшаш бўлган ва унинг барча муҳим белгиларига эга бўлган маҳсулотларни ҳимоя қилиши кўзда тутилади.

Ўзбекистон Республикасининг қонунчилигига кўра *саноат намунасининг янгилиги, оригиналлиги ва саноатда қўлланиши мумкинлиги* унинг патентга лаёқатлилигини билдиради.

Саноат намунаси янги деб тан олинади, агар маҳсулотнинг эстетик ва (ёки) эргономик хусусиятларини белгиловчи муҳим белгилари мажмуи саноат намунасининг устуворлиги санасигача дунёда барча эришиши мумкин маълумотлардан фарқ қилса.

Саноат намунаси оригинал деб тан олинади, агар унинг муҳим белгилари мажмуи маҳсулот эстетик хусусиятларининг ижодий харак-терини белгиласа.

Саноат намунаси саноатда қўлланилиши мумкин деб тан олинади, агар уни кўп марталаб қайта ишлаб чиқилиши мумкин бўлса.

Қонун билан, шунингдек, саноат намунаси деб тан олиниши мумкин бўлмаган объектларнинг рўйхати ҳам белгиланган. Бу турдаги объектларга қуйидагилар киради:

- нашр маҳсулоти;
- архитектура объектлари (кичик шаклли архитектурадан ташқари), саноат, гидротехник ва бошқа стационар иншоотлар;
- суюқ, газсимон, тўкилувчи ёки уларга ўхшаш моддалардан иборат нобарқарор шаклга эга бўлган объектлар;
- маҳсулотнинг мутлоқ техник функцияси билан белгиланадиган ечимлар;

- маҳсулотларнинг жамоат манфаатларига, инсонийлик ва маънавият принципларига зид бўлган ечимлари.

Саноат намунасининг моҳияти ва уни ҳимоялаш ҳуқуқининг ҳажми, аввало, унинг фотоли расмида акс этдирилган муҳим белгиларининг мажмуи билан ифодаланади ва маҳсулотнинг ташқи кўриниши ва характерли хусусиятларини белгилайди. Бунда тасвирий ахборотнинг айнанлиги муҳим белгиларнинг сўзли характеристикаси билан таъминланади.

Саноат намунасига патент экспертизаси томонидан унинг патентга лойиқлигини баҳолаш қуйидаги тартибда амалга оширилади.

Ихтироларнинг патент экспертизасига ўхшаб, аввало саноат намунасининг саноатда қўлланиш шартига мувофиқлиги текширилади. Бу шартга мувофиқлик учун саноат намунасининг тавсифи маҳсулотнинг талабнома берилган саноат намунаси рўёбга чиқарадиган вазифасига кўрсатмани ўз ичига олиши керак. Ҳатто бир марта рўёбга чиқарилганида ҳам (масалан, чўккан ноёб кемани кўтариш) саноатда қўлланишга эга деб тан олинадиган ихтиродан фарқли равишда, саноат намунаси кўп марталаб ишлаб чиқарилиш имконига эга бўлиши керак.

Саноатда қўлланишликни текширилганидан сўнг саноат намунасининг янгилик шартига мувофиқлиги текширилади.

Агар талабнома берилган саноат намунасига айнан ўхшаш белгиларга эга бўлган бадий-конструкторлик ечими (маҳсулот) ёритилган ахборот манбаи топилган бўлса, саноат намунаси бу шартга номувофиқ деб тан олинishi мумкин.

Кейин саноат намунасининг оригиналлиги текширилади. Одатда патент экспертизасининг ўтказилиши саноат намунасининг аналогини, яъни муҳим белгилари мажмуи бўйича унга максимал ўхшаш бўлган ечимни қидиришдан бошланади. Шундан сўнг саноат намунасининг, ҳар бири алоҳида олинганда, унинг аналогидан фарқловчи белгилар билан мос келган муҳим белгиларга эга бўлган маълум намуналарини қидириш амалга

оширилади.

Махсулотнинг оригинал, эстетик жиҳатдан эътиборни ўзига тортадиган ва эргономик ташқи кўриниши унинг харидоргир бўлишидаги асосий омиллардан биридир. Шу сабабдан саноат намунасининг саводли ҳуқуқий ҳимояси – бозордаги муваффақиятнинг, рақобат курашидаги ютуқнинг муҳим шартидир.

5.4.Назорат саволлари:

1. Саноат намунаси туридаги ИМО га таъриф беринг.
2. Саноат намунасининг қандай кўринишларини биласиз ?
3. Саноат намунаси қайси ҳолда патентга лаёқатли деб тан олинади ?
4. Саноат намунаси қайси ҳолда янги деб тан олинади?
5. Саноат намунаси қайси ҳолда оригинал деб тан олинади ?
6. Саноат намунаси қайси ҳолда саноатда қўлланиши мумкин деб тан олинади ?
7. Қонун билан саноат намунаси деб тан олиниши мумкин бўлмаган объектларнинг рўйхатини келтиринг.
- 8.Саноат намунасининг патент экспертизаси томонидан патентга лаёқатлилигини баҳолаш тартибини тавсифланг.

5.5. Амалий машғулот натижаларидан хулоса чиқаринг.

5.6. Фойдаланиладиган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикасининг “Ихтиролар, фойдали моделлар ва саноат намуналари тўғрисида” ги Қонуни (06.05.1994й.) Ушбу Қонуннинг янги таҳрири ЎЗР 29.08 2007 й. 397-11 сон Қонунига мувофиқ тасдиқланган ва унга 26.12.2011 й. сўнгги ўзгартиришлар киритилган.

2. Джумаходжаев А.З.Патентоведение. Учебник для вузов. Ташкент, Изд-во «Мехнат», 2001г.- 352 с.

3. Патентоведение: Учебное пособие / К. Шакамоллов; Ташкентский государственный технический университет, Ташкент, 2001г. - 175с.

6-амалий машғулот

ТОВАР БЕЛГИСИНИ ОЛИШ УЧУН ТАЛАБНОМА ТУЗИШ ВА УНИ РЎЙХАТДАН ЎТКАЗИШ ТАРТИБИ

6.1. Машғулотнинг мақсади

Товар белгилари турларини ўрганиш ва товар белгиси учун талабнома тузиш ва уни рўйхатдан ўтказиш қоидаларини ўрганиш ва ўзлаштириш.

6.2. Топширик

Машғулотларга тайёрланиш чоғида:

- товар белгилари турларини ўрганиш ва товар белгиси учун талабнома тузиш ва уни рўйхатдан ўтказиш қоидаларига оид назарий маълумотларни (6.3 банд материалларини) ўрганинг;
- 6.6 бандда келтирилган адабиётларнинг тегишли бўлимларини ўрганинг.
- 6.4 бандда келтирилган назорат саволларига ёзма кўринишда жавоб беринг.
- бирор маҳсулот ёки хизматнинг товар белгисини намуна сифатида келтиринг.
- амалий машғулот натижаларидан хулоса чиқаринг.

6.3. Назарий маълумотлар

Товар белгисини рўйхатдан ўтказиш учун талабнома қуйидагиларни ўз ичига олади:

1)Талабнома берувчини, шунингдек, унинг қаерда эканлигини ёки яшаш манзилини кўрсатган ҳолда белгини товар белгиси сифатида рўйхатга олиш ҳақидаги ариза;

2)Талабнома берилган белги ва унинг тавсифи.

3)Товарлар ва хизматларнинг Халқаро классификацияси (ТХХК) синфлари бўйича товар белгиси сўралаётган товарлар ва хизматлар рўйхати.

Агар талабномада жамоавий белги берилиши сўралса, унга жамоавий белгининг низоми илова қилинади.

Илова қуйидагиларни ўз ичига олади:

- жамоавий белгини ўз номига рўйхатга олишга ваколати бўлган корхонанинг ёки бирлашманинг номи;
- бу белгини рўйхатга олишдан мақсад;
- бу белгидан фойдаланиш ҳуқуқига эга бўлган субъектлар рўйхати;
- товарларнинг рўйхати ва ягона умумий сифат характеристикалари ва ундан фойдаланиш шартлари.

4) Давлат божи тўланганлиги ҳақида маълумотнома.

Агар талабномада конвенцион устуворлик сўралса, талабномага чет эл патент идораси томонидан тасдиқланган биринчи талабноманинг нусхаси илова қилинади. Бундай нусха Интеллектуал мулк агентлигига талабнома тушган санадан бошлаб уч ой давомида берилади.

Талабнома хужжатларига қуйидаги талаблар қўйилади:

1)Талабнома берилган белгининг тасвири.

Талабнома берилган белги 5x5 см ёки 5x10 см форматли рангли фотосурат кўринишида тақдим этилади, агар ҳажмий (уч ўлчамли) белгига талабнома берилган бўлса, умумий кўринишдаги фотосуратлар 5x5 см дан 9x12 см гача форматли катта зичликли, пишиқ қоғозда бошқа проекциялар билан биргаликда тақдим этилади. Талабнома берилган белгининг фотосуратлари ва типографик оттисклари товар белгиси рўйхатга олиниши сўралган рангда ёки ранглар бирикмасида тақдим этилиши керак.

Талабнома берилган белгининг тасвири талабнома тузиш ва бериш коидаларига мувофиқ 25 нусхада тақдим этилиши керак.

2) Белгининг тавсифи ва унинг ранглари (ранглар мажмуи).

Бундай тавсиф талабнома берилган белгининг моҳиятини тушуниш ва уни идентификациялаш учун хизмат қилади. Тавсифда талабнома берилган белгининг сўзли характеристикаси: (сўзли, тасвирий ва ҳ.к.кўри-нишда), белгининг таркибий элементлари тавсифи, белгининг яхлит ҳолатдаги ва унга тегишли қисмлар (элементлар)нинг маъноси келтирилади.

Товарлар ва хизматлар рўйхати товар белгисини рўйхатга олиш сўралган товарларни аниқлаш учун мўлжалланган. Рўйхатда келтирилган товарлар ва хизматлар, товарлар ва хизматларни идентификациялаш имконини берадиган товар ва хизматларнинг Халқаро таснифлагичи (ТХХТ) синфлари бўйича гуруҳланиши, аниқ терминлар ва атамалар билан белгиланишлари керак (ТХХТ терминларидан фойдаланилган ҳолда).

Талабнома берувчи ўз товар белгисини ишлаб чиқиш чоғида қуйидаги тамойилларга риоя қилиши керак:

- товар белгиси ифодали ва оригинал бўлиши, яъни ўзига хос хусусиятларга эга бўлиши, осон ўқилиши ва хотирада қоладиган бўлиши керак;

- товар белгиси лўнда ифодаланиши, яъни қисқа бўлиши (сўзли белгилар учун), ортиқча тасвирий элементлар билан мураккаблаштирилмаслиги (тасвирий белгилар учун) керак;

- товар белгиси эстетик бўлиши, яъни қабул қилиш нуқтаи назаридан замонавий, тушунарли ва кўрғазмали бўлиши керак;

- товар белгиси узоқ муддатга мўлжалланган, яъни узоқ муддатда фойдаланиш учун (ҳатто маҳсулот ассортименти ўзгарган ҳолда ҳам) яроқли бўлиши керак;

- товар белгиси таъсирли бўлиши, яъни истеъмолчи онгида товар ёки унинг у ёки бу хоссаси ҳақида тасаввур ҳосил қилиши ва яхши таассурот

қолдириши керак.

Сўзли товар белгиси учун унинг ёқимли ва айтилиши осон бўлиши янгиликка талаб сингари зарур сифатлардан ҳисобланади.

Товар белгисини тасвирловчи ранглар мажмуи оригиналликни, ўзига тортувчанликни, фарқлаш қобилиятини ошириши керак. Ранг - сўзли товар белгилар учун ҳам, ҳажмий товар белгилари учун ҳам, комбинацияли товар белгилари учун ҳам муҳим аҳамиятга эга бўлган омилдир.

6.4.Назорат саволлари:

1. Товар белгиси туридаги ИМО га таъриф беринг.
2. Товар белгисини рўйхатдан ўтказиш учун талабнома нималарни ўз ичига олади ?
- 3.Товар белгисини олиш учун талабнома хужжатларига қандай талаблар қўйилади ?
- 4.Товар белгисини рўйхатга олишда нималарга эътибор берилиши керак?
- 5.Талабнома берувчи ўз товар белгисини ишлаб чиқиш чоғида қандай тамойилларга риоя қилиши керак ?

6.5. Амалий машғулот натижаларидан хулоса чиқаринг.

6.6. Фойдаланиладиган адабиётлар рўйхати

1.Ўзбекистон Республикасининг “Товар белгилари, хизмат кўрсатиш белгилари ва товар келиб чиққан жой номлари тўғрисида” ги Қонуни 2001йил 30 август 267-11 сонли (2011 йил 26 декабрда қабул қилинган ЎРҚ-312 сон Қонуни билан ўзгартиришлар киритилган).

7-амалий машғулот

Халқаро Патент таснифлагичи (классификатори)

7.1. Машғулотнинг мақсади

Халқаро патент таснифлагичининг тузилиш тамойилини ўрганиш ва ўзлаштириш.

7.2. Топширик

Машғулотларга тайёрланиш чоғида:

- халқаро патент таснифлагичининг тузилиш тамойилига оид назарий маълумотларни (7.3 банд материалларини) ўрганинг;
- 7.6 бандда келтирилган адабиётларнинг тегишли бўлимларини ўрганинг.
- 7.4 бандда келтирилган назорат саволларига ёзма кўринишда жавоб беринг.
- Халқаро патент таснифлагичидан фойдаланиб, ўз мутахассислигингизга оид бирор ихтирони топинг;
- амалий машғулот натижаларидан хулоса чиқаринг.

7.3. Назарий маълумотлар

Халқаро Патент таснифлагичи (классификатори) (ХПТ) (ХПК) нинг мақсади ахборотларни тез қидирув ва ишлов беришни таъминлаш учун патент хужжатларини тизимлаштириш имконини берадиган тизимни яратишдир.

Қабул қилинган тасниф (классификация) тизими асосида патент фондларидаги хужжатларни индекслаш ва тартибга солиш, маълумотлар базасидаги ахборотларни қидириш ва ҳ.к.лар амалга оширилади.

ХПТ нинг асосий схемаси 1954 йилда яратилган. 1966 йилда ХПК ни ишлаб чиқиш кичик гуруҳчалар даражасида тугалланди ва у 1968 йилда кучга кирди.

ХПТ ўз таркибий тузилиши бўйича иерархик деб аталадиган таснифларга тегишлидир. У буюм-мавзу рукни тақсимотининг умумийликдан хусусийликка тамойили асосида ташкил этилган кўп босқичли тизимидир. Ихтиролар ХПТга кўра иккита тамойил асосида таснифланади:

- буюм-мавзу (тармоқ) бўйича;
- функцияси (бажариладиган функцияларнинг айнан ўхшашлиги принципи) бўйича.

ХПТ бўйича асосий нашр Синфлар кўрсатгичи бўлиб, у лотин алифбосининг бош харфлари билан белгиланадиган 8 та бўлим (таснифланадиган соҳалар)дан таркиб топади:

А-инсон ҳаётини эҳтиёжларини қондириш;

В-турли технологик жараёнлар;

С-кимё ва металлургия;

Д-тўқимачилик ва қоғоз;

Е-қурилиш;

Ғ-тадбиқий механика, ёритиш ва иситиш, двигателлар, насослар, қурул;

Г-техник физика;

Н-электр ҳодисалари.

ХПТ нинг ҳар бир бўлими синфларга бўлинади. Синфлар символи сифатида бўлим индекси ва иккита рақам бирикмасидан фойдаланилади. Ҳар бир синф ўз номига эга. Масалан, А-“Инсон ҳаёт эҳтиёжларини қондириш” бўлими қуйидаги синфларни ўз ичига олади:

“А01-қишлоқ хўжалиги” ;

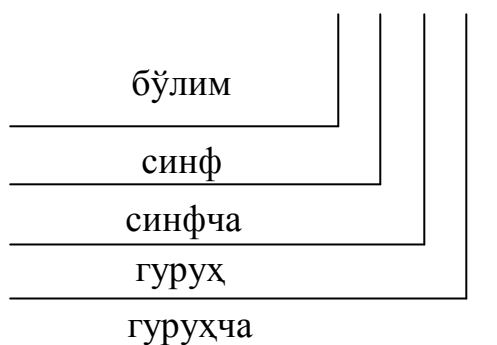
“А61-медицина” ва ҳ.к.,лар.

Синфлар синфчаларга бўлинади, синфчалар символи сифатида бўлимни билдирадиган лотин харфидан, синфни билдирадиган икки қийматли сондан ва синфчаларни билдирадиган лотин харфидан фойдаланилади. Масалан, “А01-қишлоқ хўжалиги” синфи, “А01 D- ҳосилни йиғиш, ўриш”.

Синфчалар гуруҳларни ўз ичига олади. Гуруҳлар символига бўлим, синф, синфчаларнинг индексларидан ташқари битта, иккита ёки учта рақамдан иборат рақамли ифода киради, ундан сўнг қия ётиқ чизиқ ва иккита нол келади. Масалан, А01D46/00- дарахтларни ёки буталарни силкитиш учун қурилма.

ХПТ нинг ҳар бир ёки бир неча гуруҳларни ўз ичига олиши мумкин.

Масалан: А01D46/00-ХПК рукни (рубрикаси)

Муайян гуруҳчанинг индекси ва ахамиятини очадиган матн *ХПТ нинг рукни (рубрикаси)* деб аталади. Рукн тушунчаларнинг қуйидаги тоифаларни ифодалайди:

-ҳимояланадиган объектларнинг турларига мувофиқ маҳсулотлар ва жараёнлар, яъни қурилма, усул, модда;

-фаолият соҳасининг белгиси.

ХПТ дан фойдаланишни осонлаштириш учун синфлар кўрсатгичига ХПТ га киришнинг батафсил йўриқномаси илова қилинади.

ХПТ қуйидаги таркибий қисмларни ўз ичига олади: алифболи предмет кўрсатгичи (АПК), калит атамаларнинг кўрсатгичи, тесқари ҳаволаларнинг кўрсатгичи, ХПТ турли таҳрирларнинг мувофиқлик коэффиценти.

ХПТ йўриқномасига кўра ихтироларни индекслашнинг қуйидаги асосий қоидалари қўлланилади:

1.Энг аввало, ихтиронинг техник моҳиятини тўғри аниқлаш керак.

2.Шундан сўнг ихтиро предмети тегишли қурилмаларнинг синфлари (синфчалари) бўйича индексланади.

3.Агар талаб этилган синфлар мавжуд бўлмаса, предмет қўлланилиш бўйича индексланади.

4.Агар қўлланилиш бўйича синф бўлмаса, ихтиро предмети охириги маҳсулотни олиш учун восита сифатида қаралиши ва охириги маҳсулот синфи бўйича индексланиши мумкин.

Ихтиро бирор маҳсулотдан фойдаланиш воситаси сифатида қаралиши ва бу маҳсулотнинг синфи бўйича индексланиши мумкин.

Агар тегишли рукнлар топилмаган бўлса, ихтиро охириги маҳсулотни рўёбга чиқариш усули ёки олиш учун бошланғич маҳсулот сифатида қаралиши мумкин. Мос равишда, ихтиро ушбу маҳсулот ёки маҳсулот синфи бўйича таснифланади.

Ихтиро охириги маҳсулот сифатида намоён бўлиши, демак олиш усули бўйича индексланиши мумкин.

7.4.Назорат саволлари:

1. Халқаро патент таснифлагичи (классификатори) (ХПТ) қандай мақсадда тузилган?
2. ХПТ нинг асосий схемасини ишлаб чиқиш қочон тугалланган ва у қачондан бошлаб кучга кирган ?
3. ХПТ қандай тамойил асосида тузилади ?
4. ХПТга кўра ихтиролар қандай иккита тамойил асосида таснифланади ?
5. ХПТ қандай таркибий қисмлардан таркиб топади ?
6. ХПТ йўриқномасига кўра ихтироларни индекслашда қандай асосий қоидалардан фойдаланилади ?
7. Агар ХПТ да тегишли рукнлар топилмаган бўлса, ихтиро қандай таснифланади ?

7.5. Амалий машғулот натижаларидан хулоса чиқаринг.

7.6. Фойдаланиладиган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикасининг “Ихтиролар, фойдали моделлар ва саноат намуналари тўғрисида” ги Қонуни (06.05.1994й.). Ушбу Қонуннинг янги таҳрири ЎЗР 29.08 2007 й. 397-11 сон Қонунига мувофиқ тасдиқланган ва унга 26.12.2011 й. сўнгги ўзгартиришлар киритилган.

2.Джумаходжаев А.З.Патентоведение. Учебник для вузов. Ташкент, Изд-во «Мехнат», 2001г.- 352 с.

3.Патентоведение: Учебное пособие / К. Шакамолов; Ташкентский государственный технический университет, Ташкент, 2001г.- 175с.

8- амалий машғулот

ИХТИРОНИ ЧЕТ ЭЛЛАРДА ПАТЕНТЛАШ ҚОИДАЛАРИ ВА ТАРТИБИ

8.1.Машғулотнинг мақсади

Ихтирони чет элларда патентлаш қоидалари ва процедураларини ўрганиш ва ўзлаштириш.

8.2.Топшириқ

Машғулотларга тайёрланиш чоғида:

-чет элларда патентлаш қоидалари ва Париж конвенцияси процедураларига оид назарий маълумотларни (8.3 банд материалларини) ўрганинг;

- 8.6 бандда келтирилган адабиётларнинг тегишли бўлимларини ўрганинг.

- 8.4 бандда келтирилган назорат саволларига ёзма кўринишда жавоб беринг.

- амалий машғулот натижаларидан хулоса чиқаринг.

-125-

8.3. Назарий маълумотлар

Чет элларда патентлаш қуйидаги мақсадларда амалга оширилади:

1. Товарлар ва технологияларнинг экспортини ҳимоялаш учун.

Экспорт мамлакатада патентлаш экспорт қилувчи фирма учун ушбу бозорни ўз товарлари учун мустаҳкамлашни таъминлайди. Агар патент олинса, ушбу экспорт қилувчи учун тегишли маҳсулотларни бошқа мамлакатга тўсиқсиз киритиш таъминланади, рақобатчилар учун эса бу бозор ёпиқ бўлади. Учта ташкил этувчи: ички моҳияти (ихтиро учун патент), ташки кўриниши ёки дизайни (саноат намунаси учун патент), шунингдек, савдо имиджи (рўйхатга олинган товар белгиси) билан ҳимояланган товар энг муваффақиятли экспорт қилиниши мумкин.

2. Лицензияларни бошқа фирмаларга сотиш учун.

Бу мақсадда патентлаш агар фирма экспортга товарларини ишлабчиқариш учун ўз ишлабчиқариш ресурсларига эга бўлмаса, ихтиро эса, юқори тижорий аҳамиятга эга бўлса ва лицензиядан фойдаланиш учун сотиб олишга тайёр чет эл фирмалари томонидан талаб бўлиши мумкин бўлса, амалга оширилади.

Ихтироларни чет элда ҳимоя қилишни ташкил этишда икки хил умумэтироф этилган ёндошув мавжуд:

- ихтироларни патент билан ҳимоялаш;
- уларни тижорий сир, “ноу-хау” сифатида сақлаш.

Талабнома эгаси томонидан патент учун талабнома тайёрлаш чоғида ихтиронинг қайси қисмини патентлаш ва қайси қисмини тижорий сир сифатида сақлашни танлашнинг оқилона ечимига риоя этилиши керак.

Ҳар қандай мамлакатда патентлаш жараёни муайян расмий талабларга бўйсинади ва ўз ичига қуйидаги иш турларини олади:

1.Энг аввало, патент (ёки дастлаки патент) олиш учун талабнома бериш керак. Бу миллий хавфсизлик талаблари билан боғлиқ. Чет элда патентлашни ушбу талабномани беришдан уч ой кейин бошлаш мумкин ва бунга ҳеч

кандай махсус рухсатнома талаб этилмайди.

2. Патент олиш бўйича талабнома бериш ва уни кучда сақлаш бўйича барча ишларни фақат ушбу мамлакатларнинг Патентлаш бўйича расмий вакиллари орқали олиб бориш мумкин (Россиядан ташқари).

3. Талабнома материалларини талабнома бериладиган мамлакат тилига таржима қилиш ва талабнома хужжатларини ушбу мамлакат миллий Патент идорасининг талабларига мувофиқ тайёрлаш. Таржимани ва хужжатларни тайёрлашни одатда патентлаш бўйича ишончли вакилларнинг ўзлари бажарадилар.

4. Патентлаш бўйича ишончли вакиллар талаб этилган хужжатлар тайёрланганидан кейин (илтимоснома берувчининг ишончномаси бўйича) илтимосномани тегишли мамлакат Патент идорасига топширишни амалга оширадилар.

Махсулот экспорт қилувчи талабнома берувчининг стратегик манфаатларидан келиб чиқиб, патентлаш тактикасини қуйидаги турларга ажратиш мумкин:

1. Танлов бўйича патентлаш. Бу турдаги патентлаш баъзи мамлакатларда, агар махсулот экспорти (ёки лицензия сотуви) муайян бир неча мамлакатларга режалаштирилган бўлса, масалан, агар махсулот юқори технологияли ускана бўлган ҳолда қўлланилади.

2. Минтақавий патентлаш, яъни ихтиро ягона сотув бозори бўлган бутун бир географик минтақада патентланади.

3. Халқаро кўламда патентлаш. Мамлакатларнинг сони одатда бешта ва ундан кўп бўлади. Бу ҳолда одатда кенг истеъмол моллари (ювиш учун ишлатиладиган порошоклар, турмушда ишлатиладиган электротехника)га тегишли ихтиролар патентланади.

Патентлаш тактикасини танлашга боғлиқ равишда чет элларда патентлашнинг қуйидаги процедураларини қўллаш лозим:

1. Танлов бўйича патентлашда саноат мулкани ҳимоя қилиш бўйича

Париж конференциясида кўзда тутилган анъанавий процедурадан энг кўп фойдаланилади. Саноат мулкни ҳимоя қилиш бўйича Париж конференцияси процедураларидан фойдаланиш чекланган сондаги мамлакатларда патентлаш учун энг мақбул процедура ҳисобланади.

2.Минтақавий патентлаш чоғида талабномани тегишли минтақавий битим аъзолари бўлган бир неча мамлакатда амалда бўладиган минтақавий патентни олиш мақсадида минтақавий патент идорасига бериш мақсадга мувофиқ. Европа Патент идораси (ЕПИ), Евроосиё Патент идораси (ЕОПИ), Африка интеллектуал мулк ташкилоти (АИМТ) ва Инглиз тилли Африка учун саноат мулк ташкилоти (ИТАСМТ) шундай идоралардан ҳисобланади.

3.Халқаро кўламда патентлаш чоғида Патент кооперацияси тўғрисидаги Шартнома (ПКШ) процедураларидан фойдаланиш мақсадга энг мувофиқ ҳисобланади.

8.3.Назорат саволлари:

- 1.Чет элларда патентлаш қайси мақсадларда амалга оширилади ?
- 2.Чет элларда ихтироларни ҳимоя қилишни ташкил этишда қандай умумэътироф этилган ёндошувлардан фойдаланилади?
- 3.Ҳар қандай мамлакатда патентлаш жараёни қандай расмий талабларга бўйсинади ва ўз ичига қандай иш турларини олади ?
- 4.Чет элларга маҳсулот экспорт қилувчи талабнома берувчининг стратегик манфаатларидан келиб чиқиб патентлаш тактикасининг қандай турларини қўллаш лозим ?
- 5.Патентлаш тактикасини танлашга боғлиқ равишда чет элда патентлашнинг қандай процедураларини қўллаш лозим ?

8.5. Амалий машғулот натижаларидан хулоса чиқаринг.

8.6. Фойдаланиладиган адабиётлар рўйхати

- 1.Ўзбекистон Республикасининг “Ихтиролар, фойдали моделлар ва

саноат намуналари тўғрисида” ги Қонуни (06.05.1994й,) Ушбу Қонуннинг янги таҳрири ЎзР 29.08 2007 й. 397-11 сон Қонунига мувофиқ тасдиқланган ва унга 26.12.2011 й. сўнгги ўзгартиришлар киритилган.

2.ДжумаходжаевА.З. Патентоведение. Учебник для вузов. Ташкент, Изд-во «Мехнат», 2001г.- 352 с.

3.Патентоведение: Учебное пособие / К. Шакамолов; Ташкентский государственный технический университет, Ташкент, 2001г.- 175с.

9- амалий машғулот

СЕРТИФИКАТЛАШТИРИШ ҚОИДАЛАРИ ВА ТАРТИБИ

9.1.Машғулотнинг мақсади

Сертификатлаштириш қоидалари ва тартибини ўрганиш ва ўзлаштириш.

9.2.Топширик

Машғулотларга тайёрланиш чоғида:

- сертификатлаштириш қоидалари ва тартибига оид назарий маълумотларни (9.3 банд материалларини) ўрганинг;

- 9.6 бандда келтирилган адабиётларнинг тегишли бўлимларини ўрганинг.

- 9.4 бандда келтирилган назорат саволларига ёзма кўринишда жавоб беринг.

- амалий машғулот натижаларидан хулоса чиқаринг.

9.3. Назарий маълумотлар

Сертификатлаштириш учун Адлия вазирлиги томонидан 18.03.2005 йил 1458- сон билан рўйхатга олинган маҳсулотни сертификатлаштириш

Қоидалари белгиланган. Бу қоидалар мажбурий ва ихтиёрий сертификатлаштириш чоғида қўлланилади ва ўзбек ҳамда чет эллардаги ишлабчиқаришнинг барча сертификатлаштириш объектлари учун тааллуқлидир.

Ўзбек сертификатларини ва мувофиқлик белгиларини чет элларда тан олиниши учун ИСО/ХЭК ларнинг раҳбарий ҳужжати ва бошқа ҳужжатларда баён этилган амалдаги халқаро норма ва қоидаларга мувофиқ қоидалар тузилган.

Сертификатларни бериш бўйича барча ишларни бажариш - талабномаларни кўриб чиқиш, ишлабчиқаришни текшириш, синов ва инспекция текшируви, ҳужжатларни рўйхатга олиш учун талабнома берувчи белгиланган тартибда тўловга тортилади. Сертификатлаштиришни ўтказиш тартиби сертификатлаштиришнинг мажмуий процедураси (схемаси)ни ташкил этувчи амаллар кетма-кетлигини белгилайди.

Сертификатлаштириш органи талабнома берувчиларга уларнинг талаблари бўйича қуйидаги ахборотни тақдим этади:

- мажбурий сертификатлаштирилиши (МС) керак бўлган маҳсулот турларининг рўйхати;
- турдош маҳсулотларни сертификатлаштириш қоидалари;
- сертификатлаштириш бўйича хизматларнинг прејскуранти ва тарифлари;
- танишиш учун аккредититлаш аттестати.

Аккредититлаш учун талабномани расмийлаштириш қуйидаги тарзда амалга оширилади. Сертификатлаштиришни ўтказиш учун ватандош ёки чет элли талабнома берувчи турдош маҳсулотни сертификатлаштириш бўйича органга талабнома жўнатади. Талабнома билан биргаликда қуйидаги ҳужжатлар тақдим этилади:

- ишлаб чиқариладиган маҳсулотга тегишли норматив ҳужжат (НХ)нинг нусхаси;

- маҳсулот маркировкасининг намунаси (маҳсулот ҳақидаги ахборот);
- гигиеник сертификат нусхаси (давлат санитар назорати органи лабораториясида синов натижаларини ва НХ да белгиланган бошқа талаблар ҳақидаги ахборотларни ўз ичига олган бундай ҳужжат мавжуд бўлган ҳолда).

Импорт қилинадиган маҳсулотни сертификатлаштириш чоғида юқорида кўрсатилган ҳужжатлардан ташқари талабнома берувчи томонидан маҳсулотга Ўзбекистон бож ҳудудига кирилганлик ҳақидаги товарга тегишли ҳужжатнинг нусхаси тақдим этилади.

Сертификатлаштириш бўйича орган талабномани кўриб чиқади, тақдим этилган ҳужжатларни таҳлил этади ва уни олгандан сўнг 2 кундан кеч қолмасдан талабномачига сертификатлаштиришнинг барча асосий шартларини ўз ичига олган, сертификатлаштириш схемасини ва мувофиқлик сертификатини бериш учун зарур бўлган норматив ҳужжатлар кўрсатилган қарорни хабар қилади. Шунингдек аккредитланган синов лабораторияси ва сифат тизими ёки ишлаб чиқаришни сертификатлаштириш ким томонидан ўтказилиши кўрсатилади. Сертификатлаштиришни ўтказиш муддати маҳсулот учун норматив ҳужжатда белгиланган муддатларга боғлиқ бўлади, бироқ бир ойдан кўп бўлмаслиги керак.

Сертификатлаштириш схемасини талабнома берувчининг таклифлари, маҳсулотларни етиштириб бериш ҳажми ва муддатлари, синов усуллари, ишлаб чиқаришнинг хусусиятларини, шунингдек, ушбу маҳсулотнинг истеъмолчилар учун потенциал хавфини ҳисобга олган ҳолда танланади,

Сертификатлаштиришни амалга оширишда муайян маҳсулот учун норматив ҳужжатлардан, қонунчилик актларидан, техник регламентлардан, синовларни ўтказишга оид стандартлардан ва бошқалардан фойдаланилади.

Экспортланадиган маҳсулот халқаро стандартлар билан уйғунлаштирилган стандартлар бўйича ёки импорт қилувчи мамлакатлар норматив ҳужжатлари бўйича сертификатлаштирилади.

Намуналарни идентификациялаш, танлаш ва пломбалашни сертификатлаштириш бўйича орган синов жойига намуналарни етказиб беришни таъминловчи талабнома берувчининг иштирокида амалга оширади. Намуналарни танлаб олиш бўйича икки нусхада акт тузилади ва уларнинг биттаси талабнома берувчига топширилади.

Импорт намуналари (пробалари)ни танлаб олиш божхона инспектори ва товар эгасининг рухсати билан сертификатлаштириш органлари томонидан ўтказилади. Намуналарни танлаб олиш актлари уч нусхада тузилади, улардан битта нусхаси божхона органига топширилади.

Сертификатлаштириш бўйича синовлар синов лабораторияларида ўтказилади. Талабнома берувчи маҳсулотни ишлаб чиқиш чоғидаги синов баённомаларини (уларнинг амалда бўлиш муддатларини ҳисобга олган ҳолда) тақдим этиши мумкин. Талабнома берувчи ўз маҳсулотини синаш вақтида иштирок этиш ҳуқуқига эга. Синовлар баённомалари ваколатли мутахассислар томонидан имзоланади ва лаборатория раҳбари томонидан тасдиқланади. Синовларнинг объективлиги учун жавобгарлик синов лабораторияси билан бирга уларни ўтказиш бўйича топшириқ берган сертификатлаштириш органига юкланади. Синовлар баённомалари талабнома берувчига ва сертификатлаштириш бўйича органга тақдим этилади. Синовлар салбий натижа берганида талабнома берувчига сабабларни кўрсатган ҳолда сертификат беришни бекор қилиш тўғрисидаги хулоса берилади.

Сертификатлаштириладиган маҳсулотни ишлаб чиқариш ҳолатини баҳолаш турдош маҳсулотларни сертификатлаштиришни ўтказиш тартиби билан белгиланади. Таҳлил ўтказиш (обследование) муддати 10 кундан ошмаслиги керак. Баҳолаш натижалари бўйича сертификат бериш ҳақидаги қарор қабул қилишда ҳисобга олинadиган таҳлил акти тузилади.

9.4.Назорат саволлари:

1.Ўзбекистон Республикасида маҳсулотни сертификатлаштириш

- қайси қоидалар асосида ўтказилади?
- 2.Маҳсулотни ва хизматларни сертификатлаштиришнинг қандай турлари мавжуд?
 - 3.Сертификатларни бериш бўйича барча ишларни бажаришни молиявий жиҳатдан таъминлаш қандай маблағлар ҳисобига амалга оширилади?
 - 4.Маҳсулотни ва хизматларни сертификатлаштиришни ўтказиш тартиби нималарни ўз ичига олади?
 - 5.Сертификатлаштириш органи талабнома берувчиларга қандай ахборотни тақдим этади ?
 - 6.Аккредитлаш учун талабномани расмийлаштириш маҳаллий ва импорт қилинадиган маҳсулотлар учун қай тарзда амалга оширилади?
 - 7.Маҳсулотни сертификатлаштириш схемаси қай тарзда танланади ?
 - 8.Сертификатлаштириш бўйича синовлар қаерда ўтказилади ?
 - 9.Сертификатлаштириш бўйича синовларнинг объективлиги учун жавобгарлик кимларга юкланади ?
 - 10.Сертификатлаштириш бўйича таҳлил муддати неча кундан ошмаслиги керак.

9.5. Амалий машғулот натижаларидан хулоса чиқаринг.

9.5. Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

- 1.Ўзбекистон Республикасининг ”Маҳсулот ва хизматларни сертификатлаштириш тўғрисида”ги Қонуни, 28.12.1993й.
- 2.Ўзбекистон Республикасининг ”Истеъмолчилар ҳуқуқини ҳимоя қилиш тўғрисида”ги Қонуни, 26.04.1996й.
- 3.Ўзбекистон Республикасининг ”Озиқ-овқат маҳсулотларининг сифати ва хавфсизлиги тўғрисида”ги Қонуни, 30.08.1997й.

10- амалий машғулот

МАҲСУЛОТНИНГ МУВОФИҚЛИГИНИ БАҲОЛАШ ВА ТАСДИҚЛАШ УЧУН СИНОВЛАР

10.1. Машғулотнинг мақсади

Мувофиқликни баҳолаш ва тасдиқлаш учун синов босқичларининг ўзига хос хусусиятларини ўрганиш ва ўзлаштириш.

10.2. Топширик

Машғулотларга тайёрланиш чоғида:

- мувофиқликни баҳолаш ва тасдиқлаш учун синов босқичларининг ўзига хос хусусиятларига оид назарий маълумотларни (10.3 банд материалларини) ўрганинг;

- 10.6 бандда келтирилган адабиётларнинг тегишли бўлимларини ўрганинг.

- 10.4 бандда келтирилган назорат саволларига ёзма кўринишда жавоб беринг;

- амалий машғулот натижаларидан хулоса чиқаринг.

10.3. Назорат саволлари:

1. Сертификатлаштириш бўйича синовларни ўтказиш учун синов лабораторияси қандай ҳуқуққа ва ҳужжатларга эга бўлиши керак?
2. Сертификатлаштириш бўйича синовлар қандай босқичларда ўтказилади ?
3. Синов ўтказиш учун талабномани таҳлил этиш босқичини тавсифланг.
4. Синов дастурини ишлаб чиқиш босқичини тавсифланг.
5. Синов воситаларини созлаш босқичини тавсифланг.

6. Синовлар қандай дастур асосида ўтказилади ?
7. Намуналарни синовдан кейин тадқиқ этиш босқичини тавсифланг.
8. Синов маълумотларига ишлов бериш босқичини тавсифланг.
9. Синов баённомасини тайёрлаш ва расмийлаштириш босқичини тавсифланг.

10.5. Амалий машғулот натижаларидан хулоса чиқаринг.

10.6. Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикасининг "Маҳсулот ва хизматларни сертификатлаштириш тўғрисида"ги Қонуни, 28.12.1993й.

2. Ўзбекистон Республикасининг "Истеъмолчилар ҳуқуқини ҳимоя қилиш тўғрисида"ги Қонуни, 26.04.1996й.

3. Ўзбекистон Республикасининг "Озиқ-овқат маҳсулотларининг сифати ва хавфсизлиги тўғрисида"ги Қонуни, 30.08.1997й.

10-амалий машғулот

(давоми)

СЕРТИФИКАТЛАШТИРИШ СХЕМАЛАРИНИ ҚЎЛЛАШ

10.1. Машғулотнинг мақсади

Сертификатлаштириш схемаларини қўллаш усулларини ўрганиш ва ўзлаштириш.

10.2. Топшириқ

Машғулотларга тайёрланиш чоғида:

- сертификатлаштириш схемаларини қўллаш усулларига оид назарий маълумотларни (10.3 банд материалларини) ўрганинг;

- 10.6 бандда келтирилган адабиётларнинг тегишли бўлимларини ўрганинг.

- 10.4 бандда келтирилган назорат саволларига ёзма кўринишда жавоб беринг.

10.6.Назарий маълумотлар

Ўзбекистоннинг миллий сертификатлаштириш тизими (Ўз МСТ) да тавсия этиладиган сертификатлаштириш схемалари аниқланган.

1 - схема намунавий маҳсулотни сертификатлаштиришда қўлланилади ва аккредитланган синов лабораториясида мажбурий кўрсаткичлар бўйича, биринчи навбатда хавфсизлик бўйича, шунингдек маҳсулот учун аниқ норматив ҳужжат бўлмаган ҳолда синов ўтказишни кўзда тутди.

2 - схема маҳсулотни аккредитланган синов лабораториясида мажбурий кўрсаткичларни текшириш ва шундан кейин савдо соҳасидан (истеъмолчидан) олинган намуналарни синовдан ўтказиш йўли билан маҳсулотнинг инспекция текширувини ўтказишни кўзда тутди.

3 - схема ишлаб чиқарилаётган маҳсулотни сертификатлаштириш чоғида қўлланилади ва аккредитланган синов лабораториясида мажбурий кўрсаткичларни текшириш ва ишлаб чиқаришни ўрганиш учун маҳсулотни синовдан ўтказишни кўзда тутди. Схема корхонада тайёрловчидан олинган маҳсулотни синовдан ўтказган ҳолда инспекция текшируви ўтказишни кўзда тутди.

4 - схема ишлаб чиқарилаётган маҳсулотни сертификатлаштириш чоғида қўлланилади ва аккредитланган синов лабораториясида мажбурий кўрсаткичларни текшириш ва ишлаб чиқаришни ўрганишни кўзд тутди.

Маҳсулотнинг ҳам савдо соҳасидан (истеъмолчидан), ҳам ишлабчиқаришдан олинган намуналарини инспекция текширувидан ўтказилади.

5 - схема ишлаб чиқарилаётган маҳсулотни сертификатлаштириш чоғида аккредитланган синов лабораториясида мажбурий кўрсаткичларни текшириш, ишлаб чиқаришни ўрганиш ёки сифат тизимини баҳолаш учун

қўлланилади.

6 - схема сифат тизимини сертификатлаштириш чоғида қўлланилади ва уни баҳолаш ва шундан сўнг инспекция текширувини ўтказишни кўзда тутди.

7- схема маҳсулот партиясини сертификатлаштириш чоғида қўлланилади ва шу партиядан олинган намуналарни синовдан ўтказишни кўзда тутди.

8- схема ҳар бир алоҳида олинган маҳсулотни сертификатлаштириш чоғида қўлланилади.

9-схема маҳсулотнинг унинг хавфсизлиги талабларига мувофиқлигини декларация (эълон) қилишни кўзда тутди. Схема маҳсулот маҳсулот етказувчининг декларациясида белгиланган талабларга мувофиқлигининг исботи сифатида унинг белгиланган талабларга мувофиқлигини тасдиқловчи ҳужжатларга мувофиқлигидан фойдаланишга асосланган.

Мувофиқликни декларация қилишни тасдиқлаш қуйидаги тарзда амалга оширилади.

Маҳсулотнинг унинг хавфсизлиги талабларига мувофиқлиги декларацияси маҳсулот тайёрловчи томонидан керак бўлганида учинчи томонни жалб қилган ҳолда олинган маҳсулот синовлари ва ишлабчиқаришни баҳолаш натижаларига асосланиши керак.

Товарни декларация қилиш учун уни етказувчи аккредитланган органга декларацияни рўйхатга олиш (ҳисобга олиш) учун талабнома беради. Бунда қуйидагилар тасдиқловчи ҳужжатлар вазифасини ўташи мумкин.

- маҳсулотнинг синов баённомаси;
- хом-ашё, материаллар учун синов баённомалари;
- сифат тизими (ишлаб чиқариш) учун сертификат;
- гигиеник сертификат ва норматив ҳужжатда белгиланган бошқа талаблар ҳақидаги маълумотлар;

Декларация қуйидаги маълумотларни ўз ичига олади:

- декларация тақдим этувчи маҳсулот етказувчининг номи ва манзили;
- маҳсулотнинг номи, тур ёки модел рақами, шунингдек, қўшимча ахборот (партия ёки серия рақами, нав ва ҳ.к.лар);
- ҳаволалар бериладиган норматив ҳужжатнинг аниқ ва тўлиқ номи;
- маҳсулотнинг чиқарилган санаси, партия ёки сериянинг ҳажми, яроқлилиқ ва транспортга юкланган муддати;
- декларация тақдим этилган сана;
- маҳсулот етказувчи томонидан иш олиб борувчи ваколатли шахснинг фамилияси, исми, отасининг исми, лавозими ва имзоси;
- сифат тизимининг сертификатлаштирилганлигига ҳавола;
- синов лабораториясининг номи, манзили ва унинг аккредитлаганлигига ҳавола.

Сертификатлаштириш бўйича орган тақдим этилган ҳужжатларнинг тўлиқлиги ва ишончлилигини текшириб, тақдим этилган ҳужжатларнинг идентификациялашни ўтказди, декларацияланган маҳсулотни идентификациялашни ўтказди ва талабномани кўриб чиқиш чоғида ижобий натижалар олинган ҳолда у берилган санадан беш иш куни давомида декларацияни тегишли рўйхатга киритади ва белгиланган тартибда мувофиқлик сертификати беради.

Номувофиқлик, тақдим этилган ҳужжатларнинг ишончсизлиги аниқланган ҳолда ёки декларацияланган маҳсулотни идентификациялаш натижалари салбий бўлган ҳолда сертификатлиштириш бўйича орган талабнома берувчига декларацияни рўйхатга олиш ва сертификат бериш масаласи бўйича ёзма рад жавоби жўнатади.

Ўз маҳсулотини декларациялаб, талабнома берувчи норматив ҳужжатлар талаблари ўзгарган ҳолда янги декларацияни тақдим этган ҳолда сертификатлаштириш бўйича органни хабардор қилиши керак, маҳсулот етказувчи эса, чиқариладиган маҳсулотнинг норматив ҳужжатнинг барча талабларига мувофиқлигини таъминлашга қаратилган барча чораларни

кўришга мажбур.

Маҳсулот етказувчи декларацияланган маҳсулотни мувофиқлик белгиси билан маркировкалаши мумкин. Декларация асосида берилган сертификатнинг амалда бўлиш даврида маҳсулотнинг мувофиқлигини қайтадан баҳолашни амалга ошириш талаб этилмайди. Декларациялаш ҳақидаги қоидада апелляция процедураси кўзда тутилган.

10.4.Назорат саволлари:

1. Сертификатлаштириш бўйича 1-схемани тавсифланг.
2. Сертификатлаштириш бўйича 2-схемани тавсифланг.
3. Сертификатлаштириш бўйича 3-схемани тавсифланг.
4. Сертификатлаштириш бўйича 4-схемани тавсифланг.
5. Сертификатлаштириш бўйича 5-схемани тавсифланг.
6. Сертификатлаштириш бўйича 6-схемани тавсифланг.
7. Сертификатлаштириш бўйича 7-схемани тавсифланг.
8. Сертификатлаштириш бўйича 8-схемани тавсифланг.
9. Сертификатлаштириш бўйича 9-схемани тавсифланг.
10. Мувофиқликни декларация қилишни тасдиқлаш қай тарзда амалга оширилади ?
11. Маҳсулотни декларация қилиш учун уни етказувчи аккредитланган органга тақдим этадиган талабномага қандай ҳужжатларни илова қилади ?
12. Сертификатлаштириш бўйича орган қайси ҳолда ва қайси муддатда декларацияни тегишли рўйхатга киритади ва белгиланган тартибда мувофиқлик сертификати беради ?
13. Сертификатлаштириш бўйича орган қайси ҳолда декларацияни рўйхатга олиш ҳақидаги талабномага рад жавобини беради ?

10.6. Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1.Ўзбекистон Республикасининг ”Маҳсулот ва хизматларни сертифици-
катлаштириш тўғрисида”ги Қонуни, 28.12.1993й.

2.Ўзбекистон Республикасининг ”Истеъмолчилар ҳуқуқини ҳимоя
қилиш тўғрисида”ги Қонуни, 26.04.1996й.

3.Ўзбекистон Республикасининг ”Озиқ-овқат маҳсулотларининг
сифати ва хавфсизлиги тўғрисида”ги Қонуни, 30.08.1997й.

ЎҚУВ ҚЎЛЛАНМАСИНИ ЯРАТИШДА ФЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАРНИНГ УМУМИЙ РЎЙХАТИ

Асосий адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. Тошкент “Ўзбекистон” нашриёти, 2003 йил. -40 бет.
2. Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексининг “4-Интеллектуал мулк” бўлими. 1996 йил 29 август, 256-1 сонли Қонуни (Ўзбекистон Республикасининг 2011 йил 26 декабрда қабул қилинган ЎРҚ-312 сон Қонуни билан охирги ўзгартиришлар киритилган).
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасининг интеллектуал мулк агентлигини ташкил этиш тўғрисида”ги Қарори. 24.05.2011й.
4. Ўзбекистон Республикасининг “Ихтиролар, фойдали моделлар ва саноат намуналари тўғрисида” ги Қонуни (06.05.1994й.). Мазкур Қонуннинг янги таҳрири ЎЗР 26.12.1997й.№ 549-1 Қонуни билан тасдиқланган.
5. Ўзбекистон Республикасининг “Муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқлар тўғрисида” ги Қонуни. (30.08.1996 й.). Мазкур Қонунга қуйидагиларга мувофиқ ўзгартиришлар киритилган: ЎЗР 20.07.2006 й. N ЎРҚ -42 – сон Қонуни, ЎЗР 21.12.2011 й. ЎРҚ -311 – сон Қонуни, ЎЗР 29.12.2012 й. ЎРҚ -345 – сон Қонуни, ЎЗР 07.10.2013 й. ЎРҚ -355 – сон Қонуни.
6. Ўзбекистон Республикасининг “Товар белгилари , хизмат кўрсатиш белгилари ва товар келиб чиққан жой номлари тўғрисида” ги Қонуни (30.08.2001й.). Мазкур Қонунга қуйидагиларга мувофиқ ўзгартиришлар киритилган: ЎЗР 30.08.2002 й. 405-11- сон Қонуни, ЎЗР 19.09.2007 й. ЎРҚ -111 – сон Қонуни, ЎЗР 26.12.2011 й. ЎРҚ -312 – сон Қонуни, ЎЗР 29.12.2012 й. ЎРҚ -345 – сон Қонуни.

7.Ўзбекистон Республикасининг ”Электрон ҳисоблаш машиналари учун яратилган дастурлар ва маълумотлар базаларининг ҳуқуқий ҳимояси тўғрисида”ги Қонуни. (06.05.1994й.N 1060-X11). Мазкур Қонунга қуйидагиларга мувофиқ ўзгартиришлар киритилган: ЎЗР 05.04.2002й. 364 –11- сон Қонуни, ЎЗР 30.08.2002 й.405–11- сон Қонуни, ЎЗР 26.12.2011 й. ЎРҚ -312 – сон Қонуни.

8.Ўзбекистон Республикасининг ”Интеграл микросхемалар топологиясини ҳуқуқий ҳимоя қилиш тўғрисида”ги Қонуни. (12.05.2001й. N 218-11). Мазкур Қонунга қуйидагиларга мувофиқ ўзгартиришлар киритилган: ЎЗР 30.08.2002й. 405 –11- сон Қонуни, ЎЗР 26.12.2011й. ЎРҚ -312 – сон Қонуни.

9.Ўзбекистон Республикасининг “Фирма номлари тўғрисида”ги Қонуни. (18.09.2006й. ЎРҚ -51 – сон Қонуни).

10.Ўзбекистон Республикасининг “Селекция ютуқлари тўғрисида”ги Қонуни. (30.08.1996й. N 270-1 – сон Қонуни). Мазкур Қонуннинг янги таҳрири ЎЗР 29.08.2002й. 395 –11- сон Қонунига мувофиқ тасдиқланган ва унга ЎЗР 26.12.2011й. ЎРҚ -312 – сон Қонунига мувофиқ ўзгартиришлар киритилган.

11.Ўзбекистон Республикасининг “ Интеллектуал мулк тўғрисидаги қонун ҳужжатлари такомиллаштирилиши муносабати билан Ўзбекистон Республикасининг айрим қонунларига ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш ҳақида” ги Қонуни, 2011 йил 26 декабр, ЎРҚ-312 сон

12.Патентоведение: Учебное пособие / К. Шакамоллов; Ташкентский государственный технический университет, Ташкент, 2001г. -175с.

13.Ўзбекистон Республикасининг ”Фаолиятнинг айрим турларини лицензиялаш тўғрисида”ги Қонуни, 25.05.2000й. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 2003 й., 1-сон, 8-модда; ЎР ҚХ 2006 й., 14-сон, 110-модда; 2006 й., 41-сон, 405-модда; 2011 й., 36-сон, 363-модда; 2013й., 18-сон, 233-модда; 2014 й., 50-сон, 588-модда.

14.Вчерашняя М.Р. Современные тенденции в международной лицензи-

онной торговле. “Вопросы изобретательства”, -М.: 1997г. -181 с.

15.Ўзбекистон Республикасининг “Инвестиция фаолияти тўғрисида”ги Қонуни, 24.12. 1998й. Мазкур Қонунга қуйидагиларга мувофиқ ўзгартитиришлар киритилган: ЎЗР 12.12.2003 й. 568-II-сон Қонуни, ЎЗР 10.10.2006 й. ЎРҚ-59-сон Қонуни, ЎЗР 31.12.2008 й. ЎРҚ-197-сон Қонуни, ЎЗР 29.12.2012 й. ЎРҚ-345-сон Қонуни

16. Бейки П., Киндхэм Д.Р. Методы управления инновациями: факторы успеха новых фирм». -М.:Акад.нар.хоз-ва, 1996г.- 35с.

17.Ўзбекистон Республикасининг “Стандартлаштириш тўғрисида”ги Қонуни. 28.12.1993й. (Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 2000 й., 5-6-сон, 153-модда; 2003 й., 5-сон, 67-модда; ЎР ҚХТ 2006 й., 41-сон, 405-модда; 2009 й., 15-сон, 172-модда; 2013 й., 18-сон, 233-модда, 41-сон, 543-модда).

18.Ўзбекистон Республикасининг ”Маҳсулотлар ва хизматларни сертификатлаштириш тўғрисида”ги Қонуни, 28.12.1993й. (Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 2000 й., 7-8-сон, 217-модда; 2003 й., 5-сон, 67-модда; ЎР ҚХТ 2006 й., 14-сон, 113-модда; 2006 й., 41-сон, 405-модда; 2013 й., 41-сон, 543-модда).

19.Ўзбекистон Республикасининг ”Истеъмолчилар ҳуқуқини ҳимоя қилиш тўғрисида”ги Қонуни, 26.04.1996й. (Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 2002 й., 4-5-сон, 74-модда; 2003 й., 5-сон, 67-модда; ЎР ҚХТ 2005й., 51-сон, 374-модда; 2006 й., 41-сон, 405-модда; 2008 й., 14-15-сон, 90-модда; 2010й., 40-41-сон, 343-модда; 2013 й., 41-сон, 543-модда, 2014 й.4-сон, 45 модда).

20.Ўзбекистон Республикасининг ”Озиқ-овқат маҳсулотларининг сифати ва хавфсизлиги тўғрисида”ги Қонуни, 30.08.1997й. Мазкур Қонунга Қуйидагиларга мувофиқ ўзгартитиришлар киритилган: ЎЗР 25.04.2003 й. 482-11 сон Қонуни; ЎЗР 06.04.2006 й. ЎРҚ-31 сон Қонуни;

21.Ўзбекистон Республикасининг “Ўсимликларнинг карантини тўғри-

сида” ги Қонуни, 31.08.1995й. (Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1995й., 9-сон, 188-модда; 1996й., 9-сон, 144-модда; 1997й., 4-5 сон, 126-модда; ЎР ҚХТ 2009й., 52-сон, 555-модда).

22.Сергеев А.Г., Латышев М.В., Терегеря В.В. “Метрология, стандартизация, сертификация. Учебное пособие. –М.: Логос, 2003г, -536 с.

Қўшимча адабиётлар

1. <http://intellect.uz/patent/zakon1.htm>
2. <http://standart.gov.uz>
3. <http://ima.uz>
4. <http://uzaci.uz>
5. <http://lexx.uz>

МУНДАРИЖА

КИРИШ	3
1. ҚИСМ. ЎҚУВ ФАНИ БЎЙИЧА НАЗАРИЙ МАЪЛУМОТЛАР	5
1- БЎЛИМ.....	6
1. Интеллектуал мулк объектлари ва унинг турлари.....	6
1.1. Интеллектуал фаолиятнинг жамият тараққиётидаги ўрни.....	6
1.2. Интеллектуал мулк объектлари ва унинг турлари.....	6
1.3. Интеллектуал мулк ҳуқуқи.....	8
2. Ўзбекистон Республикасининг интеллектуал мулк объектларини муҳофазалаш соҳасидаги қонунчилиги. Мутлақ ҳуқуқлар. Уларни ҳимоялаш бўйича ҳужжатларининг турлари. Ҳимоя муддати.....	11
2.1. Ўзбекистон Республикасининг интеллектуал мулк объектларини муҳофазалаш соҳасидаги қонунчилиги.....	11
2.2. Мутлақ ҳуқуқлар.....	14
2.3. Мутлақ ҳуқуқларни ҳимоялаш бўйича ҳужжатларнинг турлари . Ҳимоя муддати.....	17
3. Ихтиро ва ихтиронинг патентга лаёқатлик шартлари.....	23
3.1. Ихтиро тушуначасининг таърифи ва ихтиро турлари	23
3.2. Ихтирони тавсифловчи жиҳатлар.....	25
3.3. Ихтиронинг патентга лаёқатлик шартлари.....	26
3.4. Ихтиро аналоги ва прототипи. Ихтиронинг саноатда қўлланиши мезони.....	28
4. Электрон ҳисоблаш машиналари учун дастурлар ва маълумотлар базаси. Интеграл микросхемалар топологияси.....	30
4.1. Электрон ҳисоблаш машиналари учун дастурлар ва маълумотлар базаси.....	30
4.2. Интеграл микросхемалар топологияси.....	33

2- БЎЛИМ.....	38
5.Лицензия битимлари ва уларнинг таснифи	38
5.1. Лицензия битимларининг моҳияти.....	38
5.2. Лицензияларнинг таснифи.....	38
5.3. Лицензия баҳосини ҳисоблаш усуллари.....	41
6.«Инновация» тушунчаси. Инновацияларнинг таснифи. Инновацион лойиҳани шакллантириш ва унинг бажарилиш босқичлари.....	47
6.1. «Инновация» тушунчаси.....	47
6.2.Инновацион лойиҳаларнинг таснифи.....	48
6.3. «Инновацион инфратузилма», «технопарк », «технополис» тушунчалари.....	49
6.4. Инновацион лойиҳаларнинг ўзига хос жиҳатлари.....	50
6.5. Венчур фонди.....	52
6.6. Инновацион лойиҳани шакллантириш ва рўёбга чиқариш босқичлари.....	54
3-БЎЛИМ.....	57
7.Мувофиқликни баҳолашга оид асосий тушунчалар. Сертификалаштириш тизими.....	57
7.1. Мувофиқликни баҳолашга оид асосий тушунчалар.....	57
7.2. Сертификалаштириш тизими.....	58
8.Миллий сертификатлаштиришнинг ҳуқуқий асослари	57
8.1.Ўзбекистон Республикасининг сертификатлаштиришнинг ҳуқуқий асосларига оид қонунчилиги.....	61
8.2. Ўзбекистон Республикасида аккредитлаш тизими.....	64
9.Сертификатланган маҳсулотнинг инспекция назорати.....	69
10.Сертификатланган маҳсулотни давлат рўйхатидан ўтказиш. Сертификатлаштириш бўйича органларнинг фаолиятини ташкиллаштириш.....	73

10.1. Сертификатланган маҳсулотни давлат рўйхатидан ўтказиш.....	73
10.2. Сертификатлаштириш бўйича органларнинг фаолиятини ташкиллаштириш.....	78

2-ҚИСМ. ЎҚУВ ФАНИ БЎЙИЧА АМАЛИЙ МАШҒУЛОТЛАР

МАТЕРИАЛЛАРИ.....	85
1-амалий машғулот. Патент тадқиқотларининг турлари.....	85
2-амалий машғулот. Патент тадқиқотларини ўтказиш бошқичлари.....	89
3-амалий машғулот. Ихтирога патент олиш учун талабнома бериш тартиби. Ихтирога патент олиш учун бериладиган ҳужжатларнинг таркиби.....	94
4-амалий машғулот. Патент олиш учун талабноманинг “Ихтиро тавсифи” ва “Ихтиро формуласи” ҳужжатларини тузиш.....	101
5-амалий машғулот. Саноат намунасининг патентга лаёқатлилиқ шартлари.....	110
6-амалий машғулот. Товар белгисини олиш учун талабнома тузиш ва уни рўйхатдан ўтказиш тартиби.....	115
7-амалий машғулот. Халқаро патент таснифлагичи (классификатори).....	120
8-амалий машғулот. Чет элларда ихтирони патентлаш. Париж конвенцияси процедуралари.....	123
9-амалий машғулот. Сертификатлаштириш қоидалари ва тартиби.....	127
10-амалий машғулот. Маҳсулотнинг мувофиқлигини баҳолаш ва тасдиқлаш учун синовлар.....	132
10-амалий машғулот. Сертификатлаштириш схемаларини қўллаш..... (давоми)	133

ЎҚУВ ҚЎЛЛАНМАНИ ТАЙЁРЛАШДА ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ.....	139
--	-----

“Патентшунослик, лицензиялаш ва
сертификатлаштириш” фанидан
ўқув қўлланма

Муаллиф –ф.м.ф.н., доцент

Н.Юнусов

Масъул мухаррир – т.ф.н. профессор

Р.И.Исаев

Муассих - Исмоилова Д.М.

- сонли буюртма, 9 босма табок
ТАТУ “Алоқачи” нашриёт-матбаа марказида чоп этилди.
Тошкент ш.,Амир Темур кўчаси, 108 уй.

